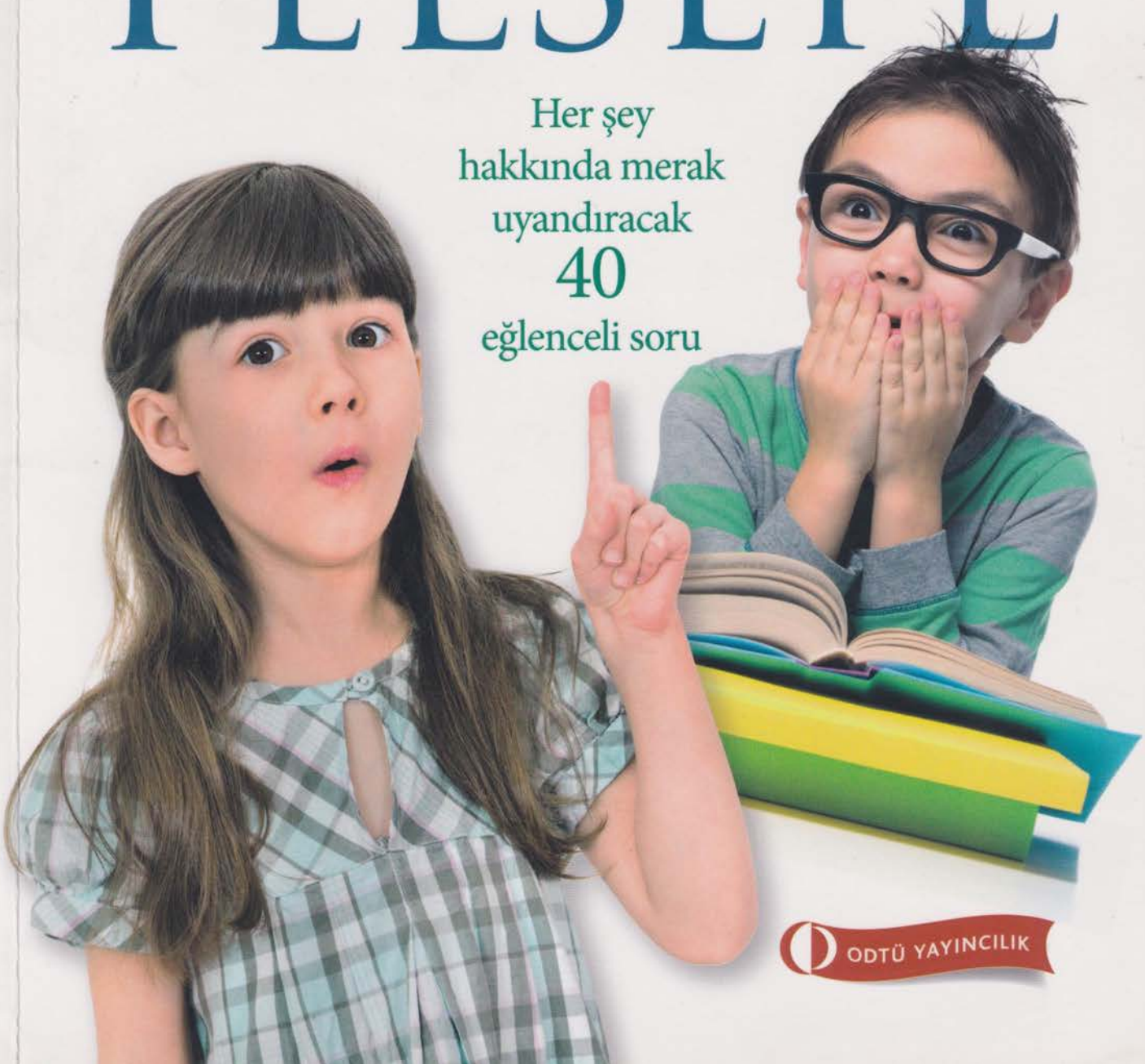
DAVID A. WHITE

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

Her şey hakkında merak uyandıracak 40 eğlenceli soru

ODTÜ YAYINCILIK

DAVID A. WHITE

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

"Zaman nedir?", "Kimin arkadaşınız olduğunu nasıl anlarsınız?", "Beş yıl önceki sizle şimdiki siz aynı kişi misiniz?", "Mantıklı bir şey aynı zamanda anlamsız olabilir mi?" Bunlara benzer soruların cevaplarını merak ediyorsanız filozof olma yoluna girmiş sayılırsınız!

Çocuklar İçin Felsefe, 10 yaş üzeri genç insanlara felsefenin harikalar diyarını tanıtmayı amaçlıyor. Kitapta yer alan, Değerler, Bilgi, Gerçek ve Sorgulayıcı Düşünme başlıkları altındaki kırk soru; çocukları, Antik Yunan Çağı'ndan günümüze filozofların üzerinde çalıştığı sorular hakkında düşünmeye çağırıyor.

Her bir soru, çocukların felsefi içerikleri ve kavramları anlaması ve aynı zamanda sıkılmadan iyi vakit geçirmesi için eğlenceli etkinlikler içeriyor.

Yıllardır çocuklara felsefe öğreten, üniversitelerde felsefe eğitimi veren bir akademisyen tarafından yazılmış olan bu kitap, çocukların kendi başlarına ya da öğretmenleri eşliğinde sınıfta kullanmaları için tasarlanmıştır.
Her soru için öğretmenlere ipuçları veren bu kitapta, felsefe konusunda yazılı kaynakları da bulabilirsiniz.

9 786059 856782

ODTÜ YAYINCILIK

odtuyayincilik.com.tr

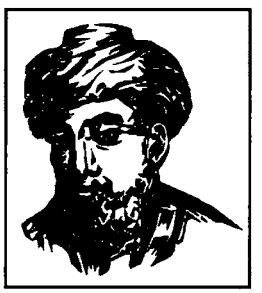
DAVID A. WHITE

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

Her şey
hakkında merak
uyandıracak
40
eğlenceli soru

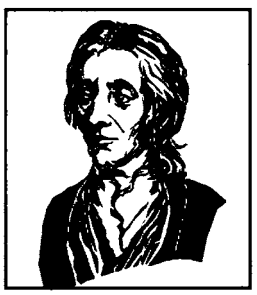
ODTÜ YAYINCILIK

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

Her şey
hakkında merak
uyandıracak
40
eğlenceli soru

DAVID A. WHITE

RESİMLEYEN: CHERYLE CHAPLINE

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

ISBN: 978-605-9856-78-2

ODTÜ Geliştirme Vakfı
Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları

Philosophy for Kids
© 2001 Prufrock Press, Inc.

© Tüm yayın hakları ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.'nindir. Yayıncının izni olmaksızın, hiç bir biçimde ve hiç bir yolla, bu kitabın içeriğinin bir bölümü ya da tümü yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

Yayın Yönetmeni
İlhami BUĞDAYCI

Çeviren
Emek Akman

Kapak Tasarımı
İnova Tasarım

Sayfa Düzeni
Emrullah ÖZ

Güncellenmiş 1. Basım Nisan 2018
Kalkan Matbaacılık
Serfitika no: 16029

ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
Öveçler 1042. Cad. No: 57/1 Çankaya - ANKARA
Tel : (312) 480 15 97 - 480 15 98
Faks : (312) 480 15 99
Sertifika no : 15723
E-posta : odtuyayincilik@odtuyayincilik.com.tr
İnternet : www.odtuyayincilik.com.tr

Bu kitabı, heyecanları ve enerjileri felsefenin temel sorunları üzerine düşünme, vizyonlarını anlama ve ateşlerini hissetme ayrıcalığını bana veren gençlere ve sınıflarını ya da deneyimlerini benimle paylaşma inceliğini gösteren öğretmenlere ithaf ediyorum.

İçindekiler

Önsöz xi
Teşekkür xiii
Giriş 1
Bu Kitap Hakkında 1
Felsefe ve Sorgulama 2
Etkinlikler Hakkında Hatırlanması Gereken Önemli Noktalar 3
Öğretmenler ve Ebeveynler İçin Notlar 4

1. BÖLÜM: Değerler 9

1. Soru: Adil bir insan mısınız? 10
2. Soru: Kimin arkadaşınız olduğunu nasıl anlarsınız? 13
3. Soru: Okulda gösterdiğiniz çabaların karşılığında ödüllendirilmeli misiniz? 16
4. Soru: Küçük şeylerin sizi rahatsız etmesine izin vermeli misiniz? 19
5. Soru: Bağış yapmak göreviniz midir? 22
6. Soru: Eğlenmek, sizi çalışmaktan daha mı fazla mutlu eder? 25
7. Soru: Yalan Söylemeniz Gerekebilir mi? 27
8. Soru: Şiddet kullanmak zorunda olduğumuz zamanlar var mıdır? 29
9. Soru: Bazen, başkalarıyla birlikteyken kendinizi tuhaf hissettiğiniz olur mu? 31
10. Soru: Biz mi teknolojiyi kontrol ediyoruz, yoksa teknoloji mi bizi kontrol ediyor? 34

2. BÖLÜM: Bilgi 37

11. Soru: Cisimlerin hareket ettiklerini nasıl kesin olarak bilebilirsiniz? 38
12. Soru: Söylediğiniz bir şeyi doğru yapan nedir? 42
13. Soru: Var olduğunuzdan kuşku duyabilir misiniz? 45

14. Soru: Kimsenin olmadığı bir ormanda ağaç devrildiğinde ses çıkar mı? 48
15. Soru: Kütleçekimi kanununun, gerçekten bir kanun olduğundan emin misiniz? 50
16. Soru: Bir şeyi bildiğinizi nasıl anlarsınız? 52
17. Soru: Başka biri sizin duygularınızı anlayabilir mi? 54
18. Soru: Kendinize yalan söyleyebilir misiniz? 57
19. Soru: Olanları, gerçekten oldukları gibi mi, yoksa size göründükleri gibi mi algılıyorsunuz? 59
20. Soru: Bilgisayarlar düşünebilir mi? 61

3. BÖLÜM: Gerçeklik 63

21. Soru: Hiçbir şey düşünmemek mümkün müdür? 64
22. Soru: Herhangi bir şey şans eseri olabilir mi? 67
23. Soru: Sayıları kullanmadığınızda onlara ne olur? 69
24. Soru: Sayılar ve insanlar eşit düzeyde mi gerçektirler? 71
25. Soru: Zaman saate baktığınızda gördüğünüz şey midir? 73
26. Soru: Evren Büyük Patlama'dan geldiyse, Büyük Patlama nereden geldi? 77
27. Soru: Beş yıl önceki siz ve bugünkü siz aynı kişi mi? 81
28. Soru: Özgür iradeye sahip misiniz? 83
29. Soru: Her şey her şeyle bağlantılı mıdır? 86
30. Soru: İmkânsız şeyler, olası hale gelir mi? 88

4. BÖLÜM: Eleştirel Düşünme 93

31. Soru: Anlaşılabilmek için konuşmak ve yazmak önemli midir? 95
32. Soru: Diğer insanların görüşlerini her zaman dinlemeli misiniz? 97
33. Soru: İnsanları ya da görüşlerini eleştirmeli misiniz? 99
34. Soru: Neden "çünkü" kelimesi bu kadar önemlidir? 102
35. Soru: Bir şeyin olmasının nedenini açıklamak her zaman kolay mıdır? 104
36. Soru: Birçok insan bir şeyin doğru olduğuna inanıyorsa, o şey doğru mudur? 107
37. Soru: İki yanlış birbirini götürür ve bir doğru eder mi? 109
38. Soru: 'Yalan söylüyorum.' Doğru mu, yanlış mı? 112
39. Soru: Mantıklı bir şey anlamsız olabilir mi? 115
40. Soru: "Acaba..." bir şeyi tanımlamak ne demektir? 119

Son Bir Kere Daha Düşünelim 123
Filozof Değilseniz Nasıl Felsefe Yaparsınız? 125
Düzen 126
Sınıf Yordamları 128
Soru İncelemeleri ve Öğretme İpuçları 130
Müfredat Bütünlüğü 176

Ek Felsefe Okumaları 179
Sözlük 183
Dizin 187
Yazar Hakkında 193

Önsöz

Birçok kolej ve üniversitede sık sık yorgun ve tepkisiz dinleyicilere yıllarca felsefe öğrettikten sonra, 1993'te Chicago'da bulunan ilkokulların 6, 7 ve 8. sınıflarında ve liselerde okuyan öğrencilere, felsefenin temel kaynaklarını anlatan dersler vermeye başladım. Bu dersler, maddi olarak, Chicago'daki devlet okulları tarafından destekleniyordu. Ayrıca, 1993 senesinden bu yana, Northwestern Üniversitesi kapsamında yer alan Özel Yetenekler bölümünün 4-9. sınıflarına çeşitli felsefe dersleri veriyorum.

Bu programlar temel olarak, felsefe disiplininin tarihi boyunca gelmiş geçmiş önemli filozofların bazı tezlerinin özetlerinin analiz edilmesini kapsıyordu ve bu analizler öğrencilerle aramızdaki etkileşimle kesiliyordu. Kısacası, bol bol tartışıyorduk. Bu döneme dair hatırladığım en muazzam yorum, derslerle yakından ilgili ve akıllı bir 6. sınıf öğrencisinden gelmişti; sınıftan çıkarken durup büyük bir içtenlikle bana dedi ki: *"Felsefe derslerini gerçekten çok seviyorum; tartışma çıkardığımız için ödüllendirildiğimiz tek ders bu!"*

Bu okullardaki genç dinleyicilerim ne yorgun ne de tepkisizdiler. Söz konusu gençlerle felsefe yaptığımız yedi yıl üzerine bütün kalbimle söyleyebileceğim tek şey, onların önemli felsefi konular üzerine ne kadar sağlıklı düşünebildikleridir. Eğer doğru başlıklar uygun biçimde sunulursa, gençler, konu edilen fikirler üzerine şahane düşünceler geliştirebiliyorlar. Gençler, böyle sorular üzerine düşünmeyi, düşüncelerini ifade etmeyi ve tartışmayı gerçekten çok seviyorlar, genellikle büyük bir yoğunluk ve derinlikle hem de. Bu ilgileri bana seslenirken kullandıkları "felsefeci kanka" ifadesine yansıyordu. Hiçbir şekilde "kanka" değildim ama öğrencilerin beni öyle görmesi sınıfta felsefe yapmayı "havalı" bulduklarını gösteriyordu.

Çocuklar için Felsefe kitabı, zaman zaman çılgınca olmakla birlikte, filozofların dünya üzerine meraklarını, felsefi düşüncelerin netliğini nispeten hafifleterek bir araya toplayan bir biçimde ele alarak, onları heyecan verici hale getirir. 10 yaş ve üzeri herkes, bu kitabın sayfaları arasında dolanıp felsefi düşüncelerin harikalar diyarında bir düşünsel uyanışa katılmaya davetlidir. Genel olarak, burada yer alan soruları düşünmenin heyecan verici, bilgilendirici ve eğlenceli olacağını umuyorum. Kişisel olarak da gençlerin bu işten aldıkları zevkle, kendi kendilerine de felsefi sorunlar üzerine okumaya başlayacaklarını umuyorum. Böyle bir sonuç, bir felsefe öğretmeninin en büyük hayalini gerçek kılacaktır!

Teşekkür

Elinizdeki bu kitabın ortaya çıkmasında ve son halini almasında birçok insanın emeği var ve hepsine teşekkür etmek isterim: Bir zamanlar gençler ve felsefe üzerine yoğunlaşan ilgimi yazılı hale getirmem gerektiği yönünde bana telkinlerde bulunan Linda Klawitter'a; çocuklar için "eğlenceli" bir felsefe kitabı yazmam konusundaki ilk fikri ortaya atan Lisa Leonard'a; *Çocuklar için Felsefe* kitabının okullarda test edilmesi sırasında, kitabın içeriği ve tasarımı konusundaki desteklerini, önerilerini benden esirgemeyen öğretmenler ve okul idarecileri, Gillian Barr, Elena Crushshon, Stephanie Daczyszyn, James Heller, Linda Klawitter, Mark Klein, Luba Markewycz, Suzanne Ranalli, Suzanne Saposnik, Sheila Schlaggar, Cynthia Sprague, Charlotte Stiritz ve JoAnna Theodore'a teşekkür ederim.

Metni okumak ve değerlendirmek, öğrenciler ve öğretmenlerle çalışmak için her yerdeki yetenekli öğrenciler adına yorulmaksızın çalışan Dr. James Delizle'a, yetenekli öğrencilere felsefe öğretme deneyimini paylaşan, netlik ve felsefi özenini pek çok değerli yorum ve öneriye çeviren Dr. Jennifer Thompson'a; kardeşim olma kaderinin metin hakkında yararlı öneriler ve önemli yorumlar sunmak üzere gençlik edebiyatına ilişkin deneyimlerini kullanmasının ve kaynakçaya yardım etmesinin önüne geçmesine izin vermeyen Dr. Judith Stoffel'e, felsefi özenlerini görsel sanatla ve mizahla birleştirme becerilerini esirgemeyen Lydia Rossi ve Manya Treece'e, özellikle teşekkür ederim. Ayrıca bu kitaba duyduğu ilgi, düzenleme önerileri ve son ürünün gerçeğe döndüğünü görme çabaları bütün üretim sürecinde ilham veren Prufrock Yayınları'ndan Joel McIntosh'a en derin "şükranlarımı" sunmak isterim.

Bilgisayar konusundaki deneyimsizliğimi stoacı bir sabırla karşılayan ve yardımcı olan Daniel ve Colin White'a metni son haline getirmeme yardım ederken gösterdiği nezaket için Mary Jeanne Larrabee'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Giriş

Bu Kitap Hakkında

Antik Yunan döneminde, felsefenin merak etmekle başladığına inanılırmış. Eğer bu inanç doğruysa, gençler arasından muhtemelen birçok harika filozof çıkacaktır çünkü onlar birçok şeyi doğal olarak merak ederler. Hayatta bir şeylerle karşılaştığınızda, kendinizi neden belli bir biçimde hissettiğinizi, hayvanların ve bitkilerin neden gördüğünüz gibi davrandıklarını, yıldızların neden geceleri gökyüzünde parladıklarını, bir makinenin neden çalıştığını merak ettiyseniz siz de bir filozof olabilirsiniz demektir.

Çocuklar için Felsefe kitabı, işte bu merak etme eğilimini güçlendirmek ve onu değişik yönlere açmak amacıyla yazılmıştır. Felsefe sözcüğü Antik Yunanlar tarafından türetilmiş ve "bilgelik aşkı" anlamına gelen bir sözcüktür. Filozof olmak için bilge olmak şart değildir ama bir filozof daima bilge *olmayı* ister. Hangi konuda bilge olmak ister? Felsefenin geleneksel anlamı açısından bakıldığında, her konuda bilge olmak ister. Kendinizle, etrafınızdaki insanlarla, üzerinde yaşadığınız dünyayla ilgili her konuda.

Örneğin, arkadaşınız olduğunu düşündüğünüz birinin gerçekten sizin arkadaşınız olup olmadığını merak ettiğiniz oldu mu? Hiç, zamanın ne olduğunu merak ettiniz mi –ki bu soru *'saatin kaç olduğu'* sorusundan oldukça farklı bir sorudur? Matematik dersleri dışındaki zamanlarda, sayıları düşünmediğinizde onlara ne olduğunu düşündünüz mü? Eski zamanlardan kalan 'Kimsenin olmadığı bir ormanda ağaç devrildiğinde ses çıkar mı?' sorusunun felsefe için önemli olduğunu biliyor muydunuz? İşte bu örnekler, kitapta keşfedebileceğiniz fikirlerin yalnızca birkaçıdır. Daha birçok, aynı derecede ilginç, başka fikirler de var.

Filozoflar bu sorular üzerine neredeyse 3000 yıldır düşünüyorlar. Filozoflar, her biçimde, her ırktan ve her milliyetten insanlardır ve erkek ya da kadın, yaşlı, orta yaşlı ya da genç olabilirler. Bazıları sizin yaşınızda bile olabilir. Bu kitapta, filozofların sıklıkla sordukları 40 soru bulacaksınız. Bu soruların "Hiç yalan söylemeli misiniz?" ya da "Bilgisayarlar düşünebilir mi?" gibi bazılarını daha önce düşünmüş olabilirsiniz. Ama bazı sorular

da sizin için yeni olabilir: "Cisimlerin hareket ettiklerini nasıl kesin olarak bilebilirsiniz?" ya da "Hiçbir şey düşünmemek mümkün müdür?" gibi. Kitabın başında yer alan *İçindekiler* listesine bir göz atıp sorulardan kaç tanesini daha önce kendinize ya da bir başkasına sorduğunuza bakın. Listede size ilginç gelen bir soruyla karşılaşırsanız, doğrudan o sayfaya gidip ilgili bölümü okuyun. Şimdi felsefe zamanı!

Listedeki bir soruyu incelediğimizde önce soruyla ilgili açıklayıcı bir giriş bölümü bulacaksınız. Ardından sizi düşünmeye davet eden, soru hakkında daha geniş bilgi sahibi olmanıza yardımcı olacak ilginç ve eğlenceli bir etkinlik göreceksiniz. Soru hakkında ne düşündüğünü anlamanız için önemli bir filozofun bu soruya verdiği yanıt da tartışma bölümüne eklenmiştir. (Filozofun adı sayfanın üst kısmında yer almaktadır.) Filozofun düşünceleriyle tanıştıktan sonra kendi yanıtınızı keşfetmenize yardımcı olacak başka soruları ve etkinlikleri Biraz Daha Düşünelim başlıklı bölümde bulabilirsiniz. Ayrıca, kitabın sonuna önemli felsefi sözcüklerin anlamlarını hatırlamak için kullanabileceğiniz bir sözlük eklenmiştir.

Felsefenin problemlerini yanıtlarının kitabın arkasında verildiği matematikten farklı olduğunu anlamamız çok önemlidir. Aslında filozoflar sık sık yanıtını bulduklarını hissettikleri soruların üzerinde tekrar tekrar düşünmeye devam ederler. Bu kitapta yer alan tartışma ve etkinlikler, her ne kadar eğlenceli olsalar da aynı zamanda zihninizi zorlayıcı niteliktedirler. Örneğin, "Hiçbir şey düşünmemek mümkün müdür?" sorusu, yanıtlaması kolay bir soru gibi görünse de aslında o kadar da kolay değildir (bu soru üzerine gelişen tartışmada zorluk açıkça görülecektir). Kitapta yer alan 40 soru da aynı yoldan ele alınmış ve sizi onlar hakkında daha fazla düşünmeye teşvik edecek şekilde yanıtlanmıştır. Felsefe hakkında iyi merak etmeler ve öğrenmeler diliyorum!

Felsefe ve Sorgulama

Eğer şu anda bu satırları okuyorsanız muhtemelen meraklı birisinizdir. Meraklıysanız çok düşünüyorsunuzdur. Çok düşünüyorsanız da sorular soruyorsunuzdur. Ve eğer sorduğunuz sorularda ciddiyseniz sorularınıza yanıt almak istersiniz.

Felsefe soru sorar, hem de birçok soru. Bu sorular, bir şekilde herkesi ilgilendiren adalet, arkadaşlık, zaman, gerçek ve benzeri kavram ya da fikirler üzerine sorulardır. Ama bu sorular kolayca yanıtlanamazlar çünkü temel konulara dairdirler ve filozofların sıklıkla yaptıkları gibi, kafa yormayı gerektirirler. Aslında bu soruların bazıları birer açmaz biçimindedir. Özellikle etkileyici açmazlar kendilerini size üç kelimelik cümlelerle gösterirler ve siz bu cümlelerin doğru mu, yoksa yanlış mı olduklarını düşünürken zihniniz puslanabilir. 2000 yıldan eski bir açmaz, bir şeyi gerçekten hareket ederken görüp göremeyeceğimiz konusundaki meraktan ortaya çıkmıştır!

Bu kitabın içeriğini oluşturan konular üzerine düşünmek, söz konusu konuları öğrenmenize yardımcı olacağı gibi, bu süreçte kendinizi daha fazla anlamanızı da sağlayacaktır. Kendinizi daha iyi anlamanızı sağlayacak örnek sorulardan bazıları şunlar olabilir: "Adil bir insan mısınız?", "Okulda gösterdiğiniz çabaların karşılığında ödüllendirilmeli misiniz?", "Beş yıl önceki siz ve bugünkü siz aynı kişi mi?". Bu sorular ve diğerleri üzerine düşünmeye bir kere başladığınızda, bundan hoşlanacaksınız. Bir sürü şey öğrenecek ve bilge olmayı istemenin değerini siz de göreceksiniz. Yani bir filozof olacaksınız.

Bu kitabın içinde bulunan sorulara göz atarken, birçok başka konuda da düşüneceksiniz. Göreceksiniz ki, bir soru hemen hemen her defasında bir başka soruyu ortaya çıkaracak. Bu sorulardan bazıları kitabın farklı bölümlerinde tartışılsa da yeni ortaya çıkacak soruların birçoğu burada ele alınmayacak. Kitabın sonundaki "Ek Felsefe Okumaları" başlıklı okuma listesi daha fazla bilgi edinebileceğiniz ve daha fazla düşünce ve tartışmaya katılabileceğiniz kaynaklar hakkında ipucu verebilir.

Felsefi düşünceleri okumak önemli bir bilgi kaynağıdır ancak düşüncelerinizi başkalarıyla örneğin sınıf arkadaşlarınızla, dostlarınızla, ailenizle ve tabii ki öğretmenlerinizle konuşmak da bir o kadar önemlidir. Bu etkinliklerin çoğu dostlarınız ve sınıf arkadaşlarınızla yaptığınızda çok daha ilginç ve eğlenceli olacaktır. Böylelikle felsefi düşüncelerinizi ve konular üzerindeki anlayışlarınızı diğer genç filozoflarınkilerle karşılaştırabilirsiniz. Felsefi konularda diğer insanlarla konuşurken ve onları dinlerken çok şey öğrenebiliriz. Söz konusu konularla ilgili kendi düşüncelerimizi dinlerken de oldukça çok şey öğreniriz.

Etkinlikler Hakkında Hatırlanması Gereken Önemli Noktalar

Çocuklar için Felsefe kitabı, felsefi düşüncelerin anlaşılması ve bunu yaparken de iyi zaman geçirilmesini sağlayacak pek çok etkinlik içermektedir. Bu etkinliklerin bazıları çoğumuzun okulda yaptığı doğru/yanlış soruları, çoktan seçmeli sorular, boşluk doldurma gibi alıştırmalara benzer. Elbette buradaki sorular sınav sorusu değildir. Yalnızca yanıtlarken daha çok düşünmenizi sağlamak için sınav sorusu gibi görünürler. Ödev yapıyor gibi hissetmemeniz için de sorular ve yanıtlar birlikte tartışılır. Dolayısıyla, etkinlikleri yaparken bir oyun oynadığınızı aklınızdan çıkartmayın; örneğin "İmkânsız şeyler olası hale gelir mi?" sorusuyla eğlenerek uğraşın. (Ama bunun çok önemli bir felsefi soru olduğunu da unutmayın.) Kitapta yer alan birçok etkinlik bir süre sonra tekrar yapılabilir, bu yüzden eğer yanıtlarınızı kitabın üzerine yazmak isterseniz kurşun kalem kullanmak iyi bir fikir olabilir.

Bazı etkinlik soruları ve yer yer bazı yanıtlar size biraz anlamsız görünebilir. Bu da eğlencenin bir parçasıdır. Felsefenin eğlenceli kısmı işte burada başlar. Felsefenin gerçek-

ten ilginç kısmıysa bundan sonra; filozofların yazdıklarını okurken ve onların düşüncelerini kendi kendinize düşünür ya da başkalarıyla tartışırken ortaya çıkar.

Kitaptaki sorular ve etkinliklere kendinizi büyük bir keyifle kaptırdığınızda, kendinizde tuhaf bir yenilik hissedebilirsiniz. Daha önce hiç düşünmediğiniz ya da daha önce düşündüğünüz ama konuya hiç şimdiki gibi bakmadığınızı keşfedebilirsiniz. Bu his gayet normaldir. Hatta bir filozof olarak çok doğru yolda olduğunuzu gösterir. Düşünmenin eğlenceli bir eylem olduğunu her zaman hatırlayın ama bu sırada kafa yormak gerektiğini de unutmayın. Bir konuyu merak edip üzerinde düşünmeye başladığınızda düşünme sürecini, konunun temel fikriyle ilgili kavrayışınız gelişene kadar sürdürün. Gerçek bir filozof, bilgelik için çalışmayı hiçbir zaman bırakmaz. Burada verilen konular üzerine ne kadar düşünür ve tartışırsanız, felsefeye de o kadar yaklaşırsınız.

Son olarak, kitaptaki soruların irdelendiği bölümlerde, ünlü birinin (bazen de pek ünlü olmayan birinin) konuyla ilgili özlü bir cümlesine yer verilmiştir. Bu cümleler, üzerine söylendikleri konulara odaklanmanıza yardımcı olmak amacıyla verilmiştir. Özlü cümleler, genellikle sorunun işaret ettiği noktayı vurgulamak ya da esprili bir hale getirmek amacıyla, bir şair veya komedyen edasıyla söylenmiş cümlelerdir. Böylece, soruya başka açıdan bakmanın da mümkün olduğu hatırlatılmıştır. *Çocuklar için Felsefe* kitabını her açıp okuduğunuz ve içindeki sorular üzerine düşündüğünüzde, şu alıntıyı aklınızın bir köşesinde tutun:

"Komik bir şey duyduğunuzda, içinde gizlenmiş gerçeği arayın."
George Bernard Shaw — oyun yazarı ve yazar

Öğretmenler ve Ebeveynler İçin Notlar

Felsefe, antik çağlardan günümüze dek gelmiş evrensel bir disiplindir. Elinizdeki kitapta yer alan sorular, 3000 yılı aşkın bir tarih boyunca, geniş bir kültürel yelpazeden çıkan çeşitli filozoflar tarafından yanıtlanmış sorulardır.

Gençler soruları önce ilginç bulabilir. Ancak bu soruların hepsi felsefe için temel ya da felsefenin temel sorunlarıyla ilgili sorulardır. Bu kadar temel nitelikli başka sorular olduğunu da unutmamak gerekir. Gençlerin felsefenin bu özelliğini çok geçmeden fark edeceğini düşünmek yanlış olmaz.

Diğer soruların da araştırılmasını teşvik etmek gereklidir. Merakın tipik özelliği, herhangi bir zamanda, herhangi bir alana yönelik olarak ortaya çıkabilmesidir. Bu değerli kaynağı sınırlayıp sıkıştırmamaya çalışın.

Felsefi soruların tipik özelliklerinden biri de birbirlerinin içine girmeleridir. Herhangi bir sorunun yanıtı aranırken, doğal olarak başka sorular da ortaya çıkacaktır. Her soru tartışılırken bu özellik kendini gösterecektir. Hatta bu kitapta tartışılan sorular, kitabın başka bir bölümünde ele alınan sorulara atıf yaparak tam olarak bu davranışı teşvik eder.

Bütün çocukların, kitapta yer alan soruların hepsini ilginç ve çekici bulması pek olası değil. Bu da normaldir. Felsefeye karşı ilgisiz duran bir öğrencinin bile, soruların birinden etkilenerek, bu tür bir zihinsel çabanın önemini takdir etmeye başlaması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla, burada verilmek istenen mesaj, bazı öğrenciler felsefe konusunda alıştırma yapmayı başlangıçta değersiz bir etkinlik olarak görseler de eğitmen olarak biraz sabırlı olmakta fayda olduğudur.

Öğretmenler, *Çocuklar için Felsefe* kitabını, öğrencilere kitabın içinde yer alan ve yüzyıllar boyunca filozofların sorageldiği bazı soruları ve eğlenceli yanıtları tanıtmalarına yarayan bir ders kitabı olarak da kullanabilirler. Ancak bu kitap, temelde bir ders kitabı olarak hazırlanmamıştır. Daha ziyade, eğlenceli ve felsefi olması amaçlanmıştır. Sonuç olarak, gençler kitabın içindeki 40 sorudan ilgilerini çekecek herhangi birini arayabilir, o soruyu bulana kadar da sayfaları rastgele karıştırabilirler; sonra bir başka ilgi çekici soru bulur... sonra bir diğerini...

Kitabın sonunda, özellikle öğretmenlere ve ebeveynlere yönelik bir bölüm bulunmaktadır. "Filozof Değilseniz Nasıl Felsefe Yaparsınız?" başlıklı bu bölümde kitabın kullanımını kolaylaştırmak için tartışmalar Düzen, Sınıf Yordamı, Soru İncelemeleri ve Öğretme İpuçları, Müfredat Bütünlüğü başlıkları altında toplanmıştır. Öğretmenler, *Çocuklar için Felsefe* kitabını sınıflarında daha sistematik bir şekilde kullanırlarsa, bu malzemeler çok daha faydalı olabilir.

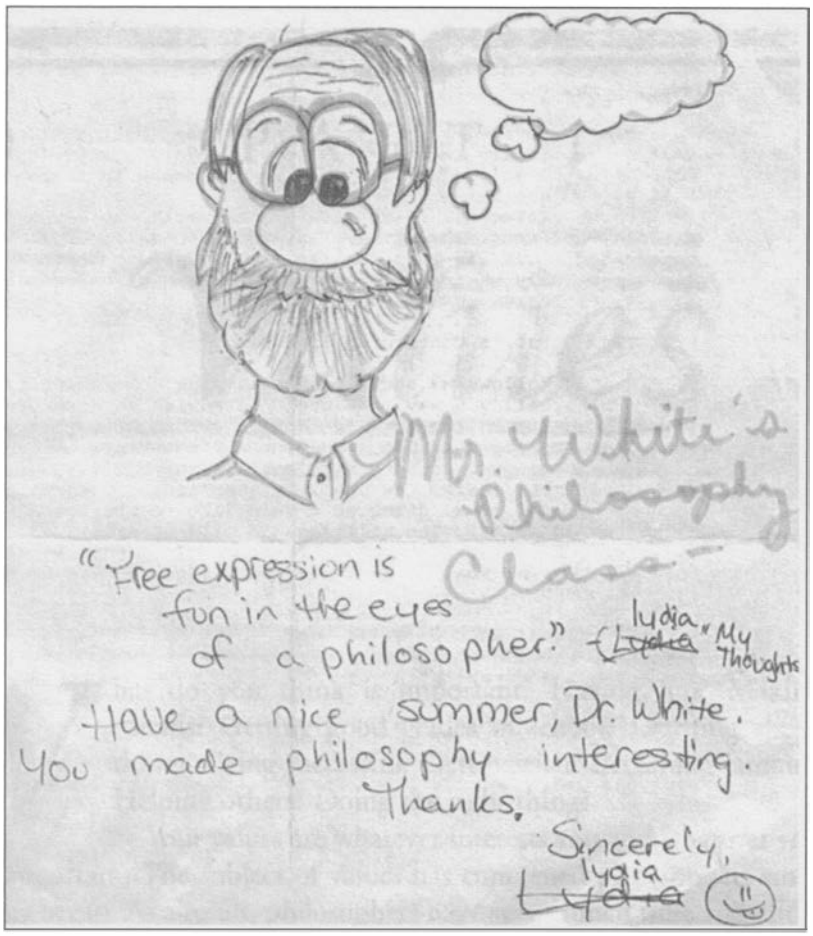
Çocuklar için Felsefe kitabının yazarı, kitapla ilgili tepkilerle yakından ilgilendiğinden, bu kitapla bir şekilde ilgilenmiş olan okurların, öğretmenlerin, ebeveynlerin ve genç okuyucuların görüş ve düşüncelerini duymak isteğindedir. Kitap hakkındaki yorumlarınızı yazara iletilmek üzere odtuyayincilik.com.tr adresine ya da kendiniz yazmak isterseniz dwh188@netscape.net adresine yollayabilirsiniz.

Vatikan Müzesi'nin duvarlarından birine İtalyan ressam Raphael tarafından 1510 yılında yapılan Atina Okulu adlı bu resim, 1996 yılında da restore edilmiştir. Resimde yer alan figürlerde, bir grup Yunan filozofu ile matematikçisi (ve Rafael'in birkaç tane kendi temsilî figürü) bulunmaktadır.

Resmin merkezinde yer alan öne çıkan iki düşünürden biri, eliyle yukarıyı işaret ederek gerçeğin ruhsal ve manevi olduğunu belirten Platon, diğeri de eliyle aşağıyı işaret ederek yeri gösterirken, öğretmeni Platon'a gerçeğin aynı zamanda dünyevi ve maddi olduğunu vurgulayan Aristoteles'tir. Platon'un sağında durmuş, derin bir tartışmanın içinde uzaklara bakan da Sokrates'tir. Yerde boylu boyunca yatan Herakleitos ve sol önde yazı yazan da Parmenides'tir. En sol ön köşede oturmuş olan Zenon'dur.

Bütün bu filozoflar, Çocuklar için Felsefe kitabının çeşitli yerlerinde karşınıza çıkacak (Aristoteles'in elinde taşıdığı kitap Nikomakhos'a Etik adlı eseridir ve elinizdeki kitabın 2. bölümünde ele alınan arkadaşlık konusuna kaynaklık etmektedir). Resimde gösterilen bu "tüm zamanların akademisi", felsefi düşünce tarihinin güzelliğini ve gücünü çağrıştırmaktadır.

Copyright © 1995 by Lydia Rossi.

Bay White'ın felsefe dersi. "Filozofun gözünde özgür ifade eğlencelidir."–Lydia (benim düşüncem)
İyi tatiller, Dr. White. Felsefeyi ilgi çekici hale getirdiniz. Teşekkürler.

Saygılarımla
Lydia

Yukarıda görülen resim, genellikle şaşkın görünen bir felsefe öğretmeninin, yani *Çocuklar için Felsefe* kitabının yazarının bir sekizinci sınıf öğrencisi tarafından çizilmiş resmidir. Bu öğrencim, okuldaki son sınıf felsefe programının ilk dersinden hemen önce, sınıfın kapısında beklerken beni görüp "Oh, demek o sizsiniz?" demişti. Sesindeki buz gibi ton, uzun eğitim yolculuğunun bir parçası olan felsefe öğretmenine, ancak diş hekimine duyduğu kadar bir yakınlık hissettiğini ele veriyordu. Sonra, öğretmen ve öğrenci arasında olması gerektiğine inandığı asgari yakınlığı korumak için olsa gerek, sözlerini şöyle sürdürmüştü: "Üzerinize alınmayın ama felsefeden hiç hoşlanmam." Bu olaydan on hafta sonra, son dersin bitiminde bana yukarıdaki çizimi verdi. Bu resimdeki özen ve esprili yaklaşım karşısında, söz konusu öğrencimin felsefe dersi deneyimini hiç de o kadar korkunç ve acılı yaşamadığını düşündüm.

1. BÖLÜM

Değerler

Sizin için önemli olan nedir? Eğlenmek mi? Arkadaş edinmek mi? Okulda yüksek not almak mı? Bir şeyler öğrenmek mi? Başarılı olmak mı? Zengin olmak mı? Ünlü olmak mı? Başkalarına yardım etmek mi? Doğru şeyler yapmak mı?

Kişisel değerleriniz, sizi ilgilendiren konular ve önemli olduğunu düşündüğünüz şeylerdir. Değerler konusu felsefe başladığından bu yana filozofları ilgilendirmiştir. Sonuç olarak, filozoflar, değerleri tanımlamak ve bu değerlerin yaşamımızda neden önemli olduklarını açıklamak için hatırı sayılır zaman ve çaba harcamışlardır. Felsefenin bu koluna **Etik** denir.

Birinci bölümde, kendi değerleriniz hakkında bilgi edinebilirsiniz. Bu bölümde arkadaşlık gibi bazı değerlerin tam olarak neye karşılık geldiklerini düşünmeye teşvik edileceksiniz çünkü değerler konusunda bildiğimizi sandığımız şeyleri aslında bilmiyor olabiliriz. Bazı değerler hemen hemen herkes için ortaktır. Ama diğer değerlerin önemi ve anlamı söz konusu olduğunda insanlar sık sık anlaşmazlığa düşerler. Sizin değerleriniz neler ve neden bu değerlerin önemli olduklarını düşünüyorsunuz?

"Eğer kafamızda menteşeli bir kapak olsaydı
Günah diye bir şey kalmazdı.
Çünkü o zaman kötülükleri dışarı atıp
İyilikleri içeride bırakabilirdik."
Shel Silverstein — şair ve besteci

1. Soru: Platon

Adil bir insan mısınız?

"Lütfen onu bana geri ver."
"Neden?"
"Çünkü onu benden ödünç aldın ve o bana ait."

Hiç böyle bir duruma düştünüz mü? Diyelim ki arkadaşınızdan bir hesap makinesi ödünç aldığınız. Şimdi arkadaşınız onu sizden geri istiyor. Bu durumdaki adil davranış nedir?

I. Aşağıda yer alan dört seçeneği okuyun, durumu bir kez daha düşünün, sonra seçtiğiniz yanıta karşılık gelen harfi seçeneklerin altındaki boşluğa yazın.

A. Arkadaşınızı hesap makinesine hâlâ ihtiyacınız olduğuna ikna etmeyi denemek.
B. Mümkün olduğu kadar uzun süre hesap makinesini elinizde tutmak; sonuçta size bir hesap makinesi lazım.
C. Geri vermek – Hesap makinesi arkadaşınıza ait, size değil.
D. Her zaman başka bir arkadaş edinebilirsiniz; hesap makinesi sizde kalabilir.

Yanıtınızı buraya yazın: _____

Sorunun "Bu durumdaki adil davranış nedir?" olduğunu hatırlayın, "Bu durumda ne yapardınız?" değil. Eğer A ya da B seçeneğini tercih ettiyseniz, bu durumda kendi çıkarlarınızın arkadaşınızın çıkarlarından ve mallarından daha önemli olduğunu düşünüyorsunuz demektir. Tercihiniz D ise, nesnelere arkadaşlıklarınızdan daha fazla değer verdiğiniz anlaşılır ya da en azından *bu* nesneye, *bu* arkadaşınızdan daha fazla değer veriyorsunuzdur.

Pek çok insan bu durumda C'yi seçecektir. Bunun nedeni, C seçeneğinin içinde belirtilmiştir: Hesap makinesi ya da ödünç aldığınız şey size ait değildir; başkasına aittir. Bu yüzden herhangi bir nedenle bu nesneyi geri vermek istemeseniz de hesap makinesi ya da ödünç aldığınız şey başkasına aitse onu geri vermeniz gerekir.

Bu örnek bize adaletle ilgili ne anlatıyor? Adalet tam olarak nedir? Bu, neredeyse felsefe kadar eski bir sorudur. Filozoflar, milattan önce 427–347 yılları arasında yaşamış olan ünlü Yunan filozofu **Platon**'dan beri bu soruyu sormaktadırlar. Ancak yukarıda verilen örnek, Platon'un *Devlet* adlı eserinden (*Diyaloglar* – Kitap 1) alınmıştır ve adalet kavramının kolaylıkla tanımlanabileceğini söyler: Adalet, diğer insanlara hakkaniyetli davranmaktır. Kısacası, adil olmak demek hakkaniyetli davranmak demektir; dolayısıyla, ödünç alınan bir nesne her zaman sahibine iade edilmelidir çünkü bu durumda hakkaniyetli davranış budur.

Bu iyi bir tanım mı? Şimdi örneğimizi biraz değiştirelim (Platon'un *Devlet* kitabında Sokrates'e yaptırdığı gibi). Ailenizdeki yetişkinlerden birinin, kendi arkadaşlarından birinden silahını ödünç aldığını düşünün. Silahın ödünç alındığı zamanla, sahibinin onu geri istediği zaman arasında da silahın asıl sahibinin akli dengesini yitirmiş olsun. Şimdi, adaletin basit tanımına göre hakkaniyetli davranış, ödünç alınan nesnenin, bu örnekte, silahın geri verilmesini gerektirmektedir çünkü adalet tanımı, ödünç alınan herhangi bir şeyin geri verilmesi gerektiğini söylemektedir.

Peki, bu durumda adil davranış nedir?

II. Aşağıda dört davranış vardır. Yanıtınıza karşılık gelen şıkkın harfini, seçeneklerin altında yer alan boşluğa yazın.

E. Silahı vermemek; silahın sahibi akli dengesini yitirmiştir ve silahı eline geçirdiğinde ne yapacağı belirsizdir.
F. Silahı geri vermek; sonuçta, silah ona aittir, onun malıdır.
G. Bir filozofla konuşmak ve adaletin doğru tanımını sormak. Bu tanımı bilirseniz, ne yapacağınızı da bilirsiniz.
H. Silahın sahibi için bir uzmandan yardım istemek.

Yanıtınız: _____

Şimdi yanıtlara kısaca bakalım:

i. Yanıtınız H seçeneği ise bu kişi sizin için önemli biri demektir. Bu seçenekteki tavır iyi bir tavır olmasına karşın gerçekte, bu olayla ilgili adil davranışın ne olduğu sorusuna yanıt vermemektedir. (Birisiyle arkadaş olmanın ne demek olduğunu bildiğinizden emin misiniz? 2. soruya bakın.)
ii. F seçeneğini seçtiyseniz, adalet tanımını anladığınız ve bu tanımı duruma uygulamak istediğiniz anlaşılır. Ama akli dengesini yitirmiş birine silahını geri vermek gerçekten adil bir davranış mıdır?

iii. E seçeneği, akli dengesini yitirmiş birinin eline silah geçirmesinin yaratacağı istenmeyen ve zarar verici durumları ortadan kaldıracaktır. Ancak başkasına ait olan bir silahı alıkoymak da adalet tanımımızla çelişmektedir. Bir insan, iyi bir şeyler yapabilmek için adil olmayan biçimde davranabilir mi? Burada yanlış bir şeyler var gibi.

G seçeneğini mi seçtiniz? Eğer öyle yaptıysanız, bu konuda başvuracağınız filozof Platon'un öğretmeni ve Platon diyaloglarının birçoğunda yer alan temel karakterlerden biri olan Sokrates'tir. *Devlet* adlı eserde, adaletin anlamı araştırılır ama bu araştırma yaklaşık 300 sayfa sürer! Dolayısıyla, adalet kavramının tanımlamanın ve tam olarak anlamanın hiç de kolay bir iş olmadığı söylenebilir. Yine de Platon'un gösterdiği yolda bir başlangıç yapabiliriz.

"Bence toplumun ilk görevi adaleti sağlamaktır."
Alexander Hamilton — devlet adamı

Biraz Daha Düşünelim

1. Düşmanlarınıza karşı da dostlarınıza karşı olduğunuz kadar adil olmalı mısınız?
2. Kendinize karşı adil olmayabilir misiniz?
3. Eğer 2. soruya yanıtınız evet ise, kendinize karşı da *adil* olabilir misiniz?

Platon, adaletin kendi içimizde başladığını düşünür ve konuşurken, bir davranış gerçekleştirirken ya da seçim yaparken kendimize karşı adil olabilmemiz için kendimizi iyi tanımamızın önemli olduğunu vurgular. Eğer kim olduğumuz, ne istediğimiz ve hayatımızı nasıl geçirmeyi umduğumuzu düşünerek kendimizi iyice tanımaya çalışırsak, sonunda, adalet kavramının doğası hakkında bir şeyler keşfetmemiz de mümkün olacaktır.

Buradan çıkartacağınız sonuçları, kitabın içinde yer alan diğer sorularda da yapacağınız gibi, aklınızda tutmaya çalışın. Kendinize bir soru yönelttiğinizde, özellikle de felsefi bir soru yönelttiğinizde ve onu yanıtlamaya çalıştığınızda, kendiniz hakkında giderek daha çok şey öğrenirsiniz. Ve eğer Platon haklıysa, kendinizle ilgili bilgi edindikçe, adalet hakkında da daha fazla şey öğrenirsiniz.

Ve tabii, her adımda filozof olmaya daha çok yaklaşırsınız.

2. Soru: Aristoteles

Kimin arkadaşınız olduğunu nasıl anlarsınız?

Aşağıdaki söylemler size tanıdık gelebilir:

"O benim arkadaşım."
"O benim en iyi arkadaşım."
"Artık benim arkadaşım değilsin!"

Hepimizin ya da hemen hemen hepimizin arkadaşları vardır. Hiç arkadaşı olmayan birinin yalnız bir insan olduğu ve pek mutlu birisi olmadığı da rahatlıkla söylenebilir. Arkadaş sahibi olmak, insan olmanın olduğu kadar, mutlu bir hayat sürdürmenin de önemli unsurlarından biri gibi gözükmektedir. Ama her zaman, tam olarak kimin arkadaşımız olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu soruya bir filozof gibi yanıt verebilmek için, öncelikle arkadaşlık kavramını *tanımlamamız* gerekir.

Yunan filozof **Aristoteles** (MÖ 384–322) bunun çok önemli bir soru olduğunu düşünür. Oğullarından biri olan Nikomakhos'a adadığı *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde Aristoteles arkadaşlık konusuna çok zaman ve enerji harcamıştır. Şimdi, bakalım Aristoteles'in arkadaşlık tanımına ve arkadaşlık sınıflamalarına siz de katılacak mısınız?

Aşağıda, iki insan arasında olabilecek 3 tip ilişki biçiminin tanımını bulacaksınız. Her bir tanımın ardında bırakılan boşluğa "evet" ya da "hayır" yazarak, örneklerde tarif edilen ilişkilerin sizce arkadaşlık olup olmadığını belirtin.

A. Eğer Jon ve Jim, düzenli olarak birbirlerinin ev ödevlerine yardımcı oluyorsa arkadaş mıdırlar? _____

B. Eğer Mary ve Liz birlikte eğlenceli şeyler yapmayı seviyorlarsa arkadaş mıdırlar? _____

C. Pierre ve Manuel sık sık bir araya gelip önemli konular üzerinde fikir alışverişi yapıyorlar. Eğer sürekli olarak doğru şeyleri yapma konusunda birbirlerine yardımcı olmaya çalışıyorlarsa, arkadaş mıdırlar? _____

Eğer her 3 örneğe de "evet" yanıtı verdiyseniz, en azından arkadaşlık konusunda, siz bir Aristotelesçisiniz demektir. Aristoteles'e göre, örneklerde verilen ilişkilerin üçü de arkadaşlıktır. Aristoteles'in arkadaşlık tanımı üç ana parçadan oluşur. İşte size Aristoteles'in arkadaşlık tarifi:

1. İki kişi birbirine karşı iyi niyetliyse, arkadaştırlar.
2. İki kişi yarar sağlamak, haz almak ya da ahlaki iyilik nedeniyle birbirlerine iyi niyet besliyorsa arkadaştırlar. Aristoteles'e göre başka bir kişiye bu üç nedenden herhangi birini düşünerek yaklaşmak bir tür arkadaşlık geliştirmek için yeterlidir.
3. İki kişi de diğerinin kendisine karşı iyi niyetli olduğunu biliyorsa arkadaştırlar. Yani Mary, Irene'e karşı iyi niyetliyse ancak Irene, Mary'nin böyle hissettiğini bilmiyorsa Mary ve Irene arkadaş değildir.

Yine Aristoteles'e göre, üç tip arkadaşlık vardır. Yukarıdaki tarifin 2. maddesinde verilen üç temel unsur, insanları birbirine bağlayan etmenlerdir: Yararlılık, haz ya da ahlaki iyilik. Verilen üç örnekten A örneği yararlılık, B örneği haz alma ve C örneği de ahlaki iyilik temelli arkadaşlıkları tarif etmektedir.

"Arkadaş, yanında sesli düşünebildiğim kişidir."
Ralph Wando Emerson — deneme yazarı, şair

Biraz Daha Düşünelim

1. Eğer yukarıdaki üç örneğin birine (ya da daha fazlasına) "hayır" yanıtı verdiyseniz, örnekteki ilişkinin size neden arkadaşlık gibi görünmediğini düşünün. Aşağıda belirtilen nokta, neden Aristoteles'le ters düştüğünüzü netleştirmenize yardımcı olabilir.
2. Filozofların ortaya attıkları tanımları sınamak için başvurdukları yöntemlerden biri de yaptıkları tanıma *karşıt örnekler* bulmaya çalışmaktır. Karşıt örnek, tanımın belirtilen bütün unsurlarına uysa da tanımlanacak kavrama uymayan bir durumu ifade eder. Bu tür örneklere karşıt örnek denmesinin nedeni, tanım için bir örnek olsa da tanım açısından "karşıt" bir durum olmasıdır. Eğer yaptığınız bir tanıma karşıt örnek düşünebiliyorsanız, geliştirdiğiniz tanım muhtemelen eksik, hatta yanlış bir tanımdır.
   (Not: Kitabın 1. sorusuna Sokrates tarafından geliştirilen karşıt örnek, adalet tanımının yetersizliğini ortaya koymuştur.)
   Aşağıdaki iki ipucu Aristoteles'in arkadaşlık tanımı için karşıt örnek bulmanıza yardımcı olabilir:

a. Birisi için iyi niyet beslemek ne demektir? Örneğin bir tanıdığınıza "merhaba" dediğinizde ona karşı iyi niyet göstermiş olur musunuz?
b. Biriyle beş dakikada arkadaş olabilir misiniz? Arkadaşlık kurmada zaman unsuru ne kadar önemlidir?

3. Aristoteles'in arkadaşlık tanımını değerlendirmek için bir diğer yol da şunları düşünmek olabilir: Arkadaşlıklarınızın yüzde kaçı yararlılık üzerine kurulu? Yüzde kaçı haz alma üzerine? Ya da ahlaki iyilik üzerine?
4. Eğer bir arkadaşlık yarar ya da haz üzerine kuruluysa, sizce o arkadaşlık ne kadar devam eder?
5. Arkadaş ve tanıdık arasındaki fark nedir?

3. Soru: Konfüçyüs

Okulda gösterdiğiniz çabaların karşılığında ödüllendirilmeli misiniz?

Öğretmenler ve ebeveynler her zaman "Elinden geleni yap!" ve "Yapabileceğinin en iyisini yap!" gibi telkinlerde bulunurlar. Peki, öğrencinin çalışmalarının sonucu mükemmel olmasa da çabalarının karşılığında yine de ona bir not verilmeli midir?

Diyelim ki siz bir 6. sınıf matematik öğretmenisiniz. Sınıfınızdaki not sistemini de aşağıdaki şekilde düzenlediniz:

A = 90 – 100 arası
B = 80 – 89 arası
C = 70 – 79 arası
D = 60 – 69 arası

Öğrencileriniz bütün sınav sonuçları, ev ödevleri, projeler ve nota bağlı diğer çalışmalarını teslim ettiler. Tüm değerlendirmelerden sonra, aşağıda örnek olarak alınan dört öğrencinin başarı yüzdeleri şöyle: (Örnek öğrencilerin adları 1'den 4'e kadar sayılarla gösterilmiştir.)

No.1 çok çalışmış ama %65 başarı göstermiş.
No.2 ortalama bir çaba göstermiş ve %70 başarı göstermiş.
No.3 az bir çaba göstermiş ama %86 başarı göstermiş.
No.4 pek çalışmamış ama %89 başarı göstermiş.

Öğretmen olarak bu öğrencilere not vermeniz gerekiyor. Nasıl notlar vereceksiniz? Yalnızca çalışmalarının sonucuna göre mi not vereceksiniz, yoksa dönem içindeki çabalarını da hesaba katacak mısınız? Şimdi aşağıdaki tabloya, yukarıdaki öğrenciler için uygun gördüğünüz notları yazınız:

Öğrenci No.1	Öğrenci No.2	Öğrenci No.3	Öğrenci No.4
Not: _____	Not: _____	Not: _____	Not: _____

Burada çeşitli kararlar verebilirsiniz ama bazı öğrencilerinize ya da tümüne gösterdikleri çabaya karşılık kanaatinizi kullanarak, aldıklarının üzerinde bir not verdiyseniz, Çinli filozof **Konfüçyüs** (MÖ 551–479) ile ters düştünüz demektir. Eğer hazırladığınız not tablosuna sıkı sıkıya bağlı kalıp yalnızca sonuçlara bakıp gösterilen çabaları olduğu gibi göz ardı ettiyseniz, yine Konfüçyüs'ün söyledikleriyle ortaya çıkan sorunu ilginç bulacağınız noktalar olacaktır.

Konfüçyüs düşüncelerini aforizmalar halinde açıklamıştır. Aforizma, doğru bir şeyi söylemek amacıyla kurulan kısa cümlelere verilen addır. Konfüçyüs der ki, "İnsanlar öğrenmek için ne kadar fazla çaba göstermek zorundaysa, o kadar düşük değere sahiptirler." Kısacası, sonuçta gösterilen başarı esastır, çabalar hesaba katılmaz.

Konfüçyüs'ün bu söylediği vicdansızlık gibi gelebilir ancak onun içinde yaşadığı çağın ne kadar eski olduğunu ve çoğumuzun yaşadığından ne kadar farklı bir kültürel yapıdan geldiğini aklınızdan çıkarmayın. Sonuçta bu tür farklılıklar, onun dünyayı görme ve düşünme biçimini etkilemiş olabilir. Konfüçyüs'ün bir diğer özelliği de pratik bir düşünme biçimine sahip olmasıdır. Ona göre, eğer bir insanın bir şeyi öğrenmek için gereğinden fazla ya da aşırı bir çaba harcaması gerekiyorsa bu durumda bu insanda doğal kavrama yeteneği pek yok demektir. Dolayısıyla, bu kişi muhtemelen çok şey öğrenemez ve sonuç olarak topluma, hızlı öğrenebilen biri kadar faydalı olamaz. Konfüçyüs'ün bu aforizmayla altını çizdiği değer, zekâ ve zekânın pratik kazanımlarıdır. Çaba göstermek elbette önemlidir ve herkes yapabileceğinin en iyisini ortaya koymak için teşvik edilmelidir. Buradaki soru, gösterilen çabanın, alınan sonuçlarla aynı biçimde ödüllendirilip ödüllendirilmeyeceğidir.

Biraz Daha Düşünelim

1. Bir filozofun düşüncesini değerlendirmenin bir yolu da filozofun bu düşünceyi ortaya atarken yaptığı varsayımları tanımlamaya çalışmaktır. Bütün filozoflar varsayımlar yapar. Genel olarak, bir filozofun sorun ya da soru üzerine geliştirdiği düşünceleri değerlendirmeye başlamadan önce, filozofun kabul ettiği varsayımları anlamak oldukça önemlidir. Sizce Konfüçyüs zekâ ve zekâ ile çaba arasındaki ilişki hakkında nasıl bir varsayımda bulunmuş olabilir?

   Aşağıda, Konfüçyüs'ün varsayımlarını tanımlamanıza yardımcı olabilecek bazı sorular var:

   A. Zekâ insandan insana değişir mi?
   B. Bir insanın zekâsının ölçüsü, konudan konuya farklılık gösterir mi?
   C. Zekâ artar mı, yoksa hep aynı mı kalır?

2. Yukarıdaki sorulara verdiğiniz yanıtları düşünün. Sonra kendinize şunu sorun: Çaba ne diye ödüllendirilsin ki? A, B ve C sorularına verdiğiniz yanıtlar, bu soruyu yanıtlamanıza yardımcı olabilir.

   Not: Çabanın ödüllendirilmesi gerektiği fikri doğruysa incelediğimiz aforizma yanlış olmalı ya da en azından değiştirilmelidir. Ancak şunu unutmamalıyız ki Konfüçyüs'ün felsefesi karışık ve ince noktalara sahiptir. Zekâ, çaba ve kişinin toplumdaki yeri hakkında diğer aforizmalarında söyledikleri, buradaki sözüyle bir bağlantı içerebilir. Bu noktada Konfüçyüs ile aynı fikirde olmasak da onun düşünüş ve uslamlama biçimini bir bütün olarak anlamaya çalışmak önemlidir.

3. Filozofların varsayımlarının tanımlanmasının önemi, kitabın 5. sorusunda ele alınan diğer bir konudaki tartışmada tekrar ele alınmıştır.

"Hiçbir başarı kazanamayanlar için
en tatlı şey başarıdır."
Emily Dickinson — şair

4. Soru: Marcus Aurelius

Küçük şeylerin sizi rahatsız etmesine izin vermeli misiniz?

Yani... Neden olmasın? Küçük de olsa bir şey sizi rahatsız ediyorsa, rahatsız ediyor demektir. Bir insanı neyin rahatsız edip neyin etmeyeceğine kim karar verebilir ki? Ancak bu soru, ilk bakışta göründüğü kadar kolay yanıtlanacak bir soru değildir; en azından felsefi olarak düşündüğümüzde.

Marcus Aurelius (MS 121–180) milattan sonra 160 ve 180 yılları arasında Roma İmparatoruydu. Tarihçilere göre, imparatorluğun ihtiyaçlarını yönetirken, en adil Roma İmparatorlarından biri olmuştur. Marcus Aurelius, Roma ordusunu istilacılara karşı yönettiği savaşlarda geceleri genellikle çadırında oturup o günün olaylarını ve bunların kendisine ne ifade ettiklerini gözden geçirip yazarmış. Sonunda bu düşünceleri *Meditasyonlar* adlı bir kitapta toplamış ve bu eser stoacılık adıyla bilinen bir ahlak felsefesi akımına en önemli katkı olarak gelmiş.

Siz bir "stoacı" mısınız? Aşağıdaki sorulara verdiğiniz "evet" ya da "hayır" yanıtlarınızı yanlarında bırakılan boşluklara yazarak, stoacı olup olmadığınıza karar verebilirsiniz. Soruları, olabildiğince dürüst yanıtlamaya çalışın. Küçük şeylerin, onlara verdiğimiz tepkilere bağlı olarak ne kadar önemli olabileceklerini göreceksiniz.

1. Hafif bir baş ağrısıyla ders çalışabilir misiniz? _____
2. Sınıfınız fazla serin ya da fazla sıcak olduğunda o günün derslerini dikkatle dinleyebilir misiniz? _____
3. Öğleden sonra dersin ortasında karnınız acıkırsa, derslere ya da diğer etkinliklere dikkatinizi verebilir misiniz? _____
4. Okula giderken yağmur yağmasını sorun eder misiniz? _____
5. Bir sınava çok çalıştığınızdan gerçekten eminken sınav soruları çalışmadığınız yerlerden gelirse, canınızı sıkmadan sınava devam edebilir misiniz? _____
6. Okulunuzdakilerden biri arada bir sizinle dalga geçiyorsa, "intikam" almayı düşünmeden durabilir misiniz? _____

7. Eğer tuttuğunuz takım başa baş bir mücadeleyi kaybederse yaşadığınız hayal kırıklığıyla kısa sürede başa çıkabilir misiniz? _____

Eğer yukarıdaki 7 soruya birden "evet" yanıtı verdiyseniz, Stoacılar Kulübü'ne üye olmaya hak kazandınız demektir! Marcus Aurelius olsa, sizin hayatta önemli şeylermiş gibi görünen bazı ayrıntıların aslında hiç de önemli şeyler olmadıklarını anladığınızı ve bu gerçeği kavramanızın çok değerli olduğunu söylerdi. Buna karşın, eğer yanıtlarınızda "hayır" daha fazlaysa, kendinizi daha az stoacı biri olarak değerlendirmelisiniz. Sonuç olarak, dünyaya stoacı biri gibi tepki veren bir insan olmayı isteyip istemediğinize karar verecek olan sizsiniz.

Marcus Aurelius, iyi bir stoacı olmak için küçük şeyleri tamamen göz ardı etmenin yeterli olmadığını da söylerdi. Yapmanız gereken şeyler hakkında olabildiğince çok bilgi edinip bunları en iyi şekilde yapmaya çalışmanız da çok önemlidir. Dolayısıyla, stoacı olmak, yalnızca küçük şeyleri kafaya takmamak değil, aynı zamanda kafaya takacak "büyük şeyler", yani görevleriniz hakkında bilgi edinip bu büyük şeyleri elinizden gelen en iyi şekilde yapmak demektir.

Biraz Daha Düşünelim

1. *Meditasyonlar* kitabının bir yerinde Marcus Aurelius, kendi durumunu birkaç kelimeyle şöyle özetlemektedir: *"Görevlerimi yaparım; diğer şeyler beni pek ilgilendirmez."* Sizin de ebeveynlerinize karşı, öğretmenlerinize karşı, arkadaşlarınıza karşı ve tabii kendinize karşı bazı görevleriniz vardır. Bu görevleri aşağıdaki boşluklara yazın:

   Ebeveynlere karşı görevler: _____
   _____

   Öğretmenlere karşı görevler: _____
   _____

   Arkadaşlara karşı görevler: _____
   _____

   Kendinize karşı görevler: _____
   _____

2. Görevlerinizi yerine getirmek mi, yoksa mutlu olmak mı daha önemlidir? (Mutlu olmak konusundaki tartışma için 6. soruya bakın.)

"Uyudum ve gördüm rüyamda hayatın güzel olduğunu;
Uyandım ve anladım hayatın görev olduğunu."
Ellen Sturgis Hooper — şair

5. Soru: Moses Maimonides

Bağış yapmak göreviniz midir?

Kitabın 4. sorusunda düşüncesi incelenen filozof Marcus Aurelius için en önemli değer, görevlerimizi eksiksiz olarak yerine getirmektir. Peki, bağış yapmak görevlerimizden biri midir? Yoksa bağış yapmak yalnızca kişisel bir tercih olarak mı değerlendirilmelidir? Öyleyse, biri bağış yapmaya karar verirken, bir diğeri bağış yapmamaya karar verebilecek ve her iki karar da doğru olabilecektir.

Moses Maimonides (1135–1204) Orta Çağ'ın en önemli filozoflarından biri olduğu gibi, bütün zamanların en önemli Yahudi filozofu olarak da anılır. Maimonides, bağış yapmanın bir görev olduğunu düşünür. Elbette, kişisel olarak bağış yapmamaya karar verebiliriz ama bu durumda, Maimonides'e göre, görevimizi yerine getirmemiş sayılırız.

Şimdi bağış yapma konusunda sizin ne düşündüğünüze bakalım. Aşağıdaki soruları, görüşünüze göre "evet" ya da "hayır" şeklinde yanıtlayın. Soruları yanıtlarken, mümkün olduğu kadar dürüst olun.

1. Eğer çok zengin olsaydınız, paranızın bir kısmını bağışlar mıydınız? _____
2. Eğer rahat bir yaşamınız olsaydı ancak çok da zengin olmasaydınız, paranızın bir kısmını bağışlar mıydınız? _____
3. Eğer evsiz ve sokaklarda dilenen birini görseydiniz ve o sırada yanınızda bir miktar fazladan para olsaydı, bu kişiye para verir miydiniz? _____
4. Evsiz birine para verdiğinizde, bunu yalnızca suçluluk duygusundan kurtulmak için mi, yoksa yapılacak doğru şey olduğu için mi yapardınız? _____
5. Dünyanın çeşitli yerlerinde (Amerika Birleşik Devletleri de dâhil) açlıktan ölen insanlar olduğuna dair okuduklarınız ya da duyduklarınız, sizde genellikle bu insanlara yardım etmek için bir şeyler yapılması gerektiği düşüncesini uyandırır mı? _____

6. Kimi kültürlerin kutsal inançlarına göre, yoksullara bağış yaparak yardım edilmesi gerektiği söylenir; böyle bir sebep, bağış yapmanın bir görev olduğu konusunda sizi ikna eder mi? _____
7. Eğer çalışan bir yetişkin olsaydınız, herkese eğitim, barınak ve iş olanakları sağlanarak, yoksulluğun toplumsal yaşamdan tamamen silinmesi için gelirinizin bir kısmını, düzenli olarak bağışlamak ister miydiniz? _____

1'den 5'e kadar olan sorulara verdiğiniz her "hayır" yanıtı, yine Maimonides'e göre erdem düzeyinizi adım adım azaltır. Eğer tüm sorulara "hayır" yanıtı verdiyseniz Maimonides sizi kendinize bencil olup olmadığınızı sormaya ve bu tavrın ahlaki karakteriniz üzerindeki etkisini düşünmeye davet eder.

Şimdi 6. soruya verdiğiniz yanıtı gözden geçirin. Eğer yanıtınız "evet" ise "bağış yapmak bir görevdir" diyen Maimonides'le aynı düşüncedesiniz demektir.

Biraz Daha Düşünelim

1. Maimonides'in felsefi yaklaşımı, eğer çok önemli iki varsayım doğru kabul edilirse epey güçlüdür. Şu bir gerçektir ki bu varsayımlardan biri ya da her ikisi birden, düşünen insanlar tarafından kabul edilmeyebilir. Yukarıdaki sorulardan 6. soruya tekrar bakın ve ne sorulduğunu tekrar düşünün. Sonra, 6. sorunun kapsamında, sözü geçen iki varsayımın neler olabileceğini tanımlayıp tanımlayamadığınızı düşünün.

   Birinci Varsayım:

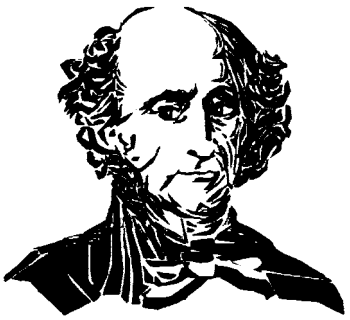
   İkinci Varsayım:

2. Şimdi, yukarıdaki 7. soruyu tekrar düşünün ve kendinize şu soruyu sorun: Toplumda hangi insanlar iyi durumdadırlar ve başkalarının bağışlarına hiç ihtiyaç duymazlar? Eğer 7. soruya yanıtınız "evet" olduysa burada sorulan soruyu da yanıtlayabilirsiniz. (İpucu: 7. soru sizden ne yapmanızı istiyor?) 7. soruya "hayır" yanıtı verdiyseniz bile, yine az önce verilen ipucunu düşünerek, toplumda hangi insanların iyi durumda oldukları ve başkalarının bağışlarına hiç ihtiyaç duymadıklarını söyleyebilirsiniz.

Bu sorunu düşünmenin bir yolu da şu olabilir: Toplumda yoksulluk olduğu sürece bağış yapmak gerekli olacaktır. Dolayısıyla, eğer toplumda yoksulluk olmazsa, bağışa da gerek kalmayacaktır. Böyle bir toplumda kim diğerlerinden daha iyi durumda olabilir? Yanıt: Herkes! Birincisi, yoksul insanlar artık yoksul olmaz; ikincisi, çalışıp parasını kazanan insanların, ödedikleri vergiler ve yaptıkları bağışlarla yoksulları desteklemeleri gerekmez. Yani toplumdaki bütün bireyler iyi durumda olur ve yoksulluk toplumdan tamamen silinirse, böyle bir toplumda yaşayanların gelirlerinden bir kısmını yoksulluğu ortadan kaldırmak için bağışlamaları gerekir mi? Bağış yapmak yine de bir görev olur mu?

Bu soru, toplumdaki bireylerin kendilerinin belirlediği değerlerin önemini ortaya koyar. Siz ne düşünüyorsunuz?

"İnanç ve umut konusunda kimse anlaşamıyor
Ama her nasılsa herkesin derdi bağış."
Alexander Pope — şair

6. Soru: John Stuart Mill

Eğlenmek, sizi çalışmaktan daha mı fazla mutlu eder?

"Zihnimle güzel zaman geçirdim çünkü o mutluydu."
Louisa May Alcott — romancı

Muhtemelen bu soruya yapmaktan gerçekten keyif aldığınız şeyi düşünüp güçlü bir "Evet!" yanıtı vermeye tereddüt etmeyeceksiniz. Kaç kişi çalışmaktan gerçekten hoşlanır ki? Ama bir filozof bu soru sorulduğunda bir an da olsa durup düşünür. Neden? Çünkü felsefi açıdan bakıldığında, bu sorunun yanıtı "mutluluk" kavramının tanımına bağlıdır. Etkinlik, size yeni gelebilecek ilginç bir yolla, mutluluk üzerine düşünme fırsatı verecektir.

Burada verilen liste sekiz eylem içermektedir. Bu sekiz eylemin tümünün, "mutlu" bir hayatın içinde yer aldığını varsayın. Sekiz eylemi de değerlendirin ve sizce mutluluk açısından ne kadar önemli olduklarını 1'den 8'e kadar sayılarla ifade edin. 8 verdiğiniz eylem mutluluk için "en az önemli", 1 verdiğinizse "en önemli" olsun ve diğer altı eylemi de bu iki uç arasında sıralayın.

Muhtemelen herkes, diş hekimi koltuğunda oturmanın mutlu bir hayat için en az önem taşıyan eylem olduğunu düşünüp bu maddeye 8 verecektir. Nedeni açıktır: Diş hekimine gitmek genellikle rahatsız edici bir deneyimdir. Ama diş hekimine neden gittiğinizi düşünürseniz, mutluluğun anlamını kavrayabilirsiniz. Diğer eylemleri sıralarken de filozofların mutluluk kavramını tanımlamakta güçlük çekmesine hak verebilirsiniz.

Bu etkinlik, başkalarıyla, dostlarınızla ya da sınıf arkadaşlarınızla birlikte yapıldığında daha da ilginç olacaktır. Eylemlerin yer aldığı sayfalardan, katılmak isteyen arkadaşlarınıza yetecek kadar kopya çıkartıp bunları dağıtın. Sonra katılan kişilerden, buradaki eylemleri mutluluk açısından önem sırasına koymasını isteyin. Herkes puanlarını verdikten sonra da sonuçları karşılaştırın.

a. Diş hekimi koltuğunda oturmak. _____
b. En sevdiğiniz yiyeceği yemek. _____
c. Oyun oynamak. _____
d. Kitap okumak. _____

e. Birileriyle birlikte derin düşüncelere dalmak. _____
f. Bir arkadaşınızla birlikte eğlenmek. _____
g. Sınıf arkadaşınıza ev ödevinde yardım etmek. _____
h. İlginç bir konuda tartışmak. _____

Listenize göre d, e, g ve h eylemlerinin sırası ne? Bu eylemlerin mutluluğun unsurları olarak değerlendirilmesini doğru buldunuz mu?

John Stuart Mill'e (1806–1873) göre mutluluk, en çok sayıda insan için en yüksek memnuniyet seviyesi olarak tanımlanabilir. Mill bu ilkeyi **yararcılık** olarak adlandırır. En yüksek memnuniyet seviyesi olarak anlaşılan mutluluk, aynı zamanda en az acıyı da barındırır. Buna ek olarak Mill, bütün memnuniyetlerin aynı değerde olmadığını ve bazı memnuniyetlerin diğerlerinden daha fazla arzulanır nitelikte olduğunu vurgular (örneğin, öğrenmekten duyulan memnuniyet ve sohbet etmekten duyulan memnuniyet gibi).

Mutlu ve iyi bir yararcı olmak için hoşunuza giden şeyleri yapmanız ama aynı zamanda ders çalışmanız da gerekir çünkü ders çalışmak sizi gerçek potansiyelinizi olabildiğince çok ortaya çıkaran bir hayat sürmeye hazırlar. Çalışmak her zaman "eğlenceli" olmayabilir ama Mill haklıysa mutluluk ve eğlenmek aynı değildir! Diğer yandan, bireysel kazanımlarınızı her zaman hesaba katarak davranmalı ve bunu yaparken de diğer insanların bireysel kazanımlarını göz ardı etmemelisiniz. *Herkesin* mutlu olmak istediğini unutmayın; nihayetinde insanlar diğer insanlara yardımcı olursa, toplam mutluluk miktarı aratacaktır.

Biraz Daha Düşünelim

1. Mutluluk hissedilen bir duygu mu, yoksa içinde bulunulan bir durum mudur? Diğer bir deyişle, kendinizi mutlu *hissetmeden* de mutlu *olabilir* misiniz? Eğer mutluluk bir duyguysa, o durumda iniş çıkışları olacaktır ancak eğer mutluluk içinde bulunulan bir durumsa çok daha kalıcı olabilir. Mill'e göre mutluluk bir duygu mu, yoksa içinde bulunulan bir durum mudur (belki de ikisinin bir karışımıdır)?
2. Mutluluk hayatınızdan memnun olmayı ve başkaları için iyi şeyler yapmayı da içerir. Katılıyor musunuz?
3. Yaptığınız sıralamayı bir dostunuz ya da sınıf arkadaşınızın sıralamasıyla karşılaştırın. Sıralamalarınız farklıysa arkadaşınızın sıralamasının arkasındaki nedenlerin kendi sıralamanızı gözden geçirmenize neden olup olmayacağına bakın.

"Mutlulukla ilgili en büyük engel,
çok fazla mutluluk beklemektir."
Bernard Fontenelle — yazar

7. Soru: Immanuel Kant

Yalan Söylemeniz Gerekebilir mi?

Yalan nedir? Basit tanımıyla, birine doğru *olmadığını* bildiğiniz bir şeyin doğru olduğunu söylemenizdir. Yalan söylemenin yanlış bir davranış olduğunu sık sık duyarız. Ancak yalan söylemek *her zaman* mı yanlıştır? Her zaman doğruyu söylemeye mi çalışmalıyız? Bunlar ciddi sorulardır çünkü doğrunun ve doğruyu korumanın çok önemli olduğuna inanırız. Peki, doğruyu söylemek *her zaman* mı önemlidir?

Aşağıda verilen, yalan söylenebilecek durumları okuyun. Verilen koşulları düşünün ve her durum için, mümkün olduğunca dürüst bir biçimde, yalan söyleyip söylemeyeceğinizi belirtin. Eğer durum karşısında yalan söyleyeceğinizi düşünüyorsanız "evet" yazın. Yalan söylemeyeceğinizi düşünüyorsanız "hayır" yazın.

1. Anneniz yemekten önce kurabiye yiyip yemediğinizi sorarsa (o kurabiyeleri elbette yediniz), yalan söyleyip kurabiye yediğinizi inkâr mı edersiniz? _____
2. Arkadaşınız çirkin bir kıyafet giymişken, aslında arkadaşınızın bu kıyafetle çok kötü göründüğünü düşünseniz de ona çok güzel göründüğünü söyler misiniz? _____
3. Hiç hoşlanmadığınız biri hakkında söyleyeceğiniz bir yalanla onun başını belaya sokacağınızı bilseniz, bunu yapar mısınız? _____
4. Başvurunuzda yalan beyanda bulunarak çok iyi bir eğitim kurumuna kabul edileceğinizi bilseniz, bunu yapar mısınız? _____
5. Yalan söyleyerek büyük bir servete sahip olabileceğiniz bir durumla karşılaşsanız, yalan söyler misiniz? _____
6. Yalan söyleyerek birinin hayatını kurtarabileceğiniz bir durumda, yalan söyler misiniz? _____

Yukarıdaki 6 örnekten birine "evet" yanıtı verdiniz mi? Eğer öyleyse, yalan söylemenin gerekçesinin olup olmayacağı konusunda Alman filozof **Immanuel Kant**'a (1724–1804) katılmıyorsunuz demektir.

Ne zaman yalan söylesek, doğruya zarar vermiş oluruz. Kant'a göre, yalan söylediğimizde kendimize de zarar vermiş oluruz. Kant, doğru şeyleri doğru nedenlerle yapmamızın çok önemli olduğuna inanır. Yalan söylemek, kasıtlı olarak doğruyu çarpıtmak anlamına geldiğinden, yanlış bir davranıştır.

Kant, belirli koşullar altında yalan söylemenin, yanlış bir hareketi doğruya çevirmeye çalışmak olduğunu söyler. Böyle bir davranış, aklımızı ve ahlaki doğamızı bir karmaşaya sürükler. Kant, iyi gibi görünen bir sonuca ulaşmak için kötü bir yolun kullanılmasının usdışı olduğunu, yani bunun bir çelişki olduğunu ileri sürer. Doğamız ussal olmamızı gerektiriyorsa yalan ussal doğamıza aykırı olacağından yalan söylemek her zaman yanlıştır. Dolayısıyla, niyetimiz bir başkasına yardım etmek olsa bile, yalan söylediğimizde insan olarak kendimize zarar vermiş oluruz.

Yine Kant'a göre ussallık, bütün insanlığın paylaştığı şeyin bir parçasıdır. Kant, doğamızda bulunan ussallığı korumanın, görünürde iyi nitelikte olsalar bile belli sonuçlara ulaşmak için yalan söylemekten daha önemli olduğunu düşünür. Yani, sonuç (örneğin bir insan hayatı kurtarmak), bu sonuca ulaşmak için kullanılan yöntemi (sonuca ulaşmak için yalan söylemeyi) haklı kılmaz. Koşullar ne olursa olsun, ussal varlıklar olarak doğamızı feda ederek belirli sonuçlara ulaşmayı düşünmememiz gerekir.

Biraz Daha Düşünelim

1. Etkinlikte verilen örneklerin ciddiyet bakımından artarak sıralandığını fark etmiş olabilirsiniz. Havadan sudan ve zararsız örneklerden başlanıp ölüm kalım meselesi olan durumlara doğru giden bir dizilim verilmiştir. Bazı örnekler yalnızca sizinle, bazıları başka insanlarla ilgilidir. Bu örneklerde verilen koşullardan herhangi birinde yalan söylemeyi düşündüyseniz, bu durumu felsefi açıdan haklı hale nasıl getirirsiniz?
2. Yalan söylemeyi haklı kılmanın bir yolu da ilgili içeriği sonuç ve yöntem ilişkisi içinde değerlendirmek olabilir. Yalan bağlamında sonuç ve yöntem arasındaki ilişki için Kant'ın yorumuna *karşı* bir sav geliştirebilir misiniz? Diğer bir deyişle, yalan söylemeyi sizce haklı çıkarabilecek durumlar düşünebilir misiniz?
3. Kendinize yalan söyleyebilir misiniz? Bu heyecan verici sorunun açılımları için kitabın 18. sorusuna bakınız.

"Yalan söylemek, hayata tahammül edebilmenin
vazgeçilmez bir parçasıdır."
Bergen Evans — yazar ve mizahçı

8. Soru: Martin Luther King, Jr.

Şiddet kullanmak zorunda olduğumuz zamanlar var mıdır?

Birine gerçekten kızdığınız oldu mu? O kişiye vurmak ya da şiddet uygulamak isteyecek kadar öfkelendiğiniz oldu mu?

Böylesine kızgınlıklar hiç de sıra dışı değildir; sorun bu tür yoğun duygular karşısında ne yapacağını bilmek ve sonradan pişmanlık duyulacak durumların ortaya çıkmasına engel olmaktır. Başka durumlarda ve farklı koşullarda, bazı insanların amaçlarına ulaşmak için şiddete başvurduğu olmuştur. Bir ülke başka bir ülkeyi savaşla ele geçirmek istediğinde bu yöntemi kullanır, bu durumda silahlı şiddete başvurulur. İnsanlar tarih boyunca istedikleri sonuçlara ulaşmak için bu yolu kullanmışlardır. Birçok insanın bu yolu kullanması bu yaklaşımı doğru yapar mı? (Kitabın 36. sorusuna bakınız.) Bunu yapanlar ahlaki açıdan haklı sayılırlar mı?

Aşağıda tarif edilen üç durumu dikkatle inceleyin. Sonra, burada ortaya konan düşüncelere katılıp katılmadığınızı, yanlarında bırakılan boşluklara "doğru" ya da "yanlış" yazarak belirtin:

1. Eğer sınıfınızın zorbası tarafından sürekli taciz ve rahatsız ediliyorsanız, bu kişiye vurarak karşılık vermek hakkınızdır. _____
2. Eğer çeşitli nedenlerle haksızlığa uğrayan insanlardan oluşan bir gruba dâhilseniz, siz ve grubunuz, bu adaletsizliğe karşı şiddet kullanmakta haklısınızdır. _____
3. Eğer ülkeniz başka bir ülkenin saldırısına uğradıysa, ülkenizi korumak için şiddet kullanmakta haklısınızdır. _____

Martin Luther King, Jr. (1929–1968) genelde Platon ya da Kant gibi bir filozof olarak görülmez. Ama konuşmalarında ve yazılarında ele aldığı konularda bir filozof gibi tanımlamalar ve ayrımlar yaparak, sonuçlara uslamlama yoluyla yaklaşır.

King, toplumsal adalete ulaşmanın en iyi yolunun şiddet içermeyen yöntemler olduğunu savunan Hintli lider **Mohandas Gandhi**'nin (1869-1948) düşüncelerini izlemiş ve

geliştirmiştir. King temel olarak amacın yöntemleri haklı çıkarmayacağı görüşündedir. King'e göre, eğer baskı altındaki insanlar için toplumsal adaleti sağlamak amacıyla şiddet kullanılmak zorunda kalınırsa, bu yolla sağlanacak toplumsal adalet ahlaki değildir. King, bütün insanların Tanrı'nın birer sureti olduğuna inanır ve dolayısıyla, insanlara kalkan ellerin aslında Tanrı'ya kalkmış eller olacağını söyler. Baskı altındaki insanların amaçlarına ulaşmayı ne kadar çok istediklerini göstermek için toplumsal adaleti sağlamanın en etkili yolu şiddet içermeyen yöntemler kullanmaktır. Bu insanlar adaleti öylesine çok ve yoğun bir biçimde isterler ki, isteklerinin haklılığını kanıtlamak için acı çekmeye, hapse girmeye, hatta ölmeye bile hazırdırlar.

King, zorbalıkla, baskıyla ve kişisel saldırılarla başa çıkmanın daha etkin ve ahlaki açıdan doğru yolları olduğunu iddia eder. Bu görüşe katılıyor musunuz?

"Şiddete şiddetle karşılık verilir!"
Juan Peron — siyasi lider

Biraz Daha Düşünelim

1. Dostlarınıza ya da sınıf arkadaşlarınıza, bir insanın şiddete başvurmak zorunda kaldığı durumlar olup olmadığını sorun. Eğer yanıtları "evet" olursa, şiddet kullanmayı haklı göstereceğine inandıkları örnekleri listelemelerini isteyin. Sonra, Martin Luther King'in şiddet karşıtlığı ilkesini kullanarak, bu örnekler üzerine tartışın.
2. Şiddet karşıtlığı, dünyada adaleti sağlamanın en iyi yolu mudur? Bu soru üzerine kafa yorarken, Martin Luther King'in öğretileri ve kendi hayatıyla başardıklarını düşünün.
3. Mohandas Gandhi ve Martin Luther King, Jr. şiddet karşıtlığı tezinin etkin temsilcileri olmuş ve her ikisi de suikasta kurban gitmişlerdir. Barışın ve evrensel kardeşliğin bu iki kahramanının bu şekilde ölmeleri, tarihin trajik ironilerindendir. Bazen filozofların yaptığı gibi doğru olduğuna inandığınız şeyleri dile getirmek için muazzam bir cesarete sahip olmak gerekir.

9. Soru: Simone de Beauvoir

Bazen, başkalarıyla birlikteyken kendinizi tuhaf hissettiğiniz olur mu?

"İnsanlık, ayrılmaz ve bölünmez bir ailedir..."
Mohandas Gandhi — ruhani lider

Kim hissetmez ki? Bu tuhaf duygu sanki doğamızın bir parçasıymış gibidir. Ama bu tepkinin nedeninin ne olabileceğini hiç merak ettiniz mi?

Aşağıda verilen kişisel özellikler listesi, sosyal "konfor alanı" olarak adlandırabileceğimiz, kendinizi rahat hissettiğiniz koşulları belirlemeye yardımcı olacak. Burada on tane durum resmedilmiştir. Bu on durumun hepsini yaşamamış olabilirsiniz; yaşamadığınız durumları atlayabilirsiniz. Kişisel olarak deneyimlediklerinizi üzerine, kendinize ve duygularınıza karşı olabildiğince dürüst olarak düşünün. Sonra, kişisel konfor alanınızı saptamak için, bu durumlar karşısında kendinizi nasıl hissettiğinizi, aşağıda verilen sayısal değerleri kullanarak puanlayın:

İyi ve rahat.	1 puan
Biraz gergin	2 puan
Gergin ancak tahammül edilebilir.	3 puan
Beni buradan çıkarın!	4 puan

(Dostlarınıza ve sınıf arkadaşlarınıza da konfor alanı değerlendirmesi etkinliğine katılmak isteyip istemediklerini sorabilirsiniz.)

A. Evde, ailenizle birlikte. _____
B. Bir alışveriş merkezinde arkadaşlarınızla birlikte. _____
C. İnsanların çoğunu tanımadığınız bir partide. _____
D. Sizden başka herkesin karşı cinsten olduğu bir grupta. _____
E. Farklı ırklardan insanların olduğu bir grupta. _____
F. Sizden başka herkesin başka ırktan olduğu bir grupta. _____
G. Yeni okulunuzdaki ilk gününüzde. _____

H. Yeni bir şehre taşındığınızda. _____
İ. Bir başka ülkeye gezmeye gittiğinizde. _____
J. Başka bir ülkeye taşındığınızda. _____

Toplam _____

Şimdi, verdiğiniz puanları toplayın. Puanların toplamı 10'a ne kadar yakınsa, değişik koşullarda o kadar rahat eden birisiniz demektir. Buna karşın, puanlarınızın toplamı 40'a ne kadar yaklaşırsa, filozof **Simone de Beauvoir**'ın (1908–1986) "Öteki" olarak adlandırdığı grubun davranışlarını o kadar iyi anlayabilirsiniz.

Bu on durumun ortak özelliği nedir? Hepsi de bir şekilde sosyal durumlardır. Hepsi insanları içerir. Çok temel bir seviyede bütün insanlar aynıdır. Hepsinin bedenleri, akılları, duyguları, tavırları, hoşlandıkları, hoşlanmadıkları, korkuları, umutları ve buna benzer diğer özellikleri vardır. Ama diğer bir seviyede, insanlar arasında kültürel ve etnik temelleri, fiziksel görünümleri, algılama kapasiteleri, becerileri, tercihleri, kişisel stilleri ve benzeri birçok farklılıklar vardır.

Yukarıdaki 10 durumda "öteki" ya da yabancı olarak yer alırsınız. Tuhaf ya da "yanlış yerde" hissetmeniz o durumda verilen insanlara göre bir şekilde "öteki" olmanıza bağlıdır. Kendinizi, bu durumlarda sizinle birlikte bulunan diğer insanlara göre "öteki" olarak görmeniz, tuhaflık ve dışarıda kalmışlık algınızın seviyesini belirler.

Simone de Beauvoir, "öteki" olgusunu *İkinci Cins* adlı kitabında tartışır. Bu çalışmasında temel olarak üzerinde durduğu konu, erkek ve kadın arasında var olan "ötekilik" ya da ayrı hissetmedir. Ama de Beauvoir ötekiliğin, aslında bütün insanlığı da kapsadığını; yalnızca cinsler arasında değil, uluslar, ırklar, kültürler ve yaş grupları arasında da olduğunu ortaya koyar.

Antik Yunan döneminden bu yana filozoflar, bireysel olarak insanın yaptıkları ve başardıkları yerine, sosyal doğası üzerine çalışmalar yapmakla ilgilenmişlerdir. "Ötekilik" konusunda de Beauvoir'ın geliştirdiği düşünceler, insanlarla kendimizi nasıl ilişkilendirdiğimiz ve birçok durumda bu ilişkileri nasıl geliştirebileceğimiz yönünde çarpıcı ve kullanışlı katkılar sağlamıştır.

Biraz Daha Düşünelim

1. Eğer yukarıdaki durumlardan herhangi birine 3 ya da 4 puan verdiyseniz, böyle bir durumda neden bu kadar rahatsız olduğunuzu düşünün. Söz konusu durumda böylesine yoğun biçimde "öteki" hissetmenizin nedenlerini tanımlayabilir misiniz?

2. Kendi konfor alanınızla dostlarınızın ve sınıf arkadaşlarınızınkileri karşılaştırın. Farklı insanların topluluklar içinde gösterdikleri tepkiler başka türlü olacağından, elbette değerlendirmelerimiz farklı olacaktır. İki insan aynı duruma farklı puanlar verdiğinde, bu farklılıklar üzerine tartışmak ilginç ve bilgilendirici olacaktır.
   Örneğin, eğer siz farklı ırklardan insanlarla bir arada olduğunuzda gayet rahatken, bir dostunuz ya da sınıf arkadaşınız bu tür durumlarda kendisini tuhaf ve gergin hissediyorsa ona, neden diğer insanların yanında "öteki" hissetmediğinizi açıklamayı deneyebilirsiniz. İnsanların bazı "ötekilerle" etkileşim kurmasının önündeki engeller gizli olduğundan bu engellerin aşılmasında bu tür tartışmalar önemlidir. İnsanların ötekiliğine ve bu ötekiliğin neden bu kadar güçlü olduğuna ilişkin farkındalığımız ne kadar artarsa bu insanların "ötekiliği" de o kazar azalır.

"Amerika'nın en büyük ihtiyaçlarından biri,
yaratıcı yalnızlığın keşfedilmesidir."
Carl Sandburg — şair

10. Soru: Martin Heidegger

Biz mi teknolojiyi kontrol ediyoruz, yoksa teknoloji mi bizi kontrol ediyor?

Teknoloji sözcüğü eski Yunanca "sanat" ya da "zanaat" anlamına gelen kelimeden türemiştir. Her yanımız sanat ve zanaat ürünleriyle çevrelenmiş olduğundan, neredeyse baktığımız her yerde teknoloji vardır. Gece gökyüzünü dolduran yıldızlara uzak görüşü düzelten gözlüklerle bakıyorsak, tamamen doğal bu manzarayı izlemekten aldığımız keyif, teknolojik bir etmen içeriyor demektir. Genel olarak, insanların yaptığı doğal olmayan her şey bir şekilde teknoloji içeriyor gibi görünmektedir.

Aşağıda, günümüz dünyasında teknoloji ile ilgili bir dizi gözlem verilmiştir. Her bir gözlemin yanında yer alan boşluğa, bu gözlem hakkındaki düşüncenizi "doğru" ya da "yanlış" yazarak belirtin.

1. Arabalar, sonunda çevreye bu kadar büyük zararlar vermeden çalışacak şekilde üretilecek. _____
2. Tarım uzmanları artan nüfusu besleyecek yöntemler geliştirip açlığa bir son verecekler. _____
3. İnsanlar, bilgisayar teknolojilerinin geliştirilmesi yönündeki araştırmalarına, kendileri için daha avantajlı olacağı kararıyla, bir son verebilir. _____
4. Küresel ısınma ciddi bir sorun değildir. _____
5. Teknolojiye duyulan ihtiyaç, doğal kaynakların insanlığın geleceğini ciddi anlamda tehlikeye atacak noktalara kadar yok edilmesine asla neden olmayacak. _____
6. Teknolojinin avantajları, dezavantajlarına göre daha ağırlıklıdır. _____
7. Modern insanlık, teknolojiye çok fazla bağımlı değildir.
8. Teknoloji sayesinde günümüzde hayat 100 yıl öncesine göre daha iyi. _____
9. Teknoloji, amaca ulaştıran bir yoldan başka bir şey değil. _____

Eğer yukarıdaki önermelerin 9'unu birden "doğru" bulduysanız, sizin teknolojiyle ilgili hiçbir endişeniz yok demektir. Buna karşın, "yanlış" bulduğunuz önermelerin sayısı arttıkça, teknolojinin bizim için bir sorun oluşturduğunu düşünüyorsunuzdur. Ve eğer 9. önermeye "yanlış" dediyseniz, 20. yüzyılın önemli filozoflarından **Martin Heidegger** (1889–1976) ile aynı fikirdesiniz demektir. Heidegger, teknolojinin yalnızca belirli bir amaca ulaşmak için kullanılan bir yol olmadığını düşünür. Heidegger'e göre, doğayı kendi ihtiyaçlarımız doğrultusunda kontrol etmek yoluyla girdiğimiz etkileşim, insanların nasıl varlıklar olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle, teknolojiyi "amaca giden yol" olarak görmek konuyu çok fazla hafife almak demektir.

Heidegger, yaptığımız şeyleri ve bunları neden yaptığımızı düşünmemizin hayati bir öneme sahip olduğuna inanır ve ancak böyle düşünerek teknolojinin ardında yatanı tam olarak anlayabileceğimizi söyler. Doğal kaynaklardan aldığımız bir şeyi, insan hayatını geliştirmek amacıyla bir başka şeye dönüştürdüğümüzde, Heidegger'e göre, doğayla, yani insan dışındaki "diğer" gerçeklikle ilişkimiz hakkında çok önemli bir şey gösteriyoruzdur (kitabın 9. sorusuna bakın).

Biz mi teknolojiyi kontrol ediyoruz, yoksa teknoloji mi bizi kontrol ediyor? Eğer bu soruya Heidegger'in yaklaşımı doğru ise, yanıt hiç de göründüğü kadar basit değil. Bu soru, günümüzde doğal dünya ile ilişkimiz üzerine karşımıza çıkan en önemli sorulardan biridir. Teknolojinin kontrolümüz dışına çıkması tehdidi karşısında ne yapacağımızı biliyor muyuz? Bu soruya verilecek yanıt, burada teknoloji olarak aldığımız, bir konuda bilgi sahibi olmanın ne anlama geldiğini bildiğimiz varsayımına dayanıyor. Böyle bir anlayışa sahip miyiz?

Biraz Daha Düşünelim

1. Evde ya da okulda etrafınıza bir göz atın. Ne kadar çok şeyin teknolojik olduğuna dikkat edin. Bütün bu gördüğünüz nesnelerin avantajlarını düşünün. Sonra aynı nesnelerin dezavantajlarının da olup olmadığını kendinize sorun: Bir şekilde insan yaşamına ya da çevreye zarar veriyorlar mı?
2. Şimdi, incelemenizin sonuçlarını yukarıdaki 1. soruya uygulayın: Üç tane, kullanışlı ve insan mutluluğu için önemli olduğunu düşündüğünüz teknoloji örneği listeleyin. Bunlar neden kullanışlı? Şimdi de çevreye ve insan hayatının kalitesine en zararlı olduğunu düşündüğünüz üç tane teknoloji örneği listeleyin. Bunlar neden zararlı?

"Heyhat! İnsan kendi aletlerine alet oldu."
Henry David Thoreau — yazar

2. BÖLÜM

Bilgi

Ne biliyorsunuz? Elbette birçok şey. Ama hiç merak ettiniz mi, ne bildiğinizi nasıl bileceksiniz? Bir ucu suya sokulmuş bir çubuğa baktığınızda, çubuk sanki kırılmış gibi görünür. Gerçekten kırılmış mıdır? Kırılmadıysa, kırılmadığını nasıl biliyorsunuz? Dahası, suda kırılmış gibi duran bir çubuk gördüğünüzde aslında neye bakıyorsunuz? Eğer sıcak ve güneşli bir günde uzaklarda bir serap görüyorsanız, aslında gördüğünüz ne olabilir? Filozoflar bu tür soruların yanıtlarını merak ederler ve çok önceki zamanlardan beri de bilirler ki bilmek işi karmaşık ama bir o kadar da heyecan verici bir iştir.

Bu bölümde size sorgulatacağımız ve eğlenmenizi sağlayacak konu, felsefenin kollarından biri olan **epistemoloji**. Epistemoloji, bir şeyi nasıl bildiğimizle ilgili sorgulamalardır. Bu bölümdeki soruları irdelemek, belki sizi şu anda olduğunuzdan daha akıllı yapmaz ama neden halihazırda bildiğiniz kadar bilgiye sahip olduğunuzu anlamanıza yardımcı olur!

"Bilgi, korkunun panzehridir."
Ralph Waldo Emerson — deneme yazarı ve şair

11. Soru: Zenon

Cisimlerin hareket ettiklerini nasıl kesin olarak bilebilirsiniz?

"Değişmeyen tek şey değişimdir."
Herakleitos — Antik Yunan filozofu

"Kim daha hızlı?"
"Tabii ki ben!"
"Hayır! Ben daha hızlıyım."
"Biliyorum. Hadi yarışalım!"

Çoğumuz hayatımızda en az bir yarışa girmişizdir. Aramızda bir, iki yarış kazanmış olanlar da vardır, belki de yoktur ama burada tartıştığımız konu açısından, hiç fark etmez. Şu anda yarışı kazanandan çok daha temel bir konuyla ilgileniyoruz. Soru şöyledir: Yarışlar gerçekten oluyor mu?

Aşağıdaki önermeleri, yanlarında verilen boşluklara "doğru" ya da "yanlış" yazarak değerlendirin:

1. Bazı şeyler hareket halindedir. _____
2. Bazı şeylerin hareket halinde olduğunu nasıl bildiğimizi açıklamak kolaydır. _____

Birinci önermeye "doğru" demek kaçınılmazdır. İkinci önermeye de "doğru" demek çok güçtür. Peki, nesnelerin hareket ettiklerini nasıl biliyoruz? Yanıt gayet basit görünüyor: Hareket ettiklerini biliyoruz çünkü onları hareket ederken görüyoruz. Bu kadar basit ve açık bir konunun nesi ilginç ya da önemli olabilir ki?

Filozoflar, insanların "gayet açık" dediği sıradan ortak deneyimlerin ve olayların içindeki gizemi görmekte çok başarılıdırlar.

Yunan filozof Parmenides (MÖ 515–440) böyle düşünürlerden biriydi. Parmenides'in öğrencilerinden **Zenon** (MÖ 495–430) hocasının fikirlerine inandı ve onların doğruluğu-

nu kanıtlamaya çalıştı. Zenon bu işi çok ilginç bir şekilde yaptı: Açmazlar üretti. **Açmaz**, açıklanamaz bir çelişki gibidir. Bu açmazda Zenon, hareketin yalnızca bir yanılsama olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Her ne kadar, nesneler kesinlikle hareket ediyor gibi görünse de hareketi düşündüğümüzde ve hareketin ne olduğunu açıklamaya çalıştığımızda, nesnelerin görüntülerinin çok yanıltıcı olabildiklerini keşfederiz.

İşte Zenon'un en çok bilinen açmazlarından biri: Çok yavaş bir kaplumbağanın Yunan kahraman Akhilleos'a kendisiyle yarışması için meydan okuduğunu düşünün! Elbette böyle bir yarışta Akhilleos büyük bir avantaja sahip olacaktır, bu nedenle de adil olan, kaplumbağanın yarışa biraz önden başlamasıdır. Her iki yarışmacı, Akhilleos ve kaplumbağa, kendi başlangıç çizgilerinin üzerinde duruyor ama kaplumbağa (K) Akhilleos'tan (A) biraz daha önde yarışa başlıyor:

K _____ B
A _____

Yarış başladı!! Akhilleos ileriye doğru fırlar ve
kaplumbağa sürünmeye başlar. Ta ki...

İ
K _____
A _____xxxxxxxxxxxxxxxx

Akhilleos, kaplumbağanın yarışa başladığı noktaya ulaşır.
Ancak bu sırada kaplumbağa da bir miktar ileri sürünmüştür. Böylece... T

K _____yyyy
A _____xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Akhilleos terlemeye başlar. Kaplumbağanın biraz önce olduğu noktaya ulaşır... İ
Yine de bu geçen zaman içinde kaplumbağa bir miktar daha ilerlemiştir.
Dolayısıyla...

K _____zz
A _____xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxyyyy Ş

Sonunda ne olacağını ve Zenon'a göre, bu tuhaf yarış süresince devam edecek olanı görebiliyor musunuz? Akhilleos yarışı kazanamamakla ve kaplumbağayı geçememek-

le kalmayacak, kaplumbağayla aynı noktaya bile hiçbir zaman ulaşamayacaktır. Neden? Çünkü Akhilleos sürekli ilerleyen kaplumbağanın bir önce bulunduğu noktaya her yetiştiğinde, kaplumbağa bir miktar daha ilerlemiş olacaktır. Eğer bu yarışı Akhilleos'un kazanacağına iddiaya girdiyseniz, ne yazık ki kaybettiniz! Neden? Çünkü en basit haliyle yarış, hareket gerektirir ve hareket de, yukarıda açıklandığı gibi anlamaya çalıştığımızda, imkânsız hale gelir. Söz konusu yarışta hareket olduğunu gördüğümüze inansak da Zenon gördüklerimizi *düşündüğümüzde*, gözlerimizin bize oynadığı oyunu anlayabileceğimizi göstermiştir. Aslında, gördüğümüz yarış, gerçekte hiç başlamamıştır, yalnızca bize başlamış gibi görünmüştür.

Burada neler oluyor? Siz de, Zenon da aynı yarışa bakıyorsunuz. Zenon bu yarışla ilgili kendi düşüncesini açıklıyor ve siz de kesinlikle haklı olduğunuzu; Akhilleos'un bu yarışı kolayca kazanacağını ve ayrıca Zenon'un haksız olduğunu biliyorsunuz. Ama Zenon buradaki yorumunu felsefi olarak açıklıyor; dolayısıyla, Zenon'a felsefi olarak haksız olduğunu kanıtlamak için, onun nerede yanlış yaptığını göstererek, sizin de kendi yorumunuzu açıklamanız gerekiyor.

Zenon'un Akhilleos ve kaplumbağa arasındaki yarışla ilgili açıklamasında ortaya çıkarttığı açmaz heyecan vericidir. Bu açmazın böylesine heyecan verici olmasının nedeni, bir şeyin hareket ettiğini nasıl bilebildiğimizi göstermenin ya da göstermeye çalışmanın çok basit görünmesidir. Ama eğer Zenon haklıysa, nesnelerin hareket ettiğini nasıl bilebildiğimizi açıklayamayız çünkü aslında gerçekte hareket etmezler! Hareket ediyormuş gibi *görünürler*.

Biraz Daha Düşünelim

1. Kitabın 2. ve 12. sorularında adı geçen filozof Aristoteles, hareket hakkında şöyle demiştir: *"Hareketi görmesi kolay, anlaması zordur."* Hareket üzerine düşünün: Hareket eden bir nesneyi yer değiştirirken gördüğünüz için mi hareket ettiğini bilebiliyorsunuz, yoksa bunu bilmenizi sağlayan başka nedenler mi var?
2. Dünya üzerinde olup bitenleri bilebilmek için, görmek ya da duymak ya da dokunmak ya da tatmak ya da koklamak dışında yollar var mıdır?
3. Matematik problemleri çözerken kullandığınız sayılar hakkındaki bilgiye nasıl sahip oluyorsunuz? Sayıları görerek mi, yoksa başka bir yolla mı? (Felsefi açıdan ilginç ve gizemli olan sayılar üzerine geniş bilgi için kitabın 23. sorusuna bakın).
4. Nesneler hareket ettiğinde neler olduğunu açıklamaya çalışmak heyecan vericidir ve hiç de kolay değildir. Aslında, bir şeyi nasıl bilebildiğimizi açıklamak daha da zor bir iştir. (Bu konudaki tartışma için kitabın 16. sorusuna bakınız.)

5. Zenon'un yarattığı açmazdan çok daha farklı tipte ve en az bunun kadar kafa karıştırıcı bir diğer açmaz için kitabın 38. sorusuna bakın.

"Gözle görüneni çözümlemek için
çok sıra dışı bir zihin gerekir."
Alfred North Whitehead — matematikçi ve filozof

12. Soru: Aristoteles

Söylediğiniz bir şeyi doğru yapan nedir?

"Gerçeğe boyun eğmek zorunda kalmadıkça, zihinsel faaliyet kolaydır."
Marcel Proust — roman yazarı

Genellikle, hepimiz doğru şeyler söylemek isteriz, en azından çoğu zaman. Bazen de özellikle başımız bir şekilde beladayken kendimizi her neyse o beladan kurtarmak için yalan söylemek çok kullanışlı gibi görünebilir (ama kitabın 7. sorusuna da bakın). Normalde, doğruluğa yüksek bir değer veririz ve mümkün olduğunca onu içselleştirmeye, doğruluğun doğru olmasını korumaya çalışırız.

Ama doğrunun ne olduğuna, neden doğru olduğuna karar vermek hiç de kolay bir iş değildir. Antik Yunan'dan bugüne dek filozoflar, doğrunun doğasını merak edip doğru üzerine düşünmüşlerdir.

Okulda olduğunuzu düşünün. Sınavdasınız. Bir 'doğru/yanlış' testi, hani şu bütün öğrencilerin gayet sık karşılaştıkları türden bir test. Orada verilen cümlelerin 'yanlış' değil de 'doğru' olduğunu belirtmenin anlamını hiç merak ettiniz mi?

Aşağıda, sizi bir filozofun doğruluk kuramına yönlendirecek bir 'doğru/yanlış' testi bulunuyor. Cümlelerin yanında yer alan D (doğru) ve Y (yanlış) yanıtlarının hangisinin uygun olduğunu düşünüyorsanız yanına bir X işareti koyun:

1. Eğer birçok insan bir şeyin doğru olduğuna inanıyorsa, o şey doğru olmalıdır. D _____ Y _____
2. Eğer siz bir şey söylerseniz ve ben inanırsam, her ne söylediyseniz, o doğrudur. D _____ Y _____
3. Eğer ben bir şey söylersem ve söylediğim şeyin doğru olduğuna inanıyorsam, o zaman o şey doğrudur. D _____ Y _____
4. Eğer siz bir şey söylerseniz ve doğru olduğuna inanıyorsanız, ben de tam tersini söyleyip kendi söylediğimin doğruluğuna inanıyorsam, ikimiz de doğru bir şey söylemiş oluruz. D _____ Y _____

5. Eğer siz bir şey söylerseniz ve söylediğiniz şey gerçekliğe karşılık geliyorsa, o zaman o şey, ben tersini düşünüp söylesem bile, doğrudur. D _____ Y _____

Antik Yunan filozofu **Aristoteles** (MÖ 384–322), mantık üzerine çalışmalarından biri olan *Kategoriler* adlı eserinde *"Bir önermenin doğru ya da yanlış olması durumun hakikatlerine, hakikat olup olmamasına bağlıdır,"* der. Bu kurama, *Uygunluk Doğruluk Kuramı* denir. Söz konusu kuram, birincisi, yalnızca önermelerin doğru ya da yanlış olabileceğini ve ikincisi, bir şeyi iddia veya inkâr eden cümleler olan önermelerden gerçekliğe "uygun olanların" doğru olduklarını söyler. Dolayısıyla, eğer Aristoteles'in kuramını benimsiyorsanız, yukarıdaki önermelerin ilk dördünü "yanlış" ve yalnızca beşinci önermeyi "doğru" olarak nitelemiş olmanız gerekir.

Şimdi, çok kolay bir doğru/yanlış sorusu düşünelim:

Dünya yuvarlaktır. D _____ Y _____

Doğal olarak "doğru" seçeneğini işaretlediniz. Neden? Çünkü Dünya'nın yuvarlak ya da daha doğru bir ifadeyle, küre olduğu doğrudur. Ama yuvarlak olduğunu nasıl biliyorsunuz? Çünkü bu gözlemlenebilir bir hakikattir. Dolayısıyla, "Dünya yuvarlaktır" önermesi doğrudur çünkü bir gerçekliğe karşılık gelmektedir.

Biraz Daha Düşünelim

Eğer Aristoteles'in doğruluk kuramı doğruysa, yukarıdaki ilk dört önermenin neden "yanlış" olması gerektiğini görebiliyor musunuz? Şimdi hızlıca bu önermelerin yanıtlarını irdeleyelim:

1. Eğer herkes Dünya'nın düz olduğuna inanırsa –ki insanlar yüzyıllar boyunca buna inandı– bu inanç Dünya'yı düz yapar mı? Elbette yapmaz! Dünya hep yuvarlaktı, şimdi de yuvarlak, gelecekte de yuvarlak olacak; herkes düz olduğunu düşünse bile (kitabın 36. sorusuna bakın).
2. Eğer siz bir şey söylediğinizde ben inanmışsam, bu inanç söylediğiniz şeyi doğru kılar mı? Hayır. Yanılıyor olabilirsiniz ve ben de işin doğrusunu bilmiyor olabilirim. Bu durumda ikimiz de yanılmış oluruz.
3. Eğer ben bir şey söylersem ve söylediğim şeyin doğru olduğuna inanıyorsam, bu durum o şeyi doğru yapar mı? Hayır. İnancımda kolaylıkla yanılıyor olabilirim. Bu

tür yanılgılar ne sıklıkta olur? Sık olur! İşte bu nedenle de gerçeklik hakkında bilgi sahibi olmamız çok önemlidir.

4. İki tane birbirine karşıt önermenin ikisi de doğru olabilir mi? Hayır. Bir tanesi, belki ikisi birden yanlıştır! Örneğin, eğer siz "Bütün elmalar kırmızıdır" önermesine inanırken, ben "Hiçbir elma kırmızı değildir" önermesine inanıyorsam, bu durumda ikimiz de yanılıyoruzdur çünkü yalnızca bazı elmaların kırmızı olduğu doğrudur. Sorun, siz ya da arkadaşınız söylediğinizin doğru olduğuna inansanız bile sizin ya da arkadaşınızın (veya her ikinizin birden!) yanlış bir şey söyleyip söylemediğidir.

"Doğrunun yolları sarp, yürümesi zorludur."
John Milton — şair

13. Soru: René Descartes

Var olduğunuzdan kuşku duyabilir misiniz?

Bunu sormak tuhaf gibi görünüyor ama bu soru üzerine düşünmek, sizi doğrudan epistemolojinin en önemli alanlarından birine, kesinliğin doğasını irdeleyen soruya yöneltecektir. Aşağıda yer alan sorular, önemli Fransız filozof **René Descartes**'ın (1596–1650) *İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar* kitabından bir dizi düşünceyi ortaya koymaktadır.

Descartes, felsefi doğruları dile getirmek için altyapı olarak, mutlak bir kesinlik oluşturmak istedi. Eğer öyle bir şey varsa, bu kesinliği keşfetmek için de hakkında kuşku duyulabilecek her şeyden kasıtlı olarak kuşku duydu. (Descartes bu sürece "yöntemsel kuşkuculuk" adını verir.) Eğer hakkında asla kuşku duyulamayacak bir şey bulursa, mutlak olarak kesin bir şey keşfetmiş olacaktı. Descartes'a göre "mümkün" sözcüğü "kuşkulanılabilir" anlamına geliyordu. Diğer bir deyişle, bir şey ancak mümkün olduğunda o şeyden kuşku edilebilir.

Eğer bir şeyden herhangi bir şekilde kuşku duyulabiliyorsa, Descartes'a göre o şeyden mutlaka kuşku duyulmalıdır. Keşfetmek istediğimiz şey, eğer keşfedebilirsek tabii, hakkında hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir şeydir.

Şimdi, Descartes'ın nasıl kuşku duyduğuna bakalım. Hakkında kuşku duyulabilecek herhangi bir şeyin, kesinlik için bir kaynak olamayacağını aklınızda tutun ve dikkatle düşündükten sonra aşağıdaki önermeleri "doğru" ya da "yanlış" olarak niteleyin.

1. Bakmakta olduğum duvarın, gerçekte var olmaması mümkündür. D _____ Y _____
2. Gerçekte bir vücuda sahip olmamam mümkündür. D _____ Y _____
3. Şu anda hayal görüyor olmam mümkündür. D _____ Y _____
4. 3+2 işleminin sonucunun 5 olmaması mümkündür. D _____ Y _____

Önermelerin dördünü birden "doğru" olarak nitelediyseniz, siz iyi bir Kartezyen, yani Descartes takipçisisiniz! Ama önermelerden birini (ya da daha fazlasını) "yanlış" olarak nitelediyseniz, Descartes sizden biraz daha düşünmenizi isteyecektir. Dediğini yaparsa-

nız, kesin olduğunu düşündüklerinizin aslında öyle olmayabileceği koşulların gerçekten de mümkün olabileceğini görürsünüz.

Örneğin, Tanrı'dan güçsüz ama insandan daha güçlü, hepimizin kafasını 3 + 2 = 5 gibi önermelerle karıştırıp aslında 3 + 2 = 5 değilken, öyle olduğunu düşünmemizi sağlayan bir "kötü cin" olabilir mi? Descartes böyle bir varlığın olabileceğini söyler. Eğer öyleyse, yukarıdaki *dört olasılık da* doğru olabilir.

Şimdi, Kartezyen son vuruşu yapalım. Aşağıdaki soruya yanıt vermeye çalışmak, sizi Descartes'ın felsefesine bodoslama sokacaktır! Önermeyi "doğru" ya da "yanlış" olarak niteleyin.

5. Var olduğunuzdan kuşku duymanız mümkündür. D _____ Y _____

Var olduğunuzdan kuşku duyabilir misiniz? Hayır ya da Fransızların dediği gibi, "No, Monşer!" Ama bir düşünün. Eğer varlığınızdan kuşku *duyuyorsanız*, bu kuşkuyu üretebilmek için var olmanız gerekir! Hiç kimse var olmadan varlığından kuşkuya düşemez, öyle değil mi? Dolayısıyla, var olduğunuzdan kuşku duyabileceğiniz fikri yanlışsa, her ne zaman bir şeylerden kuşku duyarsanız ya da ne zaman bir şey hakkında düşünürseniz varsınız demektir.

Buyurun bakalım! Descartes aradığını bulmuştur! Sonunda kesinliğin kaynağını keşfetmiştir: Bu kaynak "kendi" ya da filozofun ona verdiği adla "düşünen şey"dir. Buradaki tartışma şöyle özetlenebilir: "Düşünüyorum, öyleyse varım." ya da ünlü Latince haliyle, *cogito ergo sum*. Bu noktadan yola çıkan Descartes kendisi ve Tanrı, bilim, matematik dâhil olmak üzere kendinden başka her şey hakkında düşünmüştür. Descartes'ın düşünme biçimi çok önemlidir ve kendisinden sonra gelen filozoflar için de son derece verimli olmuştur, onunla aynı doğrultuda düşünmeyen filozoflar için bile! Bu nedenle de Descartes sık sık "modern felsefenin babası" olarak anılır.

Biraz Daha Düşünelim

1. Descartes'ın düşünme eylemini kesinliğin kaynağı görme yorumu zihni anlamamız açısından önemlidir. Örneğin, zihin ve beyin aynı mıdır? Beyin üzerine çalışan çoğu çağdaş bilim insanı bu soruya "evet" yanıtı vermektedir. Zihin dediğimiz, temel olarak ve daha doğru bir tarifle, beyinde her biri belirli bir "zihinsel" işlevi yerine getiren çeşitli bölgelerdir.
2. Descartes'a zihinle beynin aynı şeyler olup olmadığı sorulsaydı, sizce yanıtı ne olurdu? Belki de onun kendi yöntemini uygulayıp Descartes'ın bu soruya vereceği yanıtı bulabilirsiniz.

3. "Zihin ve beyin aynı mıdır?" sorusuna bir diğer yaklaşım da şudur: Maddesel bir nesne parçalara ayrılabiliyorsa, Descartes nesnenin bu özelliğini "bölünebilirlik" olarak adlandırır. Bu tanımı yaparken de zihnin "bölünemez" olduğunu iddia eder; yani zihin parçalara ayrılamaz. *"İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar"* adlı eserinin 6. bölümünde bu iddiasını destekleyen birçok neden gösterir, insanın hissederken, hayal kurarken, kuşku duyarken ya da arzularken tek ve aynı "ben" olduğunu belirtir. Descartes'a göre bu gerçek, zihnin bölünemez olduğunun, yani parçalara ayrılamayacağının kanıtıdır.
   Hangi yaklaşım sizce daha anlamlı: Zihnin beyinle aynı olduğunu düşünen çağdaş bilim insanlarının yaklaşımı mı, yoksa zihinle beyinin aynı olmadığını düşünen Kartezyen yaklaşım mı? Bu büyüleyici ve zor bir soru.

"Kesinlik, genellikle bir yanılsamadır..."
Oliver Wendell Holmes — hukukçu

14. Soru: "Piskopos" George Berkeley

Kimsenin olmadığı bir ormanda ağaç devrildiğinde ses çıkar mı?

Bu soru felsefi bir "çetin cevizdir" ve uzun zamandan beri ortalıktadır. Soruya verilebilecek iki yanıt olan, 'Evet, ağaç ses çıkarır' ya da 'Hayır, ağaç ses çıkarmaz' görüşlerinin her ikisinin de gayet geçerli nedenleri olduğundan, bu soru ateşli tartışmalara yol açabilir.

Bu iki yanıt yukarıda belirtilen soruya verilebilecek tek iki yanıt gibi görünmektedir. Haydi sıra dışı bir deney yapalım. Bir konferans salonunda, belki de okulunuzdakinde olduğunuzu düşünün (yeri hiç önemli değil). Seyircilerle dolu salona bir hikâye anlatıyorsunuz. Anlattığınız hikâye şu:

Bir zamanlar iki genç filozof varmış. Ormanda yürüyorlar, baharın güzelliklerinin ve seslerinin keyfini çıkarıyorlarmış. Kuşlar ötüyor, yapraklar, esen yumuşak yelin etkisiyle hışırdıyormuş. Bilgi aşığı iki filozof, bir süre oradan buradan konuştuktan sonra, epistemoloji üzerine, yani insan bilgisinin doğası ve sınırları üzerine tartışmaya başlamışlar.

Filozoflardan biri diğerine sormuş: *"Şu eski soruyu bilirsin, kimsenin olmadığı bir ormanda bir ağaç devrildiğinde ses çıkar mı?" "Tabii, bilirim,"* demiş diğeri, *"O soruyu herkes bilir." "Ee, yanıt ne?"* diye sormuş ilki. *"Sen bilmiyor musun?"* diye karşılık vermiş ikinci filozof. *"Bilseydim sormazdım,"* diye yanıtlamış birincisi. Bunun üzerine ikinci filozof, *"Bir düşün, kesin yanıtın ne olabileceğini bulacaksın,"* demiş. Tam o sırada, iki filozof sanki bir şimşek çakmış gibi birbirlerine bakmışlar ve birinci filozof sorunun yanıtını bulmuş. Yanıt...

Anlattığınız hikâyenin sonunu böyle bitiriyor olun. Son cümleye başladığınızda, yani *"Yanıt..."* dedikten sonra, perdenin hızla indiğini düşünün. Seyircilerinizin tepkisini tahmin edebiliyor musunuz? Salondan büyük bir gürültü yükselmez, insanlar ayaklarını yerlere vurarak, "Ee, nedir yanıt?" diye bağırmazlar mıydı?

Bu deneye bir de küçük ayrıntı ekleyelim. Hikâyeyi ezbere, aklınızdan anlattınız. Anlatırken de duyularınız hiçbir dış etkenden etkilenmiyordu; diğer bir deyişle ağzınızdan çıkan sözleri duymuyor, izleyicileri görmüyor, belki de heyecandan ayağınızın altındaki sahne döşemesini bile hissetmiyordunuz. Şu soruyu yanıtlayabilir misiniz: "Hikâyenizi tamamladığınızda seyircinin tepkisi ne oldu?"

Sorunun yanıtı: Duyularınız aracılığıyla seyirciyle iletişim kuramayacağınızdan nasıl tepki verdiklerini bilemezsiniz. Nasıl bir tepki vereceklerini tahmin edebilirsiniz ama soru bu değil. Soruda, nasıl tepki vereceklerini kesin olarak bilip bilemeyeceğiniz soruluyor.

Hikâyenize seyircinin nasıl tepki verdiğiyle ilgili sorunun yanıtı buysa, etrafta kimse yokken ormanda devrilen ağaçla ilgili sorunun yanıtını buradan çıkarabilir misiniz?

Doğrusu, her iki sorunun yanıtı da aynıdır: Bilemezsiniz! Etrafta onu duyacak kimsecikler yokken, ormanda devrilen bir ağacın bir ses çıkarıp çıkarmadığını bilemezsiniz. Bu, İrlandalı filozof **George Berkeley**'nin soruya verdiği yanıttır. (Berkeley 1685–1753 yılları arasında yaşamıştır ve sıklıkla 'Piskopos Berkeley' olarak anılmıştır çünkü Anglikan Kilisesi'nde bir piskopostur.) Böylece söz konusu soruya verilebilecek olası yanıtların sayısı üçe yükselmiştir; "Evet", "Hayır" ve "Bilemeyiz".

Biraz Daha Düşünelim

1. Berkeley felsefesinin önemli ilkelerinden biri, "Olmak, algılanmaktır" ilkesidir. Yani, tam olarak varlığını algılamadığımız sürece, bir şeyin var olduğundan kesin olarak emin olamayız. Bu yaklaşımı çürütecek bir karşıt örnek (karşıt örnek kavramı için kitabın 2. sorusuna bakın) düşünebilir misiniz? Yani, hiç kimse tarafından gerçekte algılanmamış ve buna rağmen varlığını sürdürdüğünü bildiğiniz bir şey düşünebilir misiniz? Yanıtınızı verirken dikkatli olun!
2. Aşağıdaki soruları düşünün:
   (a) Bütün insanlar aynı zamanda uyusaydı ve bunun sonucunda hiç kimse dünyayı algılamasaydı ne olurdu? Dünya yok olur muydu?
   (b) Algılama kapasitesine sahip her şey –insanlar, hayvanlar ve diğerleri– bir gün dünyadan yok olsalardı ne olurdu? Bu, dünyanın yok olması anlamına mı gelirdi? "Olmak algılanmaktır" ilkesine göre Berkeley bu durumda ne derdi?
   (c) Bilinçli herhangi bir yaşam olmaksızın, dünya aslında var olabilir miydi? Öyle görünüyor ki, var olabilirdi. Peki, dünyanın ilk oluştuğu zamanlarda, üzerinde onu algılayabilecek hiçbir yaşam yokken, nasıl oldu da dünya var olmayı sürdürebildi?
   İpucu: Berkeley'nin yaptığı işi düşünün. Belki bu üzerinde onu algılayabilecek tek bir insan bile yaşamazken dünyanın var olabileceği fikrini nasıl tartıştığını anlamanıza yardımcı olacaktır.

"Algı kapıları ortadan kalksa,
her şey olduğu gibi; sonsuz görünürdü."
William Blake — şair ve ressam

15. Soru: David Hume

Kütleçekimi kanununun, gerçekten bir kanun olduğundan emin misiniz?

Şu an elinizde kalem var mı? Eğer varsa ve onu biraz yukarı kaldırıp elinizden bırakırsanız ne olur? Bu soru, kitabın en kolay sorusu oldu herhalde! Kalem düşer. Neden? Bu da kolay bir soru: Kütleçekimi onun düşmesine neden olur. Kolay, değil mi? Şimdi soruyu biraz değiştirelim: Kalemin düşeceğinden emin misiniz? Elbette! Neden bu kadar eminsiniz? Kütleçekimi bir kanun olduğu için. Ama kütleçekimi kanununun gerçek bir kanun olduğundan neden eminsiniz?

Aşağıda, çeşitli olasılıklara ilişkin bir dizi önerme verilmiştir. Önermeleri okumadan önce, mümkün olanla mümkün olmayanın anlamları üzerine bir süre düşünün. Sonra, önermelerin her birinin yanındaki boşluklara "evet" ya da "hayır" yazın. Şunlar mümkün müdür:

1. Zekânızı iki katına çıkarabilirsiniz. _____
2. Zengin ve ünlü biri olabilirsiniz. _____
3. Dünyanın diğer ucunda doğmuş olabilirdiniz. _____
4. Meşe palamutları, palamut balıklarının içinde filizlenebilir. _____
5. Kalemler, doğrudan tohumdan çıkabilir. _____
6. Kalemler bırakıldıklarında düşmeyebilir. _____

Eğer yukarıdaki önermelerden herhangi birine "evet" dediyseniz, olasılık konusunda, İskoç filozof **David Hume**'un (1711–1776) akla yatkın bulduğu biçimde düşünüyorsunuz demektir. Belki de bazı önermelere "evet", muhtemelen 4. önermeden 6. önermeye kadar olanlara "hayır" demişsinizdir. Neden? 1.den 3.ye kadar olan önermeler birtakım olasılıkları temsil ediyor da neden 4.den 6.ya kadar olanlar etmesin ki?

Hume'a göre, kalemi bıraktığımızda düşmek zorundadır çünkü ne zaman bırakılmış bir kalem ya da balonlar dışında herhangi bir nesne görsek, düştüğünü de görmüşüzdür. Ama kalemin bırakıldıktan sonra düşmemesi tamamen imkânsız mıdır ya da Hume'un dediği gibi cismin "çelişik" davranması mümkün değil midir? Kesinlikle mümkündür. Böyle bir şey çok tuhaf olurdu ama pekâlâ da olasıdır.

Gelinen son noktada uzlaşıldıysa, Hume buradan çok güçlü bir sonuç çıkarır ve doğada gördüğümüz olayların, onları görmeye alışık olduğumuz biçimlerden her zaman farklı olabileceğini iddia eder. Dolayısıyla, kütleçekiminin nedensel bir "kanun" olduğunu söylediğimizde, aslında cisimlerin bırakıldıklarında daima yere doğru düştüklerini görmeye alışık olduğumuz yönündeki deneyimimizi dile getiririz. Sonuç olarak kütleçekimi kanunu, sıradan deneyimlerden oluşan bir kayıttır. Böyle bakıldığında kütleçekimi gerçekte bir kanun değildir. Yalnızca en azından şimdiye kadar hep öyle olduğu için varılan sonuçtur.

Biraz Daha Düşünelim

1. Birçok kanun türü vardır: Anayasa, iç tüzükler ve yerel yasalar, dinî yasalar ve doğa kanunları. Devletle ilgili kanunlar ya da kimi dinî yasalar değiştirilebilir. Ya doğa kanunları? Eğer doğa kanunları değiştirilemiyorsa o zaman bunlar insanların kendilerini yönetmek ya da dinî inançlarını düzenlemek için koydukları yasalardan çok farklıdır.
2. Neden bilimin üzerinde çalıştığı doğa kanunları diğer kanunlardan farklıdır? Bilim, sürekli gelişen bir çalışma biçimiyse neden onun doğa kanunları hakkında söylediklerine inanalım? Bilimin ortaya koyduğu mutlak doğruluk, sağduyunun sağladığı mutlak doğruluktan farklı mıdır? Eğer öyleyse neden? Hume'un yaklaşımı, bilimin dünyanın işleyişiyle ilgili tam olarak ne gösterdiği konusunda bizi meraklandırmaktadır.

"... insan ne ekerse onu biçiyor...?–
Yaşam dediğimiz yerde bir tek Doğa yaşıyor."
Samuel Taylor Coleridge — şair ve filozof

16. Soru: Immanuel Kant

Bir şeyi bildiğinizi nasıl anlarsınız?

"Haklı olduğumu biliyorum!"

Emin misiniz? Eminseniz, neden eminsiniz? Size haklıymışsınız gibi geldiğinden mi, yoksa başka bir nedenle mi? Bir şeyi bildiğimizden nasıl emin olabileceğimiz sorusu, binlerce yıl boyunca filozofları düşündürmüş bir sorudur.

Aşağıda verilen alıştırmalar, bu konuyu düşünmek için size bir fırsat verecektir:

1. 2 + 2 = 4 olduğunu biliyor musunuz? Nereden biliyorsunuz?
   (a, b ya da c şıklarından birini yuvarlak içine alın.)
   a. Bu eşitliğe baktığımda, doğru olduğunu hissediyorum.
   b. İlkokuldan beri matematik öğreniyorum.
   c. Bu eşitlik, bütün dünyada kabul edilen matematik ilkeleriyle ispat edilebilecek bir eşitliktir.

2. Elinizde kütür kütür, kırmızı bir elma var. Bu elmanın kırmızı olduğunu nereden biliyorsunuz?
   (a, b ya da c şıklarından birini yuvarlak içine alın.)
   a. Çünkü kırmızılığını açıkça görebiliyorum.
   b. Çünkü herkes bu renge kırmızı diyor.
   c. Çünkü kırmızı olduğunu biliyorum ve zaten kırmızı.

Eğer yukarıdaki her iki sorunun da c şıklarını işaretlediyseniz, bilgi konusunda **Immanuel Kant** (1724–1804) ile aynı şekilde düşünüyorsunuz demektir. Kant, modern çağın en önemli filozoflarından biridir. Uzun ve anlaması zor *"Arı Usun Eleştirisi"* adlı eserinde Kant, bir şeyi bildiğimizi söyleyebilmemiz için gerekli koşulları tarif ederek bilgiyi çözümler.

Kant'a göre, bilgiye ulaşmak için belirli öznel ve nesnel koşulların meydana gelmesi gerekir. Örneğin, eğer (a) bir şeyin doğru olduğundan en ufak bir kuşkumuz yoksa, yani

eğer o şeyin doğruluğundan kesin ve öznel olarak eminsek ve eğer (b) kesin olarak emin olduğunuz bu şey, diğer insanlara da *nesnel* olarak net biçimde doğru görünüyorsa, bu durumda, o şeyin doğru olduğunu "bildiğimizi" söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Kant'a göre bilgi hem öznel hem de nesnel unsurları barındırmalıdır. Yukarıda verilen (c) yanıtlarına baktığınızda her ikisinin de içinde hem öznel hem nesnel, yani hem bir gözlemci olarak sizinle hem de gözlemlediğiniz şeyle ilgili unsurlar olduğunu görebilirsiniz.

Biraz Daha Düşünelim

1. Eğer, Kant'ın söylediği gibi, bilgi hem öznel hem de nesnel unsurlar içeriyorsa, bilgiyle görüş arasındaki fark nedir? Peki, bilgiyle inanç arasındaki fark nedir? Bunların her ikisi de zor sorulardır. İpucu: Biri inanç, biri de görüş olan iki ifade düşünün. Sonra kendinize, görüş ve inanç arasındaki farkı sorun. Eğer aralarındaki farkı belirleyebilirseniz, bu kez görüş ya da inanç ve bilgiyi birbirinden ayırmaya çalışın. Aşağıda, epistemolojinin bu sorunu üzerine çözüm üretme becerilerinizi sınamak amacıyla, bir görüş ve bir inanç belirten iki ifade verilmiştir. Ama bunlara benzer, kendi üreteceğiniz ifadeler üzerine de çalışmaktan çekinmeyin.

   Görüş: "Dünya'nın her ne kadar küre şeklinde görünse de aslında düz olduğu görüşündeyim."
   İnanç: "Tarihin komünizmin demokrasiden daha iyi bir sosyal idare biçimi olduğunu gösterdiğine inanıyorum.

2. Etkinlikteki soruların her ikisinde de c şıkkını işaretlemediyseniz, bu durumda bilginin doğası konusunda Kant ile aynı doğrultuda düşünmüyor olabilirsiniz. Kant'a katılmıyorsanız, neden olduğunu söyleyebilir misiniz?

"Her bilginin kendiliğinden bir değeri vardır.
Hiçbir şey, bilmek istemeyeceğim kadar
önemsiz ya da ihmal edilebilir değildir."
Samuel Johnson — yazar ve sözlükbilimci

17. Soru: Ludwig Wittgenstein

Başka biri sizin duygularınızı anlayabilir mi?

"Öyle üzgünüm ki."
"Nasıl hissettiğini çok iyi anlıyorum."

Muhtemelen böyle bir konuşmanın iki tarafında da bulunmuşsunuzdur. Yani, belli bir konuda kendinizi çok üzgün hissetmiş ve başka bir zamanda da üzüntüsünü size aktaran birini avutan taraf olmuşsunuzdur.

Şu durumu bir düşünün: Çok çalıştığınız bir sınavdan, istediğiniz notu alamadınız. Aşağıda verilen tepkilerden hangisi, böyle bir durumda sizin vereceğiniz tepki olabilir? (Size en uygun görünen şıkkı yuvarlak içine alın.)

(a) üzüntü
(b) hayal kırıklığı
(c) bunalım
(d) öfke

Elbette, sizin tepkiniz, yukarıda verilen seçeneklerin birkaç tanesinin birleşimi de olabilir. Ama şimdi temel olarak üzüntü duyduğunuzu varsayalım. Biri "üzgün" olduğunuzu söylediğinizi duysa ne olur? Kendinizi üzgün hissedebilirsiniz ve biri, kendinizi üzgün hissettiğinizde sizin ne durumda olduğunuzu görebilir ama o kişi de kendini sizin hissettiğiniz gibi üzgün hissedebilir mi? Başka birinin, sizin hissettiklerinizi aynı biçimde hissedebileceğini varsaymak mümkün müdür?

20. yüzyılın önemli filozoflarından **Ludwig Wittgenstein** (1889–1951), kullandığımız dille zihnimiz ve hislerimiz arasındaki ilişkiler üzerine titiz çalışmalar yapmıştır. *Felsefi Soruşturmalar* adlı eserinde, "dil oyunu" olarak adlandırdığı kavramı sık sık kullanmış ve bununla, konuştuğumuzda neler olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Sözü geçen oyun, insanların eğlenmek için katıldıkları bir etkinlik değildir. Wittgenstein, ana dilde konuştuğumuzda (İngilizce ya da İspanyolca gibi), konuştuğumuzun anlamlı sayılması için, söz konusu dili kontrol eden belirli kurallara uymak zorunda olduğumuzu düşünür.

Sonuç olarak, hissettiklerimizi kelimeler aracılığıyla aktarırken, üzüntümüzü kelimelerle anlatabileceğimiz gibi bu kelimelere uygun olarak jest ve mimiklerimizi de kullanabiliriz. *"Üzgünüm"* derken gülersem ya da taklalar atarsam, "üzüntü" kelimesini doğru biçimde kullanmamış olurum; yani üzüntü dil oyununu kurallarına göre oynamamış olurum.

"Üzgün olduğumda kendimi mutlu hissederim" gibi bir cümle kurduğumda da yine oyunu kurallarına göre oynamamış olurum çünkü normal koşullarda kendimizi aynı anda hem üzgün hem de mutlu hissettiğimizi söyleyemeyiz. Bizi dinleyenlerin kafası karışır ve aklımızdan ne geçtiğini bilemezler. Karşımızdaki insanların zihinlerinden geçenleri tam olarak bildiğimizi ve kendilerini nasıl hissettiklerini bire bir yaşadığımızı iddia etmek yerine dil oyununa katılırız. Hepimiz bu oyunu "oynadığımız" için de insanların kelimeleri belli şekillerde kullandıklarında neyi kastettiklerini anlarız.

Temel duyguları yaşarken kendinizi nasıl hissettiğinizi anlatmak için kullandığınız bazı kelime ve deyimleri düşünmeye çalışın. Aşağıda verilen durumlar karşısındaki düşüncelerinizi yazın (Şiirin bu tür durumlarda etkin olmasının bir nedeni de duyguları doğrudan anlatım dilinin yapamadığı kadar harekete geçirebilmesi ya da en azından, daha isabetli ve derin bir anlatımı sağlayabilmesidir. Bu alanda filozoflar, şairlerin önünde eğilmelidir!).

Üzgünken kendimi şöyle hissederim: _____

_____

Üzgünken şöyle olurum: _____

_____

Mutluyken kendimi şöyle hissederim: _____

_____

Mutluyken şöyle olurum: _____

_____

Biraz Daha Düşünelim

1. Tam olarak sizin zihniniz gibi görüp hissedebilen başka zihinler olduğunu gösteren bir kanıt düşünebiliyor musunuz? Başkalarının zihinlerini "görebilir" ya da "duyabilir" misiniz? Bilgisayarların zihinleri varmış gibi çalıştıklarına inanıyor musunuz? (Kitabın 20. sorusuna bakın.)

2. Bir grup insana ya da bütün sınıfa üzüntü veya diğer temel duyguların sergilenmesi hakkındaki düşüncelerini sorun. Sonra bu görüşler arasından en "isabetli" ya da "akılda kalıcı" olanları belirleyerek, bunların neden daha özel olduklarını bütün sınıfta tartışmaya açın.
3. Dil, duygularımızı ifade etmenin en etkin yolu mudur? Müzik ya da resim duyguları daha etkin ve gerçek olarak ifade edebilir mi? Bir müzik ya da güzel sanatlar eseri (resim, heykel ve benzeri) seçip duyguları dille olduğundan daha iyi ifade edip etmediğini değerlendirin.

"Yüreğin, aklın anlayamayacağı kendi nedenleri vardır."
Blaise Pascal — matematikçi ve filozof

18. Soru: Jean-Paul Sartre

Kendinize yalan söyleyebilir misiniz?

Yalan söylemek, genellikle hiç de zor bir iş değildir. Yalan söyleyen insanlar bunu çeşitli nedenlerle yaparlar ve bu nedenlerden biri de –onlar öyle düşünmek istediklerinden– zor durumlardan kurtulmaktır. Yalan söylemenin herhangi bir biçimde uygun olup olmayacağı konusu, kitabın 7. sorusunda işleniyor. Her ne sebeple olursa olsun, bir başkasına yalan söylenen zamanlar olsa da acaba kendi kendimize yalan söyleyebilir miyiz?

Örnek A:

Diyelim ki okulun en havalı öğrencileri birlikte bir şey yapacak ve hepsi de bu şeyi severek yaptıklarını söylüyor ancak siz bu şeyi yapmaktan hoşlanmıyorsunuz. Bununla birlikte, okulun havalı öğrencilerinden biri olmak da sizin için önemli. Ve sizi de bu etkinliğe davet ettiler! Eğer onların yaptıklarını yaparsanız, siz de onlar gibi havalı olacaksınız!

Bu etkinliğe (havalı öğrencilerin hoşlandığı, sizin hoşlanmadığınız bir etkinlik seçin) katılmanın aşağıdaki olası sonuçlarını inceleyin. Bu etkinliğe katılmanızın en olası sonucunu yuvarlak içine alın.

1. Aslında bu etkinliği yapmaktan hoşlandığımı fark ederim.
2. Etkinlikten hoşlanmam ama başkalarına hoşlanıyormuşum gibi yapabilirim.
3. Etkinlikten hoşlanmam ama kendime hoşlanıyormuşum gibi yapabilirim.
4. Etkinlikten hoşlanmam ama kendimi hoşlandığıma inandırabilirim.

Örnek B:

Arkadaşlarınız sigara içiyor ve size de sigara içmeniz için ısrar ediyorlar. Sırf bu insanların arkadaşınız olarak kalmasını istediğiniz için ilk sigaranızı yaktınız. Sonra da ilk nefesi çektiniz. Aşağıda, ilk sigaranıza verebileceğiniz üç tepki bulunmaktadır. Sizin için bunlardan en olası olduğunu belirtin:

1. Kendi kendinize, bir yandan patlarcasına öksürürken, "Ben bu işi sevdim," dersiniz.
2. Öyk, dayanılır gibi değil ama sigara içen arkadaşlara bunu itiraf etmeyeceğim.

3. Hoşlanmıyorum ama eğer bundan hoşlandığımı kendime yeterince sık söylersem, belki de bir süre sonra, aslında hiç de hoşlanmadığımı bile bile gerçekten sigara içmeyi sevebilirim.

Fransız filozof **Jean-Paul Sartre** (1905–1980), *varoluşçuluk* olarak bilinen 20. yüzyıl felsefi hareketinin en önemli filozoflarındandır. Birçok filozof varoluşçu olarak adlandırılmış ve kendi aralarında birçok konudaki farklı düşünceleriyle birbirlerinden ayrışmışlardır. Buna karşın bütün bu filozofların ortak inancı, felsefenin gündelik varoluşumuzdaki somut ve sıradan deneyimler üzerine düşünce üretmesi gerektiğidir.

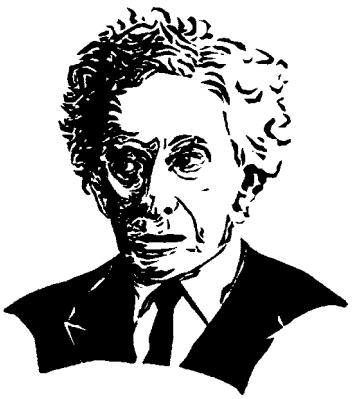
Kalın bir kitap olan *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde Sartre, insanların sıradan yaşamlarını pek çok yönden çözümler. Bunlardan biri de Sartre'ın kötü inanç olarak adlandırdığı konudur. Kendimize yalan söylediğimizde, aslında derinlerde bir yerlerde bir şeyin doğru olmadığını bildiğimiz halde, onun doğru olduğuna kendimizi inandırmaya çalıştığımızda kötü inanca kapılmış oluruz. Örneğin, eğer *Örnek A*'da verilen seçeneklerden 4.sünü ya da *Örnek B*'dekilerden 3.sünü seçtiyseniz (belki de her ikisini birden), Sartre'ın tanımına göre, kötü inanç kavramının ne anlama geldiğine dair bir fikriniz var demektir.

Kendimizi kötü inançtan mümkün olduğu kadar uzak tutmanın en iyi yolu, kendimiz hakkında olabildiğince çok bilgi sahibi olmaktır. Platon ve Aristoteles'in yaşadığı Antik Yunan medeniyetinin kutsal tapınakların girişinde geleneksel olarak "kendini tanı" yazar. Ancak kendinden bu kadar haberdar olabilmek de güç bir iştir. Burada sürekli olarak karşımıza çıkan en büyük sorun, *istediğimizi* sandığımız şeyle *gerçekten ihtiyacımız olan şeyi* birbirine karıştırmaya eğilimli olmamızdır. Bu karışıklığı öyle yoğun yaşarız ki kendini gerçekten tanıdığını söyleyebilen insan sayısı oldukça azdır ve o insanlar da bu meziyete sahip olmak için gösterdikleri çaba ve içtenlikten dolayı her zaman takdir edilirler. Peki, siz kendinizi ne kadar tanıyorsunuz?

Biraz Daha Düşünelim

1. Kötü inanca kapıldığınız, yani kendinize yalan söylediğiniz bir örnek düşünebiliyor musunuz? Böyle bir durumla başa çıkmanın en iyi yolu başka ne olabilirdi?
2. Bir şekilde sürekli kötü inanca kapılıp yaşıyor olabilir miyiz? İnsanlar ne oldukları ve ne yaptıkları konusunda kendilerine karşı tamamen dürüst olabilirler mi?

"En yüksek sesli yalanı kendimize söyleriz."
Eric Hoffer — liman işçisi ve filozof

19. Soru: Bertrand Russell

Olanları, gerçekten oldukları gibi mi, yoksa size göründükleri gibi mi algılıyorsunuz?

İnsanın kendini bilmesi zor olabilir. Peki, kendi dışındaki şeyleri bilmesi?

Şimdi, basit görünen bir örnek düşünelim. Bir masa ya da sandalye bu örnek için işimizi görecektir. Eğer masanın gerçekten bir masa olduğunu biliyorsak, her şeyden önce onu görebiliyor, dokunarak hissedebiliyor, vs. olmamız gerekir. Dolayısıyla, masanın masa olduğunu bilmek, belirli bir nesnenin masa olduğunun algılanmasıyla başlar.

Şu deneyi yapın: İki kişi, siz ve bir dostunuz ya da sınıf arkadaşınız, önünüzde duran masaya bakın. Siz doğrudan masanın üzerinde dururken, arkadaşınız da aynı masaya odanın uzak bir köşesinden bakıyor olsun ve bulunduğunuz yerlerden *tam olarak* ne gördüğünüzü tarif edin. Yalnızca gördüğünüzü; yani gerçekte algıladığınızı tarif edin. Aşağıdaki boşluklara da gözlemlediğiniz nesnenin (a) büyüklüğünü, (b) şeklini ve (c) rengini yazın.

A kişisi	B kişisi
a.	a.
b.	b.
c.	c.

Her ikiniz de aynı görsel deneyimi mi yaşıyorsunuz? Sizin tarif ettiğiniz nesnenin büyüklüğü ile diğer kişinin tarifi arasında bir fark olacak ve o kişinin verdiği ölçüler daha küçük duracaktır (çünkü arkadaşınızın masaya baktığı uzaklık, sizin baktığınızdan daha büyüktür). Ya nesnenin şekli? Sizin gördüğünüz nesne dikdörtgenken, arkadaşınızın gördüğü şekil yamuk olacaktır (çünkü bakış açılarınız farklıdır). Her ikinizin gözlemlediği nesnenin rengiyle ilgili de farklı tarifleriniz olabilir (örneğin, eğer gözlem yapılan odanın aydınlatması, ışığın doğrudan nesnenin üzerine düşeceği biçimde yapılmışsa).

Ünlü matematikçi ve filozof **Bertrand Russell** (1872–1970), *Felsefe Sorunları* adlı eserinde, yalnızca duyularımızın bize verdiği bir nesnenin rengi, şekli, dokusu gibi bilgileri bilebiliriz der. Yani, nesneleri gördüğümüzde onlarla doğrudan değil, geçmiş deneyimlerimize dayalı olarak ilişki kurarız. Russell da dâhil pek çok filozof, duyular aracılığıyla gelen bilgileri "duyu verileri" olarak adlandırır. Duyu verileri "duyulara verilen" bilgilerdir.

Ama insanların aynı nesneyle ilgili farklı duyu verilerine sahip olmaları, söz konusu duyu verilerinin aynı nesneyi temsil edip etmediği açısından bir sorun doğurur. Nihayetinde, duyu verileri farklılık gösteriyorsa, birinin deneyimi neden bir diğerinin deneyiminden daha özel sayılsın? Hatta, baktığımız nesnenin herkes için gerçekten *aynı* nesne olduğunu nereden biliyoruz?

Görünen o ki bunun aynı nesne olduğu sonucuna varabilsek de aynı nesne olduğunu algılayamıyoruz. Herkesin algıladığı kendine özeldir. Duyu verileri yalnızca bir bireye aittir ve diğer bireylerin algılarından farklı olması mümkündür. Daha da tuhaf bir soru soralım. Duyularımızın bize ilettiklerinin var olan nesnelere karşılık geldiğinden nasıl emin olabiliriz?

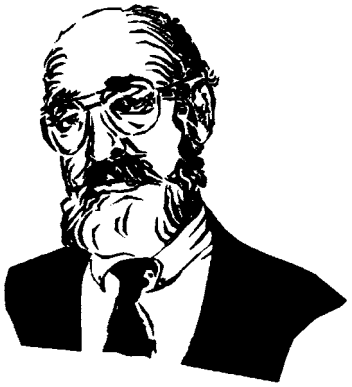
Görünüş ve gerçeklik sorununa bu açıdan yaklaşabiliriz. Duyularımız aracılığı ile bize görünen nesneler kesin olarak gerçek olabilirler ama bu görünüşlerin gerçek nesnelere karşılık gelip gelmediklerini nasıl bilebiliriz? Birçok filozof bu soruyu çok ciddiye alır çünkü bu sorunun yanıtı (a) filozofların neyi gerçek sayacaklarını, (b) neyin gerçek gibi görünüp gerçek olmadığını anlamalarını sağlayacaktır.

Siz de başlangıçta sıradan, basit bir masaya bakmakta, gizemli ve aldatıcı bir durum olmadığını düşünmüştünüz!

Biraz Daha Düşünelim

1. Neyin gerçek olup neyin olmadığını anlamak için ne tür kanıtlar kullanılabilir? Örneğin, sayılar gerçek midir (kitabın 23. sorusuna bakınız)? Düşünceler gerçek midir? Düşünceler ve sayılar aynı biçimde gerçekler midir? (Kitabın 24. sorusuna bakın.)
2. Masayı bir mikroskopla inceleseniz ne görürsünüz? Bu şekilde elde ettiğiniz duyu verileri masanın ne olduğuna ilişkin kendi gözlerinizle gördüğünüzden daha sağlam bir bilgi mi verir?

"Gözün ve kulağın kudretli dünyası,
ikisininki de yarı yaratı ve yarı zihnin algısı."
William Wordsworth — şair

20. Soru: Daniel Dennett

Bilgisayarlar düşünebilir mi?

Bilgisayarların harika makineler olduklarını biliyoruz. Ama bilgisayarlar düşünebilir mi? Bu soru, bilgisayarlar çok daha karmaşıklaşıp daha fazla alanda iş yapar hale geldikçe sürekli ve yaygın biçimde sorulmaktadır. Bu konu, hızla gelişmekte olan *"Yapay Zekâ"* alanındaki tartışmalardan birini oluşturuyor.

"Bilgisayarlar düşünebilir mi?" sorusunun yanıtı, düşünme kavramından ne anlaşıldığına bağlıdır. İnsanların düşünmesinin ne demek olduğunu bilirsek, bilgisayarların da düşünüp düşünmediğine daha kolay karar verebiliriz. Ancak ne yazık ki, insanlar için de düşünmenin ne olduğuna yönelik yaygın bir tartışma süregelmektedir, hem de kayda değer bir uzlaşmazlıkla. Bütün bu tartışma ve uzlaşmazlık yalnızca filozoflar arasında değil, bilişsel bilimlerle, insan beynini ve onun etkinliklerini çalışan diğer bilimsel disiplinlerle uğraşan bilim insanları arasında da sürmektedir.

Aşağıdaki etkinlik, bu sorunun ne kadar karmaşık ve heyecan verici olduğunu anlamanıza yarayacaktır. Bilgisayarların düşünebilme olasılığı üzerine verilen beş görüşü de okuyup her birinin yanında verilen boşluktaki "doğru" ya da "yanlış" şıkkını işaretleyin.

Bilgisayarların düşünebildiğine inanırım, eğer:

a. Bilgisayar, dünya satranç şampiyonunu yenerse. D _____ Y _____
b. Bilgisayar şiir yazarsa. D _____ Y _____
c. Bilgisayar da Leo Tolstoy'un *Savaş ve Barış* adlı eseri kadar güzel ve uzun bir roman yazarsa. D _____ Y _____
d. Bilgisayar kendini hareket ettirirse. D _____ Y _____
e. Bilgisayar "Mutsuzum" der ve bunu uygun yerde söylerse. D _____ Y _____

Filozof **Daniel Dennett** (1942–), "düşünme" kavramının yerine "bilinç" kavramını koymamız gerektiğini savunur. Dennett için soru, bilgisayarların da insanlar gibi bilinçli olup olmadığıdır. Bu durumda sorun insan bilincini açıklama sorununa dönüşür.

Dennett bu soruya yanıt ararken, yapay zekâ ile ilgili soruların genel yönünü tersine çevirir. İnsanlardan, bilgisayarların bilinçli olup olamayacağını düşünmelerini istemek yerine, merakımızın yönünü tersine çevirmemizi öneren Dennett'a göre asıl düşünülmesi gereken, insan bilincinin insanlık için onca yararlı ve yaratıcı işleri canla başla yapan bilgisayarların bilincinden ne farkı olduğudur.

Bu zor bir sorudur. Yanıtı bulmak için de öncelikle bilgisayarın bir makine olarak gerçekliğini, canlı bir organizma olan insanın gerçekliğiyle karşılaştırmamız gerekir. Aslında bu soru da diğer birçok soru gibi, gerçekliği nasıl anladığımıza bağlı olarak yanıtlayabileceğimiz bir sorudur. Felsefi yolculuğumuzda bir diğer maceraya hazır mısınız? Bu seferki yeni, tuhaf ve heyecan verici bir alanda geçiyor.

Biraz Daha Düşünelim

1. Bu sorunun etkinlik bölümünde, beş farklı zihinsel davranış verilmiştir. Eğer bu etkinliği yazan siz olsaydınız, bilgisayarların bilinçli olduklarını ve düşünebildiklerini kanıtlamak için gerekli olduğuna inandığınız başka zihinsel davranış türlerini de ekler miydiniz?
2. Bilim, her geçen gün beynimizle ilgili yeni şeyler öğreniyor. Bir gün bilim, her türlü duyguyu, düşünceyi ve arzuyu insan beyninin etkinlikleri açısından açıklayabilecek mi? Böyle düşünmüyorsanız, neden? Beynin işleyişi açısından hiçbir şekilde açıklanamayacak insan davranışları neler?

"Otomasyon böyle devam ederse,
zaman içerisinde insanın bütün uzuvları körelecek,
bir tek tuşlara basacak parmaklar kalacak."
Frank Lloyd Wright — mimar

3. BÖLÜM

Gerçeklik

Gerçek misiniz? Elbette. Ağaçlar gerçek mi? Elbette. Sayılar gerçek mi? Elbette. Siz, ağaçlar ve sayılar aynı biçimde mi gerçeksiniz?

Cildinizin belli bir rengi var mı? Evet. O renk gerçek mi? Evet. Sizin gerçekliğinizle cildinizin renginin gerçekliği aynı mı?

Siz bir insansınız. Arkadaşlarınız da insan. Siz de arkadaşlarınız da kesinlikle varsınız. Ancak tek tek insanların ötesinde, bir sınıflama olarak insanlık diye bir şey var mı?

Bu tür sorular, filozoflar gerçeklikle ilgili düşünmeye başladıklarında ortaya çıkar. Felsefenin bu alanına **metafizik** denir ve en soyut ve aynı zamanda, birçok filozof için en ilginç felsefi sorgulama alanıdır. Bu bölümde, binlerce yıl boyunca metafizikçileri meşgul etmiş klasik soruların bazılarıyla tanışacaksınız. Bir bakıma, kitabın içindeki değerler (birinci bölüm) ve bilgi (ikinci bölüm) bölümlerinin her ikisi de köklerini gerçeklikle ilgili sorulardan alır. Ne de olsa, gerçek olduğunu düşündüğünüz şeyler değerlerinizi ve gerek dünya hakkında gerekse kendiniz hakkında bilebileceğinizi düşündüğünüz şeyleri etkiler.

3. bölümdeki sorular özellikle biraz daha kafa yormayı gerektiren sorulardır. Düşünmeye hazır olun ama bunu yaparken de iyi zaman geçireceğinizi unutmayın!

"Metafizik, zihnin kendini aşma girişimidir."
Thomas Carlyle — tarihçi

21. Soru: Parmenides

Hiçbir şey düşünmemek mümkün müdür?

Bu sorunun bir türevi bazen zihinsel bir bulmaca olarak kullanılır. Bir şey düşünmemeyi denerken, hiçbir şey *düşünmemek* oldukça zorlaşır. Ne yaparsanız yapın, zihninizin bir parçası diğer bir parçasının düşünmek istemediği bilgisini döndürür durur!

Zihninizden hiçbir şey düşünmemesini istemek yerine, tam olarak *hiçi* düşünmesini isteyebilirsiniz. Deneyin! Zihninizde siyah bir boşluk, koskocaman, boş bir uzay belirdi mi? Hiçlik bu mu? Hayır! Bu hayal ettiğiniz boş bir uzay ve karanlık da boşluk da kesinlikle var olan şeyler. Dolayısıyla, bu bölümde sorulan sorunun yanıtı "hayır, mümkün değildir" gibi görünüyor.

Antik Yunan filozoflarından **Parmenides** (MÖ 515–445) hiçbir şey düşünmemeye çalışmış ve aynı zamanda sıradan cümlelere olumsuzluk veren *değil* sözcüğü üzerinde durmuştur. Ama Parmenides, hiçlik üzerine düşündüğümüzde, hiçliğin bir şey haline geldiği sonucuna varmıştır. Neden? Çünkü hiçlik bir şey olmak zorundadır yoksa onun hakkında düşünemeyiz. Dolayısıyla, eğer hakkında düşünebilmemiz için hiçliğin bir şey haline gelmesi zorunluysa, hiçbir şey düşünmemek mümkün değildir. Parmenides'in buradan çıkarttığı sonuç da hiçlik diye bir şeyin olmadığı olmuştur!

Bu sonuç biraz tuhaf görünüyor. Eğer hiçlik diye bir şey yoksa, "değil" diye bir şey de yoktur. Ama eğer "değil" de yoksa o zaman içinde "değil" geçen bütün cümleler (örneğin "Atina, New York değildir") anlamını yitirmektedir. Parmenides, ortaya çıkan bu durumla cesurca mücadele etmeyi sürdürmüştür. *Bütün gerçekliğin bir olduğu* ve görünen tüm farklılıkların yalnızca yanılsama olduğu sonucuna varmıştır.

Burada neler oluyor? Hiçbir şey düşünmemenin mümkün olup olmadığı sorusuna başka bir yaklaşım yok mudur? Evet, vardır.

Düşünün ki, espri anlayışı biraz tuhaf bir filozof, size bir doğru–yanlış testi veriyor. Testin ilk sorusu şöyle:

1. Aşağıda verilen boşluğa "doğru" ya da "yanlış" yazın.

Bu kelimenin dört harfi vardır. _____

Evet?.. Eğer bu soruya verilecek yanıt konusunda kafanız karıştıysa, bunun gerçekten iyi bir sebebi var. Verilen cümle diyor ki: "Bu kelimenin dört harfi vardır." Peki hangi kelimenin? Bu cümlenin hangi kelimeyi kastettiği belli değil. Eğer cümle "dört" kelimesini kast ediyorsa o zaman önerme doğrudur. Ancak, "Bu kelimenin dört harfi vardır" önermesi "kelime" sözcüğünü konu ediyorsa, o durumda önerme yanlıştır.

Filozofa, önermeyle ilgili belirsizliği sabırla açıkladıktan sonra, kendisi önermede küçük bir değişiklik yapıyor (cümle hemen hemen aynı kalır):

1a. Aşağıda verilen boşluğa "doğru" ya da "yanlış" yazın.

"Dört" kelimesinin dört harfi vardır. _____

Bu durumda dört kelimesinin ikinci kullanımı, birinci kullanımına (tırnak içine alınan kullanımını) gönderme yapmaktadır. Böylece önerme anlamlı bir hale gelir ve doğru olarak yanıtlanabilir.

Şimdi, *anlam* ve *gönderme* arasındaki önemli farkı, bu bölümün orijinal sorusuna uygulayalım. "Hiçbir şey" sözünü düşündüğünüzde, "hiçbir şey" ifadesinin anlamını mı düşünüyorsunuz yoksa "hiçbir şey" ile gönderme yapılan kavramı mı düşünüyorsunuz?

Eğer "hiçbir şey" sözünü bir kavram olarak düşünürseniz, kendine has doğası ya da yapısı olan bir fikri niteler. Böylelikle bir kavram olan "hiçbir şey", aslında "bir şey" ya da "her şey" gibi bir kavram olur. Artık "hiçbir şey" sözünün bir kavramı kastettiğini bildiğiniz için de "hiçbir şey" sözünün anlamını düşünebilirsiniz. "Hiçbir şey" kavramını bir fikir olarak kafanızın içinde bulabilir ve dikkatinizi onun anlamı üzerinde yoğunlaştırabilirsiniz.

"Hiçbir şey" sözünün anlamıyla, "hiçbir şey" göndermesinin arasındaki farkı anladığımızda, Parmenides'in hiçliğin olmadığını söylediği, gerçek ve gerçek olduğuna inandığı dünyadan kendimizi uzak tutabiliriz. (Ama bir dakika, daha Parmenides'le işimiz bitmedi! Parmenides'in öğrencisi Zenon'un ortaya attığı muhteşem açmaz, onun gerçeğin doğası konusundaki yaklaşımının gayet doğru olduğunu gösterir. Kitabın 11. sorusuna bakın.)

Biraz Daha Düşünelim

1. Anlam ve gönderme arasındaki fark, felsefede çok önemlidir. Olmayan şeyler hakkında, yani gerçek olan herhangi bir şeye dair gönderme içermeyen anlamlı cümleler kurmak mümkün müdür? Örneğin, *"Bütün sentorlar dört bacaklıdır"* diyerek, aslında olmayan bir yaratığı nitelemek anlamlı mıdır?

2. Bu bölümdeki sorunun, bir sonraki sinsi soru gibi, özellikle kafa karıştırıcı olduğunu fark etmiş olmalısınız! Siz de nasıl bir metafizikçi olduğunuzu sınayın: *"Atina, New York değildir"* cümlesini düşünün ve "değil" kelimesinin cümlede nasıl bir işlevi olduğunu açıklayıp açıklayamayacağınıza bakın.
3. Sıfır sayısı ile hiç aynı mıdır? Günümüz aritmetiğinde sıradan bir değer olsa da asırlar boyunca sıfır sayısı bilinmiyordu ve bu bilinmezlik temel matematik bağlamında hep bir zorluğa neden oldu. Eğer sıfır ve hiç aynı değilse, bu iki gerçekliğin arasındaki farkı nasıl anlıyorsunuz?

"...ve hiçbir şey, olmayandan başka bir şey değildir."
William Shakespeare — şair ve oyun yazarı

22. Soru: Demokritos

Herhangi bir şey şans eseri olabilir mi?

"Şans, anlamsız bir kelimedir;
hiçbir şey nedensiz var olamaz."
Voltaire — yazar ve filozof

"Şans" kelimesini genellikle beklenmeyen ya da sıra dışı olayları açıklamak için kullanırız. Şans bazı zamanlarda bize yardım eder, bazen acı verir, bazen de hiçbir şey yapmaz. Aşağıdaki etkinlikte, şansla ilgili düşünme ve şans kavramının nasıl gizemli bir kavram olduğunu anlama fırsatı bulacaksınız. Eğer aşağıda verilen olayların şans eseri olabileceğini düşünüyorsanız, yanlarındaki boşluğa "evet" yazın. Eğer bunların şans eseri olabileceklerine inanmıyorsanız da "hayır" yazın.

1. Sinemaya gittiğinizde uzun zamandır görmediğiniz biriyle karşılaşmak. _____
2. Koşarken ayağınızı burkmak. _____
3. Milli Piyango'dan ikramiye kazanmak. _____
4. Uzun ve mutlu bir hayat sürmek. _____
5. Güneş'in yarından sonraki gün patlaması. _____

Yunan filozoflarından **Demokritos** (MÖ 460–370) gerçekliğin atomlardan oluştuğunu ileri sürdü (*atom* kelimesi Yunanca bölünmeyen, daha küçük parçalara ayrılamayan anlamındaki *atomos* kelimesinden gelir). Demokritos bir materyalistti, yani gerçeğin maddeden başka hiçbir şey içeremeyeceğini düşünen metafizik disiplinine dâhildi.

Demokritos'a göre atomlar sonsuz sayıdadır, sürekli hareket ederler ve her zaman olagelmişlerdir. Ayrıca, atomlar hareketleri sırasında bir araya gelip nesneleri şekillendirir, doğada ne varsa, insan da dâhil, her şeyi onlar meydana getirir. Bu işlem ardında herhangi bir amaç ya da özel tasarım bulunmadan, mekanik olarak gerçekleşir. Bir canlı öldüğünde ya da cansız bir nesne parçalarına ayrıldığında, içindeki atomlar birbirinden uzaklaşıp bir başka varlığın unsurları olurlar.

Etkinlikte verilen beş olaydan *herhangi birine* "evet" dediyseniz, Demokritos size karşı çıkacaktır. Ona göre, bu *beş olay da* Güneş'in yarından sonraki gün patlayacak olması bile mekanik kurallara göre gerçekleşir. Demokritos hiçbir şeyin yalnızca "şans eseri" olamayacağını düşünür.

Aslında, "şans eseri" olaylar, onların oluşumunu hazırlayan atomların önceki hareketlerine karşı bizim bilgisizliğimizi gösterir. Atomların nereye gittiklerini görebilseydik ve onları oraya götürenin ne olduğunu anlayabilseydik, *hiçbir şey* şans eseri görünmezdi. *Şans*, atomların evrende nasıl hareket ettiğine dair *bilgisizliğimizin* eşanlamlısıdır.

Biraz Daha Düşünelim

1. Demokritos haklıysa, herkes, en basitinden mekanik ilkelere göre hareket eden ve davranan birer atom grubudur. Bu durumda yaptıklarınızdan dolayı nasıl ödüllendirilebilir ya da suçlanabilirsiniz ki? Böyle düşününce, şimdiye kadar yaptıklarınız ve bundan sonra yapacaklarınız da dâhil her şey önceden belirlenmiş gibi görünüyor.
2. Demokritos'un şans eseri olayları reddetmesinin nedeni, onun gerçeklik yorumudur. Şans eseri olaylara olanak tanıyan bir gerçeklik tanımı nasıl yapılabilir? (Bu zor bir soru. Kendinizi felsefi maceralara atılmaya hazır hissediyorsanız bu soruya yanıt arayın.)
3. Demokritos'un, atomların aynı sınıftan şeyleri oluşturmak üzere bir araya geliyor gibi göründüklerini açıklaması gerektiğini düşünüyor musunuz? Neden atomlar nesnelerin hiçbir sınıf dâhil olmayacak şekilde bir araya gelmiyorlar? Diğer bir deyişle, neden her şeyin bir diğerinden farklı olmasını sağlayacak biçimde birleşmiyorlar ki?
4. Bir gün bilim, doğa hakkında bilinebilecek her şeyi bize gösterebilecek noktaya ulaşacak mı? Bu soruya verdiğiniz yanıtı destekleyen düşüncelerinizi de belirtin.

"Bir zar, şansı asla göz ardı etmez."
Stephane Mallarme — şair

23. Soru: Platon

Sayıları kullanmadığınızda onlara ne olur?

"Ben hiçbir şey icat etmem. Keşfederim."
Auguste Rodin — heykeltıraş

Hemen herkes matematikle ilgili bir şeyler bilir. Ne de olsa, matematiğin temel alanlarından biri olan aritmetik, gündelik yaşamın pek çok pratik durumunda mecburen kullanılır. Peki, hiç merak ettiniz mi, kimse onları düşünmediğinde sayılara ne olur?

Aşağıda çoktan seçmeli bir alıştırma verilmiştir. Sayıları kullanmadığınız ya da düşünmediğiniz zamanlarda onlara ne olduğunu en iyi tanımladığını düşündüğünüz şıklardan birini yuvarlak içine alın:

a. Hiçbir şey olmaz: İnsanlar ister sayıları düşünsün isterse düşünmesin, 2 + 2 her zaman 4 eder.
b. Sayılar yok olur. Onlar yalnızca insanlar kullandıkça var olurlar.
c. Sayılar, insanlar tarafından düşünüldüğü anda kendiliklerinden var oldular ve kimse onları düşünmediği zaman da bu durum değişmez.

Bu soru biraz tuhaf gibi görünse de metafizik açısından önemli bir sorudur. Sayıların gerçek olduğuna inanırız. Peki sayılar ne şekilde gerçektir? Sayılar ve sayıların karesi, çember, karekök ve benzeri matematiksel kavramlar yalnızca fikir olarak varsalar o zaman bu fikirler matematikçiler onları yarattıklarında var olmaya başladılar. Diğer yandan, matematiksel kavramlar kendiliklerinden var oldularsa, o zaman matematikçiler bu kavramları yaratmadılar, onları keşfettiler; tıpkı eski kâşiflerin, her zaman orada olan ama önceden bilinmeyen kıtaları keşfetmesi gibi.

Phaidon adlı diyaloğunda (karakterlerinden birinin adını verdiği eserinde) Antik Yunan filozofu **Platon** (MÖ 427–347) 2 sayısının 1 + 1 ile aynı şey olmadığını tartışır. Ona göre 1 + 1, 2 "haline gelen" bir şeydir ama 2 sayısıyla aynı şey değildir. Platon, sayıların bir dizi içindeki tam sayılardan ibaret olmadığını da söyler. Filozofun düşüncesine göre 2 de 3 de sayıdır ancak 2, 3'ten farklı türde bir sayıdır: 3, 4'ten farklı türde bir sayıdır ve bu böyle gider.

Platon'un sayılar konusundaki yaklaşımını anlamanın bir yolu da aşağıdaki basit aritmetik hesaplamaları düşünmektir:

4 – 2 = 2
3 – 1 = 2
1 + 1 = 2

2 sayısı, bütün hesaplamalarda sabit kalır. 2'nin kendisi özgün bir varlıktır ve her türden matematik işleminde kullanılabilir. Platon'a göre sayılar *her zaman* var olmuşlardır. Sayıların var olabilmeleri için insanlar tarafından düşünülmeleri gerekmez. Dolayısıyla, Platon, yukarıdaki sorulardan "a" şıkkını doğru yanıt olarak işaretleyecektir.

Biraz Daha Düşünelim

1. Sayıların, onları düşünen zihinlerden ayrı olarak, kendiliklerinden var olup olmamaları *Matematik Felsefesi*nde tartışılan sorulardan biridir. Bu sorularla ilgilenen tüm filozoflar sayılara Platoncu yaklaşmaz. Aritmetikte kullanılan sayıları açıklamak için, Platon'un söylediği gibi, onların daima var olduklarını belirtmeden, başka bir yol düşünebilir misiniz?
2. Öğrenciler üçgenler üzerine çalışırken (geometride) bu şekillerin yalnızca bir yüzeye çizildiği zaman var olduğunu mu düşünürler, yoksa bunların zihinler tarafından bilinen ve kendiliğinden var olan bir gerçeklik olduğuna mı inanırlar? Sizce Platon bu soruyu nasıl yanıtlardı?
3. Aritmetiğin felsefede kullanılmasına bir başka örnek de kitabın 13. sorusunda yer almaktadır.

"Sık sık çok özenirim... Sayıların gizli tılsımına."
Sir Thomas Browne — yazar ve şair

24. Soru: Aristoteles

Sayılar ve insanlar eşit düzeyde mi gerçektirler?

Siz gerçek misiniz? Elbette! Siz ve bir arkadaşınız gerçek misiniz? Elbette! Sayılar gerçek mi? Elbette! Sayılar sizinle aynı biçimde mi gerçek? Hmmmm.

İlk bakışta, bu son soru biraz tuhaf görünebilir ama metafizikle uğraşan filozoflar genellikle birçok tuhaf soru sorarlar! Bunu yaparlar çünkü insan gerçekliği düşünmeye başladığında işler oldukça gizemli ve büyüleyici bir hal alır. Sizin, bir insan olarak gerçekliğiniz, 2 sayısının gerçekliğinden farklı mıdır?

Aşağıdaki sorular biraz sıra dışıdır çünkü soyutturlar, dolayısıyla, "evet" ya da "hayır" diye yanıtlamadan önce, ne sorulduğunu tam olarak anlamak için biraz düşünün. Ayrıca soruların soruluş sırasında belli bir düzen olup olmadığına bakın.

1. Bir sayı, bir insandan daha mı gerçektir? _____
2. Bir insan, bir köpekten daha mı gerçektir? _____
3. Bir köpek, bir bitkiden daha mı gerçektir? _____
4. Bir bitki, bir taştan daha mı gerçektir? _____
5. Bir taş, bir kar tanesinden daha mı gerçektir? _____
6. Bir kar tanesi, bir atomdan daha mı gerçektir? _____
7. Bir atom, atomaltı parçacıktan daha mı gerçektir? _____
8. Bir atomaltı parçacık, bir sentordan daha mı gerçektir? _____
9. Bir sentor, dört köşeli bir çemberden daha mı gerçektir? _____

Eğer yukarıdaki dokuz sorunun hepsine birden "hayır" yanıtı verdiyseniz, muhtemelen metafiziğin bütün gerçek şeylerin gerçekliğini aynı gören yaklaşımını benimsemişsiniz demektir. Bu yaklaşım, gerçek olana tek alternatifin hiçlik ya da var olmamak olduğunu iddia eder (kitabın 21. sorusuna bakınız). Şeylerin "daha çok" ya da "daha az" gerçek olduğu yönündeki konuşmalar, felsefi olarak çok daha iyi bir biçimde kullanılabilecek zihin enerjisinin israfıdır.

Ancak, gerçekliğe bakmanın bir yolu daha vardır. Antik Yunan filozoflarından **Aristoteles** (MÖ 384–322), *Metafizik* adlı eserinde, "Var oluş birçok yolla dile getirilebilir" gerçeğini göstermiştir. Bu ilke filozofun var olan şeylerin nasıl gerçek olduğunu ve gerçek-

liğin derecelerinin ya da seviyelerinin gerçek ve anlamlı olup olmadığını düşünmek için zaman ve çaba harcaması gerektiğini söyler. Bu türden metafizik düşünmeye katılmak isterseniz, okumaya devam edin.

Biraz Daha Düşünelim

1. Belli bir özelliğe sahip olmak bir şeyi, o özelliğe sahip olmayan başka bir şeye göre daha gerçek yapar mı? Örneğin, eğer (Platon'un düşündüğü gibi – kitabın 23. sorusuna bakın) sayılar sonsuzsa, sınırlı bir yaşam süresi olan sizlerden daha mı gerçektirler?
2. Eğer bir şey, başka bir şeyden daha fazla özelliğe sahipse, daha mı gerçektir? Örneğin, siz bir taş parçasından daha karmaşık özelliklere sahip olduğunuz için, ondan daha mı gerçeksiniz?
3. Yukarıdaki dokuz soru, sayılar gibi soyut şeylerden başlayıp insan gibi karmaşık bir yapıya ve sonra giderek azalan karmaşıklık ve büyüklüklerle mitolojik bir varlığa, oradan da dört köşeli bir çembere, yani kendi içindeki zıtlık nedeniyle, aslında olmayan bir şeye doğru (bu imkânsızlık anlayışı için kitabın 30. sorusuna bakın) sıralanmıştır. Bu sıralama, dokuz soruda sözü geçen varlıkların herhangi birini diğerlerine göre "daha çok" ya da "daha az" gerçek olarak tanımlamanızda size yardımcı olabildi mi?

"İnsan, fazla gerçekliğe tahammül edemez."
T. S. Eliot — şair

25. Soru: Aziz Augustinus

Zaman saate baktığınızda gördüğünüz şey midir?

"Okula gitme zamanı."
"Yemek zamanı."
"Ev ödevlerini yapma zamanı."

Herkes hayatının bir noktasında zamanın ne olduğunu düşünmüştür, özellikle de eğlenceli ya da heyecan verici bir şey başlamak üzereyse veya keyifsiz ya da sıkıcı bir şey sona ermek üzereyse. Peki, zamanın ne olduğunu hiç merak ettiniz mi? Felsefi açıdan bu soru çok ilginçtir ve yeterince uzun süre bu konuyu düşünmek isterseniz, giderek daha da esrarengiz bir hale dönüşür.

Kuzey Afrika'da doğan ve 354–430 yılları arasında yaşayan **Aziz Augustinus** bir teolog ve filozoftu ve zamanın ne olduğunu açıklayabileceğini düşündü ama kendisinin de itiraf ettiği üzere, zaman üzerine düşünmeye çalışırken sık sık kafası fena halde karışıyordu. Aşağıda filozofun düşüncelerinin bir özeti (*İtiraflar* adlı eserinden alıntılarla) verilmiştir ve bunlar zaman üzerine düşünme yolu açısından oldukça önemlidir.

Dün ne yaptın? Bu soruyu yanıtlamak kolaydır. Ama, "Dün nerede?" diye sorarsanız..? Hmm. Bu hiç de kolay değil. Yanıtlardan biri, "Gitti ve bir daha dönmeyecek" olabilir.

Kendinize yarın ne yapacağınızı sorun. Aklınızda birkaç şey olabilir. Şimdi de "Yarın nerede?" diye sorun. Bu da zor bir soru. Yarının henüz gelmediğini söyleyebiliriz. Aslında, düşündüğümüzde, yarın asla gelmeyecektir çünkü yarın geldiğinde artık yarın değil, bugün olacaktır!

Şimdi de kendinize, bu sayfayı ne zaman okuduğunuzu sorun. Şu anda okuyorsunuz, şimdiki zamanda. Ama şimdiki zamanda olduğunuzu nasıl bilebiliyorsunuz? Şu anda bu satırlara (ya da herhangi başka bir şeye) baktığınızın farkında olduğunuz için bilebiliyorsunuz. Yani, gördüğünüzde, duyduğunuzda ya da duyularınızı kullandığınızda şimdiki zamanda olduğunuzu biliyorsunuz.

Aşağıda zamanla ilgili düşünüp yanıtlarken eğleneceğiniz birkaç soru daha verilmiştir. İlk iki soruya "evet" ya da "hayır" diye yanıt verin.

1. Kimse izlemese de bir ağaç büyür mü? _____
2. Uyurken zaman geçer mi? _____

Aşağıdaki sorulara uygun bulduğunuz yanıtları yuvarlak içine alın:

3. Zamanın geçmesi size ne hissettirir?

   a. Rüzgârı arkadan alıp yol alır gibi.
   b. Hiçbir şey. Zaman bana hiçbir şey hissettirmez.
   c. Ne yaptığıma bağlı.

4. Sıkıldığınızda zaman size ne hissettirir?

   a. Katran çukurunda hareket etmeye çalışır gibi.
   b. Hiçbir şey. Zaman bana hiçbir şey hissettirmez.
   c. Sinemada, film kesilmiş de orada öylece sıkışmış bekliyormuşum gibi.

5. Eğlenirken zaman size ne hissettirir?

   a. Karda, yokuş aşağı kızakla kayar gibi.
   b. Bilmem, öyle hızlı geçer ki.
   c. Eğlendiğimiz sürece kim takar?

1. ve 2. sorulara verdiğiniz yanıtlara bir göz atın. Şimdi de 4. ve 5. sorulara verdiğiniz yanıtları karşılaştırın. Öyle görünüyor ki, zamanın, 4. soruyu yanıtlayan kişinin zihninde yarattığı duyguyla 5. soruyu yanıtlayan kişinin zihninde yarattığı duygu arasında büyük bir fark var. Aynı kişi, örneğin siz bir an sıkılırken diğer bir an eğlenebiliyorsunuz. Elbette buradaki tılsımlı sözcük zaman! Nedir bu zaman denen şey tam olarak?

Aziz Augustinus'a göre, zaman geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üçe ayrılmışsa, geçmiş ve gelecek aslında var olamaz. Onun deyişiyle, geçmiş "artık olmayan" ve gelecek de "henüz olmayan"dır.

Zaman, gözlerinizin önünde yok olup gider gibi görünmektedir! Ama durun, tek yapmamız gereken, şimdi üzerinde doğru biçimde düşünmek. Böylece zamanı anlayabiliriz gibi görünüyor. Ne zaman bir "anınız" olduğunu düşünün? Yanıt "şimdi" olmalıdır, yani şu anda. Hatırladığınız şey her neyse, geçmişte yaşanmış olsa da aklınıza geldiği an şimdidir. Deneyin. En son keyifle yaptığınız şeyi hatırlayın. Bu yaptığınızı ne zaman hatırlıyorsunuz? Şimdi!

Kendinize, yarının olacağını nasıl bildiğinizi sorun. Tabii, bundan o kadar da emin olamazsınız ama yarının olmasını beklersiniz. Bu *beklenti* deneyimi ne zaman meydana gelir? Yanıt yine "şimdi" olmalıdır; şu an. Eğer yarın eğlenceli bir şey yapmayı düşünüyorsanız, yarının olmasını beklersiniz.

Şimdi zamanın üçüncü parçasına bakalım. Şu anda karşınızda duran bu sayfaya bakın. Buraya ne zaman bakıyorsunuz? Şimdi, şu anda. Zihninizin bu sayfaya baktığının farkında olduğunuz için şimdide olduğunuzu biliyorsunuz. Bir şeye baktığınız zaman, o şeyi algıladığınızın farkına varırsınız.

Aziz Augustinus'un zaman felsefesinin özeti şudur: Ona göre zaman kendi başına olmayan bir şeydir; aklın türettiği bir şeydir ve zihnimizin yaptığı bir etkinliğe bağlı olarak var olur. Augustinus, saatlerde gördüğümüz sayıların aslında zamanı göstermediğini söyler. Onlar yalnızca sayıdır. Sayıların üzerinde belli bir hızla hareket edilir ve böylelikle zaman ölçülür. Ama zamanın kendisi başka bir şeydir.

Geçmiş hatırladıklarımıza, şimdi algıladıklarımıza ve gelecek de olmasını beklediğimiz her neyse ona aittir. Ancak bütün bu etkinlik tamamen zihnimizdedir! Zaman, zihnimizin çalışma biçimi nedeniyle vardır.

Zaman için ortaya atılan bu kuramın doğru olduğunu düşünüyor musunuz? Filozofların düşüncelerini sınamalarının bir yolu da düşüncelerinin doğru olduğunu varsayıp bu düşüncelerden çıkan sonuçları görmektir. Bu yöntemi, Augustinus'un zamanla ilgili düşüncelerine uygulayarak deneyelim.

Dünyanın aynı şimdi olduğu gibi bir yer olduğunu düşünelim ama büyük bir farkla: Üzerinde hiç zihin olmasın, ne insan ne de hayvan. Böyle bir dünyada zaman nasıl bir şey olurdu? Bu sorunun yanıtı "zaman diye bir şey olmazdı" olurdu. Neden? Çünkü Augustinus'a göre zaman yalnızca zihinde olan bir şeydir. Dolayısıyla, hiç zihin olmayan bir dünyada zaman da olmazdı çünkü zamanın var olabileceği bir yer olmazdı.

Augustinus'un zamanla ilgili fikirlerini düşünürken, hareket eden ya da büyüyen nesnelerin etkinlikleriyle zamanı birbirine karıştırmamaya dikkat edin (kitabın 11. sorusunda yer alan, hareketi nasıl anlayacağımız konusundaki etkileyici tartışmaya bakın). Örneğin bitkiler, zihinlerin olmadığı bir dünyada da büyümeye devam eder çünkü bitkilerin büyümek için zihne ihtiyaçları yoktur. Bahçenizde bir ağaç varsa, onun büyümesi için düşünmenize gerek var mıdır? Elbette yoktur! Hayali dünyamızda hiç zihin olmadığı için siz ya da başka bir zihin bu büyümeyi gözlemleyemeyecek, dolayısıyla da bu büyümeyi ölçebilecek zaman olmayacaktır. Augustinus'a göre de bu büyümenin gerçekleştiği bir zaman olmayacaktır.

Bu noktada, Augustinus'un zamanla ilgili düşünceleri oldukça gizemli bir hal almaktadır. Peki, siz, zamanla ilgili kendi kuramınızı oluşturabilir misiniz? Kuramınızın Augustinus'un kuramından farklı olabilmesi için, içinde insan zihniyle ilgili herhangi bir unsurun olmaması gerektiğini unutmayın.

Biraz Daha Düşünelim

1. Dünyadaki bütün saatler bir anda dursaydı zamana ne olurdu?
2. Zaman yalnızca zihinde olan bir kavramsa, kimin zihninde yer almaktadır?

("Zaman nedir?" sorusunu yanıtlamaya çalışırken kendinize bir zaman sınırlaması koymanız iyi olabilir. İyi şanslar!)

"Zaman ve uzayın üç boyutu arasında fark yoktur;
tek fark, bilincimizin zamanla birlikte
hareket etmesidir."

H. G. Wells — yazar

26. Soru: Aziz Thomas Aquinas

Evren Büyük Patlama'dan geldiyse, Büyük Patlama nereden geldi?

Evren nasıl başladı? "Büyük Patlama" kuramına göre, 20 milyar yıl kadar önce küçük miktardaki madde patlayarak, uçsuz bucaksız zamanın içinde yayılıp sonunda bugün bizim bildiğimiz evreni oluşturdu. Bu kuram, evrenin (kozmos) başlangıcı ve yapısını konu alan bilim dalı olan evrenbilimin (kozmoloji) içindeki basit bir kuramdır. Söz konusu bilim dalında çalışan birçok bilim insanının kabul ettiği bir kuramdır. Ancak, sözünü ettiğimiz kuram evrenin başlangıcıyla ilgili her şeyi açıklamaya yeterli midir?

Aziz Thomas Aquinas (1225–1274) Orta Çağ'ın en önemli filozoflarından biridir. Tanrı üzerine çalışmalar ve Tanrı üzerine soruları kapsayan teoloji alanında da çok etkin bir rol üstlenmiştir. Aquinas Tanrı'yla ilgili bazı soruların yanıtlarının yalnızca dinî inanç çerçevesinde kabul edilebileceğini düşünüyordu. Ancak bir yandan da Tanrı'yla ilgili diğer soruların uslamlanabileceği, dolayısıyla bunların bir filozofun sorabileceği, belki de yanıtlayabileceği sorular olduğunu kabul ediyordu. Bu sorulardan biri şudur: Tanrı'nın varlığı kanıtlanabilir mi? Aquinas'ın bu soruya yanıtı "Evet" olmuştur.

Summa Theologica (Latince "en yüksek teoloji") adlı eserinde Aquinas, Tanrı'nın varlığını göstermek için beş kısa yol belirlemiştir. Kitaptaki beşinci yol "Düzen ile Amaç" olarak adlandırılmıştır çünkü Aquinas evrenin gerçekte bir düzen ya da tasarım gösterdiğini kabul eden bir yoldan ilerler. Bu yoldaki uslamlama biçimi örtük olsa da "kapı komşumuz" olan bir paralel evrende yaşadığımızı düşünerek beşinci yolun mantığını anlayabilir ve Büyük Patlama hakkındaki sorumuzu yanıtlayabiliriz.

Bu paralel evren bizim evrenimize çok benzer ancak çok daha yaşlıdır. Uzaya açılan büyük kapıları ve pencereleri vardır ve biz buralardan diğer evrende, yani bizim evrenimizde olup bitenleri izleyebiliriz. Gözlem yaptığımız evrenin kapısı, Büyük Patlama kuramına göre bizim evrenimizin doğduğu anı seyredebileceğimiz bir yerdir. Elbette bu evren de bizim buraya yaptığımız ziyaret de tamamen hayalidir. Şimdi hayal gücünüzü ve elbette uslamlama ve düşünme yetilerinizi harekete geçirin. Bu kapıdan evrenimizin doğuşunu seyrederken, bir yandan da aşağıda verilen sorulara sizce en uygun gelen karşılığı yuvarlak içine aldığınızı düşünün:

1. Büyük Patlama'ya neden olan o "şey", patlamadan hemen önce nasıl görünüyor?

    a. İyice şişmiş bir karpuz gibi.
    b. Hareketsiz bir geometrik nesne gibi.
    c. Karmakarışık, şekilsiz bir yığın gibi.

(Kozmosun doğuşunu, paralel ve çok daha yaşlı başka bir evrenden izlediğinizi hatırlayın. Bu durumda, aşağıdaki soruları da sorabiliriz. Yalnızca kapıdan baktığınız yeri biraz değiştirmeniz gerekebilir.)

2. O "şey" patlamadan 1000 yıl önce nasıl görünüyordu?

    a. Patlamadan hemen önce nasıl görünüyorsa öyle.
    b. Tamamen farklı görünüyordu.
    c. Bir dakika! 1000 yıl önce, Büyük Patlama'ya neden olan "şey" ortalıkta yoktu!

Belki a ya da b şıkkını işaretlediniz ama c şıkkı da akla ilginç felsefi soruları getiriyor (aslına bakarsanız, a ve b şıkları da aynısını yapacaktır!) ama şimdilik yalnızca c şıkkı için sorular geliştirmeyi sürdürelim.

3. Eğer Büyük Patlama "şeyi" patlamadan 1000 yıl önce orada yoksa, o sırada orada ne vardı?

    a. Büyük Patlama'yla ilgisi olmayan bir yığın başka şey.
    b. Evrenimizde o anda hiçbir şey yoktu.

Burada yalnızca iki yanıt verilmiştir çünkü yalnızca iki yanıt olabilir gibi görünmektedir. Bununla birlikte, hem a şıkkı hem de b şıkkı bizi felsefi zorluklara yönlendiriyor.

Yanıt a. O sırada ortamda Büyük Patlama'nın nedeni olan "şey"den başka maddeler varsa, evren Büyük Patlama'dan önce de vardı demektir! Neden? Bu diğer şeyler bir yerlerde olmalı ve o bir yerler de "evren" olmalıdır.

Yanıt b. Eğer Büyük Patlama "şeyi" bumlamadan önce başka hiçbir şey yoksa, Büyük Patlama şeyi hiçlikten gelmiş demektir. Peki, bir şey nasıl hiçlikten gelebilir ki? (Hmmm.)

4. Bir soru daha: Büyük Patlama "şeyi" patlamadan 1000 yıl önce orada yoksa, nereden geldi?

a. Yalnızca kendinden başka bir kaynaktan gelmiş olabilir.
b. Birdenbire var oluverdi.

Burada bir duralım. Bütün bu çoktan seçmeli soruları incelerken, kendinizi Harikalar Diyarı'nda sıkışıp kalan Alice gibi hissettiyseniz, bu soru karşısında filozofların yaşadığı zorlukları ve heyecanları da anlamışsınızdır. Bu oldukça karmaşık bir konu.

Olayları biraz sadeleştirmeye çalışalım. Birincisi, Thomas Aquinas bilim insanlarının Büyük Patlama düşüncesini ortaya atmalarından tam 700 yıl önce yaşadı. Ancak bugün yaşasaydı, çok büyük ihtimalle, bu bölümün sorusu olan "Büyük Patlama nereden geldi?" sorusunu yine sorardı.

Aquinas'a göre, bir şey hiçlikten var olamaz. Böyle bir şey imkânsızdır. Dolayısıyla, Büyük Patlama'nın kaynağı olan "şey" de yaratılmış olmalıydı; öyle bir gün birdenbire ortaya çıkıvermiş de olamaz (Büyük Patlama'dan önce "gün" diye bir şey olabilir mi? [kitabın 25. sorusuna bakın]).

Ayrıca, Aquinas evrenin özellikle de bitkiler ve pek çok hayvan türü gibi zekâsı olmayan canlılar arasında bir düzen sergilediğini düşündüğünden evreni meydana çıkaran o "şey"i yaratanın bir zekâya sahip olması gerektiği sonucuna vardı.

Son olarak, evren son derece karmaşık olduğundan, söz konusu zekânın da çok yüksek seviyede, hatta üstün olması gerekir. Ancak tek bir varlık böylesine bir yaratıcı olabilir ve bu varlık da Tanrı'dır. Dolayısıyla, evren son derece karmaşık ve aynı zamanda düzenli olduğundan ve hiçbir şey hiçlikten var olamayacağından, Büyük Patlama'nın kaynağı olan "şey" de dâhil olmak üzere evrenin yaratılması ve sahip olduğu düzenin kurulması için Tanrı'nın varlığı şarttır. Dikkat ederseniz, Aquinas, Tanrı'nın var olduğu sonucuna doğal olguları kullanarak ulaşmıştır. *İncil*'i ya da dinî kaynakları değil, yalnızca kendi felsefi düşünme ve uslamlama yetisini kullanmıştır.

Sonuçta, bu bölümde sorulan "Büyük Patlama nereden geldi?" sorusuna Aquinas'ın vereceği yanıt gayet basittir: Tanrı'dan gelmiştir.

Biraz Daha Düşünelim

1. Çoktan seçmeli soruları dikkatle incelediyseniz, 2. soruda çok önemli bir varsayım yapıldığını fark etmiş olabilirsiniz. Belki de soruyu okuduğunuzda bunun üzerine düşündünüz; öyleyse, siz çok iyi bir filozofsunuz demektir! Aquinas'ın tartışmasının o noktasında yaptığı varsayımı görebiliyor musunuz?
2. 2. sorunun olası yanıtlarından birinde, Büyük Patlama'yı meydana getiren şeyin, Büyük Patlama'dan 1000 yıl önce var olmadığı söyleniyordu. Ama Büyük Patlama'yı meydana getiren bu şeyin her zaman var olduğu düşünülemez mi? Madde

doğası gereği başlangıcı ve sonu olmayan bir maddeyse, her zaman var olmuştur ve olacaktır. Bu durumda da maddenin nereden geldiğini sormaya gerek kalmaz. Aquinas, madde kendi kendisini var edemeyeceğinden, yaratılmış olması gerektiğini varsayar. Ancak eğer maddenin başlangıcının ve sonunun olmaması mümkünse, madde her zaman var olmuştur ve olacaktır.

3. Maddenin başlangıcı ve sonu gerçekten yoksa, bu beşinci yol olan Düzen ile Amaç yolunu nasıl etkiler? Başlangıcı ve sonu olmayan madde evrendeki düzeni yaratanın bir Tanrı olabileceği sonucunu güçlendirir mi, zayıflatır mı?

Bu konuyla ilgili son bir düşünce: Bir daha Büyük Patlama hakkında bir yazı okuduğunuzda, yazarının bu soruda bahsedilen sorunu, yani Büyük Patlama'nın kaynağını araştırıp araştırmadığına bakın. Felsefe pek çok insanın önemli görmediği ya da yanıtlamaya çalışmaya cesaret edemediği soruları görür ve yanıtlamaya çalışır.

27. Soru: John Locke

Beş yıl önceki siz ve bugünkü siz aynı kişi mi?

Uzun süredir görüşmediğiniz bir arkadaşınızın ya da yakınınızın size hiç, *"Seni tanıyamadım!"* dediği oldu mu? Çoğumuz, özellikle genç ve büyüme çağındayken bunu yaşamışızdır. Siz aynı olduğunuzu bildiğiniz için, aradan beş yıl ya da daha uzun süre de geçmiş olsa siz sizin siz olduğunuzu bilirsiniz.

Ama bir dakika, siz, sizin aynı siz olduğunuzdan nasıl bu kadar emin olabiliyorsunuz? Hücreleriniz hiç durmadan çoğalıyor, ölüyor ve yeniden doğuyor; vücudunuz çeşitli biçimlerde sürekli değişiyor, sürekli yeni bilgiler öğreniyorsunuz ve yeni deneyimler ediniyorsunuz. Ve bütün bunlara karşın... Siz hâlâ aynı sizsiniz. Ama neden?

Filozoflar bunu, "kişisel kimlik" sorunu olarak adlandırırlar. Elbette bunu söylerken, okulunuzdan aldığınız öğrenci kimliğinizi kastetmezler. O kimlik plastik bir resimden ibarettir. Aslında, o resim hiç değişmediği ve siz de sürekli değiştiğiniz için sizi yanlış temsil eder. Bu sorun ilginç ve önemlidir çünkü çözümü, bizlerin her birimizi o değil de bu, yani olduğumuz birey yapan değerleri ortaya çıkarır.

Sizin aynı kişi olduğunuzu belirlemenin en iyi yolu nedir? Aşağıdaki seçenekleri inceleyip sizin siz olduğunuz yönündeki en iyi kanıtı sunan seçeneği yuvarlak içine alın:

1. Sizi doğduğunuzdan beri tanıyan birilerine ya da ailenize sormak.
2. Eski fotoğraflarınıza bakmak.
3. Nüfus cüzdanınızı incelemek (adınızın doğru yazılıp yazılmadığına bakmak).
4. Her zaman aynı bedene sahip olduğunuzu kendinize hatırlatmak.

2. seçenek 3.den daha anlamlı olsa da 2. ve 3. seçenekler pek güvenilir görünmüyor. 4. seçenekten yukarıda bahsettik, bedeninizin aynı kaldığından emin olamıyoruz. Hangi açıdan aynı? Kanıt olarak 1. seçeneği tercih etmiş olabilirsiniz. Neden? Ailenizin bebeklikten beri büyüttükleri kişi olduğunuzu söylemesi sizin aynı kişi olduğunuzun kesin bir kanıtı sayılır mı? Onların bu ifadesi ne tür bir kanıt olur? Bu, sizi bir insan olarak nasıl algıladıklarına dair dışarıdan bir kanıt olabilir. Bu kanıtın pek çok durumda çok değerli olduğu şüphe götürmez ancak sizin siz olarak kimliğinizi belirlemenin başka insanların söylediklerinden daha kesin bir yolu olabilir mi?

Siyaset felsefesiyle büyük etki yaratan İngiliz filozof **John Locke** (1632–1704) kişisel kimlik sorunu ve bilgi üzerine düşünceleri açısından da önemlidir. *İnsan Anlığı Bir Deneme* adlı eserinde Locke, kendimize dair bilincimizin kişisel kimliğe sahip olduğumuzu gösteren en kuvvetli kanıt olduğunu savunur. Peki, ne tür bir bilinç bizim olduğumuz kişi olduğumuzu en iyi şekilde gösterir?

Aşağıdaki bilinç türlerini inceleyip her zaman olduğunuzu düşündüğünüz kişi olduğunuzun en güçlü kanıtını sunan seçeneği işaretleyin.

a. Gerçekleri bilme yetiniz.
b. Dünyadaki şeyleri algılama yetiniz.
c. Konuşma yetiniz.
d. Hatırlama yetiniz.

Eğer d şıkkını seçtiyseniz, John Locke gibi düşünüyorsunuz demektir. Locke, başımızdan geçen olayları hatırlama yetisinin, bizi biz yaptığını ve zaman içinde biz olarak kalmamızı sağladığını savunur. Bedenimiz sürekli değişse bile, geçmişimizle ilgili anılarımız aynı anılar olarak kalır. Yani, iyi, kötü ya da sıkıcı, başınızdan geçen bir şeyi düşündüğünüzde Locke'a göre sizin gerçekten siz olduğunuzu kendinize kanıtlamış olursunuz!

Biraz Daha Düşünelim

1. Bazı anılar çok canlıyken, bazıları oldukça siliktir. Bazı anıları hayal meyal hatırlamamız Locke'un kişisel kimlik kuramını zayıflatır mı?
2. Ailenizin ifadesinin sizin siz olduğunuzun en iyi kanıtı olduğunu düşündüyseniz, bir de kitabın 19. sorusuna bakın. Bu soruda insanların algıladıklarına inandıkları şeyi gerçekten algılayıp algılamadıklarını düşüneceksiniz.

"Kendinizi sınırlamayı, belirli bir şeyden ve belirli bir işten memnun olmayı öğrenin, kendiniz olma cüretini gösterin ve siz olmayan şeylerden zarafetle uzaklaşmayı ve kendi kişiliğinize inanmayı öğrenin."
Frédéric Amiel — deneme yazarı ve filozof

28. Soru: Thomas Hobbes

Özgür iradeye sahip misiniz?

"Efendim, biliyoruz ki özgür iradeye sahibiz
ve bunun da bir sonu var."
Samuel Johnson — yazar ve sözlükbilimci

(Genç birinin düşüncelerine kulak misafiri oluyoruz) "Şimdi, bakalım. *Çocuklar için Felsefe* kitabından bir soruyla uğraşacağım. Soruların çoğunu okudum ve gerçekten ilginç buldum. İncelemediğim yalnızca birkaç soru kaldı. Şu Thomas Hobbes Amca hakkındakine bir bakayım. Soru şu: "Özgür iradeye sahip misiniz?" Hmm. Elbette özgür iradeye sahibim. Hobbes hakkındaki soruyu da seçebilirim, başka bir soruyu da. Böyle basit bir sorunun nesi ilginç olabilir ki? Bazen bu filozoflar gerçekten de çok saçma sorularla çıkıyorlar insanın karşısına."

Yüzeysel olarak bakıldığında, "Özgür iradeye sahip misiniz?" sorusu gayet basitçe yanıtlanabilecek bir soru gibi görünebilir. "Evet, sahibim." En azından istediğimiz her şeyi seçebileceğimizi zannettiğimiz için özgür iradeye sahip olduğumuza kesin gözüyle bakıyoruz.

Şimdi bazı olasılıklar üzerinde duralım. Aşağıda verilen eylemlerin yanlarındaki boşluklara "doğru" ya da "yanlış" yazarak, özgür iradenizle bu eylemleri yapıp yapamayacağınız yönündeki düşüncelerinizi belirtin.

Özgürce karar verip seçerek:

a. Adil bir insan olabilirim. _____
b. İyi bir arkadaş olabilirim. _____
c. Okulda elimden geleni yapabilirim. _____
d. İşime yarayacağı zamanlarda yalan söyleyebilirim. _____
e. Sınavda kopya çekebilirim. _____
f. Bir anlaşmazlıkta şiddete başvurabilirim. _____
g. Dünyanın en zengin insanı olabilirim. _____

h. Bütün zamanların en iyi atleti olabilirim. _____
i. Bütün evreni yönetebilirim. _____

Yukarıdaki 9 örnekte izlenen yolu fark etmiş olabilirsiniz. İlk üç eylem, yani a, b ve c şıkları, genelde ahlaki açıdan erdemli görülür ve bunlar iyi seçimlerdir. Sonra gelen üç eylem, d, e ve f şıkları, ahlaki açıdan suçluluk hissi uyandırıcı niteliktedirler; bunlar iyi seçimler değildir. Son üç eylem, yani g, h ve i şıklarıysa mümkün, ancak çok da gerçekçi değildirler.

Muhtemelen d, e ve f şıkkında verilen eylemleri yapmayı istemezsiniz çünkü bunları yaparken yakalanırsanız cezalandırılırsınız. Yine büyük ihtimalle g, h ve i seçeneklerindeki eylemleri de seçmezsiniz çünkü bunlar da birçoğumuz için gerçekçi olmayan hedeflerdir. Ama burada anlatılmak istenen, eğer yapmak isterseniz *dokuz eylemin tümünü de* seçebilmenizdir. Bu anlamda, gerçekten de her zaman özgür iradeye sahipmişsiniz gibi görünmektedir. Vurgulanan şey özgür iradenizle seçebileceğiniz bir şeyi *seçmemenizdir*. Tabii böyle bir seçimi her zaman arzu edebilirsiniz.

Bu bölümün sorusu kolayca yanıtlanabilen bir soru gibi görünüyor. Ama, filozofun bu konuda söyleyeceklerini duyana kadar bekleyin. **Thomas Hobbes** (1588–1679) erken dönem modern siyaset felsefesi alanındaki önemli kişilerden biriydi (tıpkı John Locke gibi – kitabın 27. sorusuna bakın). Hobbes'un da insan doğasına yönelik güçlü görüşleri vardı. Kuramlarından biri de "özgür irade" dendiğinde anladığımız "irade" kavramının aslında var olmadığıdır. Ona göre, bir şey yapmayı seçtiğimizde bizim "irade" olarak adlandırdığımız şey harekete geçmemizi sağlayan nihai arzumuz ya da isteğimizdir.

Örneğin, şu anda *Çocuklar için Felsefe* kitabındaki sorulardan birini inceleyip incelemeyeceğimi düşünüyor olayım. Bu konuyu düşünüp duruyorum. Kitaptan bir soruya mı bakayım, yoksa başka bir şey mi yapayım? Karar vermeden hemen önce, (a) kitaptaki soruyu inceleyebileceğimi ya da (b) başka bir şey yapabileceğimi düşünüyorum. Hobbes'a göre bir şey yapmaya kendi "irademle" karar verirken aslında bir ya da birden çok neden beni bir eylemi diğerine tercih etmeye yöneltir. Bu örnekte, *Çocuklar için Felsefe* kitabındaki soru beni yapabileceğim diğer şeylerden daha fazla meraklandırıyor. Yani, merakım benim Thomas Hobbes'un konu edildiği soruyu incelememe *neden oluyor*.

Kendimizi bir şey yapmaya yöneltmemizin pek çok nedeni olabilir ve biz genelde bu şeylerin farkında bile değilizdir. Ancak zihnimizin ve bedenimizin nasıl çalıştığını tam olarak bilsek, yapmayı seçeceğimiz şeyi de her zaman bilirdik. Sonuç olarak Hobbes, "özgür irade" diye bir şeyin olmadığını söyler. İnsan, çok karmaşık bir organizmadır ve biz her ne kadar özgürce seçebileceğimize inansak da nihai seçimlerimizde nedensel olarak kararlıyızdır. Hobbes için bu sorunun yanıtı "hayır" olacaktır; özgür iradeye sahip değiliz. Bunun nedeni de irade diye bir şeyin olmamasıdır. Bu, felsefi hayal gücünün icat ettiği bir uydurmadır.

Biraz Daha Düşünelim

1. Hobbes özgür irade konusunda haklıysa, insanları yaptıklarından dolayı övmek ya da yermek mantıklı mıdır? Bütün davranışlarımızın bir nedeni olduğu doğru olsa da yaptıklarımızdan yine de sorumlu tutulabilir miyiz?
2. Bu konuyla ilgili bir diğer soru: Bütün insan davranışları birtakım nedenlerle belirlenmişse, insanları yaptıklarından dolayı cezalandırmak adil bir davranış mıdır? Toplumda, insanları belli davranışlardan ötürü cezalandırmanın neden yine de adil sayıldığına bir sebep düşünebilir misiniz?
3. Hobbes, *açıkça* özgür iradenin bir hayal olduğunu savunuyor. Ondan çok eski çağlarda yaşamış bir başka filozof da gerçeklik hakkındaki kuramında iradenin bir yanılsamadan ibaret olduğunu *ima eder* – kitabın 22. sorusuna bakın.

"Özgürlüğün tadını çıkarmak için
kendimizi kontrol etmeliyiz."
Virginia Woolf — yazar

29. Soru: Georg Hegel

Her şey her şeyle bağlantılı mıdır?

Siz varsınız. Bu kesin (ama filozoflar hiçbir şeyi öylece kabul etmezler – kitabın 13. sorusuna bakın). Var olmayı sürdürmek için kendinizden başka bir şeye ihtiyacınız var mı? Evet. Yiyecek ve giyecek elde etmek için doğaya, sosyal ilişkiler kurabilmek için arkadaşlara, öğretmenlere, vs. ihtiyacınız var. Peki, kendiniz olmak için ne kadar "başka şeye" ihtiyacınız var? Hatta, sizin gerçekten siz olabilmeniz için *bütün evrenin* hesaba katılması mantıklı mı? Her şey her şeye bağlı mı?

Bu özellikle çılgın bir fikir gibi görünüyor; kibirli bir fikir olmasından bahsetmiyoruz bile... Ama her şeyin her şeye bağlı olduğu fikrinin anlamlı olup olmadığını, aşağıdaki soruları yanıtladıktan sonra kendiniz görün, bu soruların hepsi de sizin hakkınızda! Soruların yanındaki boşluklara "evet" ya da "hayır" yazın.

Aşağıdaki durumlar olsa daha farklı biri mi olurdunuz?

a. Ebeveyniniz farklı kişiler olsaydı? _____
b. Doğum gününüz farklı olsaydı? _____
c. Doğduğunuz ülke farklı olsaydı? _____
d. Doğduğunuz ülkenin tarihi değişik olsaydı? _____
e. Doğa kanunları açısından dünya değişik olsaydı? _____
f. Güneş Sistemi farklı biçimde düzenlenmiş olsaydı? _____
g. Evren değişik biçimde yapılandırılmış olsaydı? _____

Yukarıdaki soruların hepsine ya da hemen hemen hepsine "evet" dediyseniz, birey olarak kendiniz hakkındaki fikriniz Alman filozof **Georg Hegel**'in (1770–1831) yalnızca insan için değil, tüm şeyler için düşündükleriyle aynı yönde demektir. Hegel, bu yaklaşımı uzun uzun tartıştığı (ve okuması da son derece zor bir dildeki) *Mantık Bilimi* adlı eserinde ortaya koyar. Hegel, dünya hakkındaki engin bilgisi ve bu bilgiyi düzenli ve tutarlı bir kavramlar sistemiyle birleştirmesi açısından en etkileyici filozoflardan biridir.

Bir düşünün: Evrendeki her bir şeyin, evrendeki diğer herhangi bir şeyle ilişkisi farklı olsaydı, her bir şey farklı olur muydu? Yanıtınız "evet" ise, "her şey her şeye bağlıdır"

demek anlamlıdır. Hiçbir şey kendi başına anlaşılamaz. Her şey başka her şeyle ilişkisi ışığında görülmelidir.

Biraz Daha Düşünelim

1. İnsanın dünyada var olan her şey hakkındaki her şeyi bilmesi mümkün değildir. Bu durum, Hegel'in her şeyin diğer her şeye bağlı olduğu iddiasını çürütür mü? (Bu hiç de kolay bir soru değildir. Yanıt vermeyi denemeden önce, düşünmek için kendinize zaman tanıyın. Yukarıdaki etkinlikteki evet/hayır sorularının dizilişi size bir ipucu verebilir.)
2. Kitabın 12. sorusunda Aristoteles bir önerme ve hakikat arasındaki "uygunluk" ya da ilintiyi temel alan bir doğru kuramından bahseder. Sizce her şeyin diğer her şeye bağlı olduğunu savunan Hegel bu doğruluk kuramı için ne derdi?
   Bu soruya yardımcı olabilecek bir de örnek verelim: Aristoteles'e göre, "İnsanlar doğaları gereği iki bacaklıdır" önermesi doğru bir önermedir çünkü gerçekten de insanlar doğaları gereği iki bacaklıdır. Peki Hegel, sırf "İnsanlar doğaları gereği iki bacaklıdır" önermesini ifade edebiliyoruz diye insanlar hakkında tamamen doğru bir şey söylediğimizi kabul eder miydi?

"Bir kum tanesinde dünyayı gör..."
William Blake — şair ve ressam

30. Soru:

İmkânsız şeyler, olası hale gelir mi?

Şimdi hemen elinize bir kalem alın ve aşağıdaki testi yapın! Soruların yanlarında verilen boşluklara "evet" ya da "hayır" yazın.

1. 75 yaşınıza kadar yaşayabilir misiniz? _____
2. Zengin olabilir misiniz? _____
3. Ünlü olabilir misiniz? _____
4. Ünlü ve zengin olabilir misiniz? _____
5. Nobel Edebiyat Ödülü alabilir misiniz? _____
6. 3 + 2 = 6 olabilir mi? _____
7. *Çocuklar için Felsefe* kitabının bir sonraki bölümüne geçmek için sayfayı çevirdiğinizde evren yok olabilir mi? _____
8. Bir top aynı anda hem yeşil hem de kırmızı olabilir mi? _____
9. Bir cümle aynı anda ve aynı bağlamda hem doğru hem yanlış olabilir mi? _____

Sizin de bir Michael Jordan ya da Albert Einstein ya da Julia Roberts olmanız mümkün müdür? Elbette. İnsanın potansiyelini hayata geçirmek için çok çalıştığında neler yapabileceğini söylemek güçtür. Bununla birlikte hepimizin, ötesine geçilmesi mümkün olmayan belli sınırları olduğu da bir gerçektir. Bu sınırların ne olduğunu belirlemek hayatın harika maceralarından biridir. Yaşımızdan ve o güne kadar başardıklarımızdan bağımsız olarak, kendimizde gizli kalmış bir şeyleri keşfetmek için her zaman çabalayabileceğimiz için bu macera bir ömür sürer.

Hayatta mükemmel biri olmak, olasılıklardan yalnızca birini temsil eder. Bazen, "gerçekte" böyle bir seçenek imkânsızken, "düşünce düzeyinde" mümkün olduklarını söyleriz. Bu iki söylem arasındaki fark ne anlama gelir?

Gerçekte bir Michael Jordan olmanız imkânsız olabilir çünkü fiziksel olarak onun kadar şanslı olmayabilirsiniz, ancak düşünce düzeyinde yeni Michael Jordan olmanızın önünde hiçbir engel yoktur.

Ne de olsa, yarın bir lambadan cin çıkabilir ve bir dilek dilemenizi isteyebilir. Siz de yeni Michael Jordan (ya da Albert Einstein ya da Julia Roberts) olmayı dileyebilirsiniz. Tabii, bu dileklerinizi yerine getirecek lamba ciniyle karşılaşmayı beklemek pek de akıllıca bir davranış olmayacaktır. Aslında, lambadan cin çıkmasını beklemek de pek akıllıca değildir. Ama "düşünce düzeyinde" hiçbir şey; böyle olağanüstü bir olayın meydana gelmesi bile tamamen imkânsız değildir. Yani bu durumda, bir şey *gerçekte* imkânsız olsa bile (örneğin sizin yeni Michael Jordan olmanız), *düşünce düzeyinde* mümkündür.

Artık, düşünce düzeyinde mümkün olanla, gerçekte mümkün olan arasındaki farkı bildiğimize göre, yukarıdaki sınava verdiğiniz yanıtları değerlendirebiliriz:

Soru 1. Sağlıklı yaşarsanız, bundan daha uzun süre yaşamanız bile mümkündür.
Soru 2–5. Evet. Sıkı çalışırsanız, şansınız yaver giderse, yetenekliyseniz...
Soru 6. Neden tabanı 10'dan farklı bir sisteme kaydırmayalım ki? (3 + 2 işleminin 5'e eşit olmadığı diğer tuhaf tartışma için kitabın 13. sorusuna bakın)
Soru 7. Böyle bir şey mümkün mü? Evet! Ama çok düşük bir ihtimalle. (Siz yine de sayfaları çevirirken dikkatli olun!)
Soru 8. Hayır. Bir top nasıl olur da aynı anda hem kırmızı hem yeşil olabilir?
Soru 9. Kesinlikle hayır! Bu bir çelişkidir ve düşünce düzeyinde bile mümkün değildir.

Açıklayalım: *Çelişki*, mutlaka yanlış olması gereken bir önermedir. Örneğin, birisi "Bu top kırmızıdır ve bu top kırmızı değildir" derse, bu bir çelişkidir. Önerme yanlıştır çünkü ifade etmeye çalıştığı, topun aynı anda hem kırmızı olup hem de olmadığıdır. Zaten çelişkileri hiçbir zaman deneyimleyemeyiz. Hatta, bir çelişkinin var olması, düşünce düzeyinde bile mümkün değildir. Dolayısıyla, bazı imkânsız şeyler (gerçekte), olasılık dâhilindeyken (düşünce düzeyinde), bazı imkânsız şeyler de (çelişkiler gibi düşünce düzeyinde) daima imkânsızdırlar.

Peki, bölümün esas sorusunun yanıtı ne? Duruma bağlı. Eğer imkânsız şeyler, gerçekte imkân dâhilindeyse yanıt "evet"; imkânsız şeyler, düşünce düzeyinde de imkânsızlarsa, yanıt "hayır" olmalıdır.

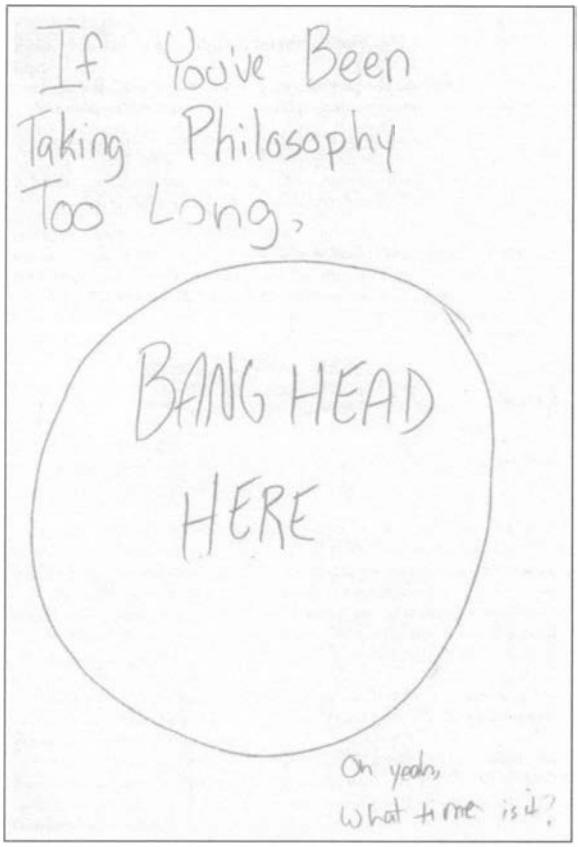
Felsefenin bu tür imkânsızlıklarla ilgilenen alanına *mantık* denir. Eğer mantık ve mantıkla ilgili düşünme biçimi alanında daha fazla şey öğrenmek istiyorsanız sayfayı çevirin (Ama dikkatli çevirin! Yukarıdaki 7. soruyu hatırlayın...).

Biraz Daha Düşünelim

1. Sık sık duyduğumuz bir önerme de "Her şey mümkündür" önermesidir. Bu önermeyi felsefi açıdan değerlendirdiğinizde, ne söylersiniz?

2. Bir filozofun başına gelebilecek en kötü şey, düşünürken ve yazarken çelişki üretmesidir. Neden? (İpucu: Bir topun hem kırmızı olduğu hem de kırmızı olmadığı tartışması gibi basit bir çelişki düşünün ve şu soruyu sorun: Böyle bir top var olabilir mi?)
3. Farklı insanlar farklı tür olasılıkları gerçekleştirebilirler. Bazı insanlar bir alanda başarılı olurken, diğerleri başka bir alanda başarıyı yakalar. Ama bütün bu süreç boyunca, hangi alanda uğraşırsanız uğraşın, siz daima sizsinizdir. Öyle misiniz? Sizin siz olduğunuzu nasıl biliyorsunuz? Bu kafa karıştırıcı soruya felsefi bir açıdan yaklaşmak için kitabın 27. sorusuna bakın.

"Zor olanı hemen başarırız,
imkânsız zaman alır."
Amerikan Ordusu deyişi

Copyright © 1997 by Manya Treece.

Eğer uzun süredir felsefeyle uğraşıyorsanız,

KAFANIZI BURAYA VURUN

Ah, evet...
Saat kaç?

Yukarıda yer alan ve tabiri caizse, keskin mesajı tasvir eden çizim, Northwestern Üniversitesi Özel Yetenekler Bölümü'nde düzenlenen felsefe yaz kurslarında, sekizinci sınıf öğrencilerinden biri tarafından bana verilmişti. O sırada sınıfta Augustinus işleniyordu (kitabın 25. sorusuna bakın) ve bu çizimi yapan, olağanüstü zeki ve kendini ifade etmekte sıkıntı çekmeyen genç kızımız Augustinus'un zamanın yalnızca zihnimizde var olduğu düşüncesine karşı bir başarı elde edemese de canla başla tartışıyordu. Bu çizimi bana verdiği günden beri evimin bir köşesinde durur ve sık sık, özellikle de işimin tehlikeli bir parçası olan, kafamı bir yerlere vurma ihtiyacını hissettiğimde, ona bir göz atarım. Felsefe, neşeli ve canlandırıcı olduğu kadar, yorucu da bir iştir.

4. BÖLÜM

Eleştirel Düşünme

"Düşünmek, yaşamaktır."
Cicero — hatip ve deneme yazarı

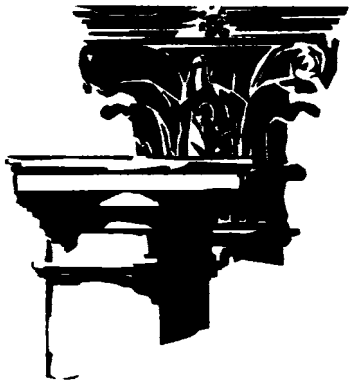
İnsanlar düşünürler. İnsanlar neredeyse her zaman düşünürler. Düşünme işinin büyük bir kısmını da doğru biçimde yaparız. Ama hepsini değil. Ne yazık ki, doğru biçimde düşünmediğimiz zamanlar da genellikle, en doğru biçimde düşünmemiz *gereken* zamanlar olurlar!

Felsefenin, doğru düşünmeyle ilgili çalışan alanına **mantık** denir. Mantık, doğru ve yanlış uslamlama olarak da tanımlanabilir. Yanlış uslamlamanın çözümlenmesi bir uslamlamanın yanlış olarak tanınabilmesi açısından önemlidir. Uslamlamayı değerlendirme, doğru olduğunu ya da hatalı noktalarını bilme yetisi çabasına "eleştirel düşünme" denir.

4. bölümde yer alan sorular, doğru uslamlamanın ne demek olduğunu anlamanıza ve iyi bir eleştirel düşünür olmanıza yardımcı olacak etkinlikler içermektedir. Bu etkinlikler ve eleştirel düşünme yetisi, yalnızca felsefe için değil, hemen hemen her tür çalışma ve konuda gereklidir. Gündelik hayatın sıradan sorunlarını çözmedeki önemlerine değinmiyoruz bile. İlgi duyduğunuz şeylerden ve yaşam biçiminizden bağımsız olarak, durumunuz ve önünüzdeki seçeneklerle ilgili doğru düşünmeniz ve uslamlamanız gerekir. Bu bölümde yer alan 10 soru, başarılı bir düşünür olabilmek için mutlaka ihtiyaç duyulan alışkanlıkları kazanmaya bir adım önde başlamanızı sağlar.

Düşünmek, zor bir iş olabilir. Ama aynı zamanda ilginç ve eğlenceli de olabilir (kitabın önceki bölümlerinde de gördüğünüz gibi). Dolayısıyla, kitabın bundan sonraki "mantıklı" bölümlerinde de iyi eğlenceler!

"Okumak, yalnızca zihni bilgi malzemesiyle dayar döşer;
okuduklarımızı bizim yapan düşünmektir."
John Locke — filozof

31. Soru:

Anlaşılabilmek için konuşmak ve yazmak önemli midir?

Birçok nedenle konuşur ve yazarız. En önemli nedenlerimizden biri düşündüklerimizi ve hissettiklerimizi diğer insanlara anlatabilmektir. Dolayısıyla, düşüncelerimizi olabildiğince açık biçimde düşünmemiz, konuşmamız ve yazmamız anlaşılabilmemiz açısından çok önemlidir. Bazen bu kolaylıkla başarılır. Bazen de çok zordur, dikkatli olmayı ve çok çalışmayı gerektirir.

Kelimelerle oynamak, onlarla tuhaf ve ilginç ifadeler oluşturmak genellikle eğlenceli olsa da bazen kelimeler, hiç istemediğimiz biçimde bize oyun oynarlar. Şu cümleye bir bakın: *"Arkadaş olduğumuz insanlar hakkında kötü şeyler söylememeliyiz gerekir."* Bu cümle doğru mu, yanlış mı? Eminim birçok kişi bu cümleyi doğru bulacaktır. Aristoteles de bu görüşe katılacaktır çünkü arkadaş olduğumuz insanlar hakkında kötü şeyler söylediğimizde, onlara karşı arkadaşlık tanımının en belirgin özelliklerinden biri olan iyi niyeti göstermemiş oluruz (kitabın 2. sorusuna bakın). Ayrıca, arkadaş olduğumuz insanlar hakkında kötü şeyler söylersek, arkadaşlığımız bozulabilir.

Gelin görün ki *"Arkadaş olduğumuz insanlar hakkında kötü şeyler söylememeliyiz gerekir"* cümlesinin anlamı, söyleyen kişinin ne düşündüğü ve bunu nasıl söylediğine bağlı olarak değişebilir. Hayal gücünüzü kullanarak, bu basit cümlenin içindeki bazı kelimeler vurgulanarak söylendiğinde, anlamın başka yönlere kaydığı en az üç değişik ifade bulabilirsiniz.

Aynı cümlenin aşağıda verilen üç değişik halini, ister sessizce içinizden isterseniz de sesli olarak bir dostunuza ya da sınıf arkadaşınıza, her birinde *eğik* yazılmış olan farklı kelimeleri vurgulayarak okuyun. Sonra kendinize ya da arkadaşınıza bu beş değişik anlamı sorun. Cümlelerin anlamlarındaki değişiklikleri de özet olarak hemen altında verilen boşluklara yazın.

1. "Arkadaş *olduğumuz* insanlar hakkında kötü şeyler söylememeliyiz gerekir."

   _____

2. "*Arkadaş* olduğumuz insanlar hakkında kötü şeyler söylememeliyiz gerekir."

   _____

3. "Arkadaş olduğumuz insanlar hakkında kötü şeyler *söylemememiz* gerekir."

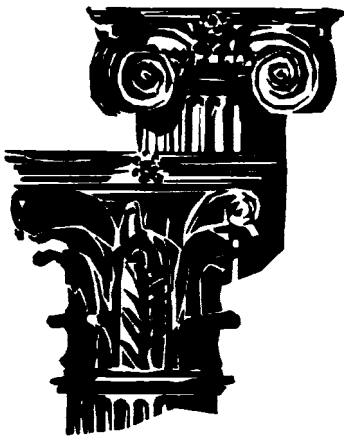

Bu örnek (Irving M. Copi ve Carl Cohen tarafından yazılan *Mantığa Giriş* kitabının 10. baskısından alınarak geliştirilmiştir), kelimelerden biri vurgulandığında cümlenin ne kadar kolay yanlış anlaşılabileceğini gösterir. Aynı hatayı yazarken yapmamız da mümkün. Yazarken de düşünür ve konuşurken olduğu kadar dikkatli olmamız gerektiği açıktır.

Biraz Daha Düşünelim

Ne söylediğimiz ve nasıl söylediğimiz konusunda açık olmadığımızda insanların ya da kendimizin kafasını pek çok şekilde karıştırabiliriz. Bu olasılıklardan biri safsata ya da mantıksal hatalardır. Bu tür hataları, açık ve dikkatlice düşünmeden konuştuğumuzda ya da yazdığımızda yaparız. Sıkça yapılan safsatalardan bazıları, kitabın ilerleyen bölümlerinde ele alınmaktadır (kitabın 33., 35., 36. ve 37. sorularına bakın). Bu sorular, kendi düşüncelerinizde ve yazılarınızda bu türden mantık hatalarına düşmenizin önüne geçeceği gibi, diğerlerinin yaptığı hataları da açıkça görmenize yardımcı olacaktır.

"Düşünülebilir her şey açık düşünülebilir.
Söylenebilen her şey açık söylenebilir."
Ludwig Wittgenstein — filozof

32. Soru:

Diğer insanların görüşlerini her zaman dinlemeli misiniz?

"Dinleyen, anlar."
Afrika atasözü

Birçok yolla öğreniriz: Okuyarak, düşünerek, etrafımızda olup bitenleri gözlemleyerek ve insanlarla konuşarak. Soktares, zamanının büyük bölümünü diğer insanlarla konuşarak geçirmiştir (kitabın 1. sorusuna bakın) ama bir o kadar zamanı da onları dinlemeye ayırmıştır. Bunu yapmasının nedeni onlardan öğrenebileceği birçok önemli şey olduğunu düşünmesidir. Sokrates'e göre bunun yolu dinlemek ve insanların ona söyledikleri üzerine düşünmektir.

Yaşamımız boyunca, bol miktarda ve çeşitlilikte görüş duyarız. Aşağıda, bir gün muhtemelen duyabileceğiniz ya da belki çoktan duyduğunuz bazı görüşler verilmiştir. Birisiyle beraber olduğunuzu ve bu görüşlerin o sırada ortaya atıldığını düşünün. Söz konusu görüşleri sunan kişiyle bunlar üzerine konuşmak isteyip istemeyeceğinizi, her bir görüşün yanında verilen boşluğa "evet" yazarak bu konuda konuşmaya devam etmek isteyeceğinizi, "hayır" yazarak da konuyu değiştirmek isteyeceğinizi, hatta mümkünse sihirli bir değnekle, böyle düşünen kişinin yanından olabildiğince uzaklara ışınlanmak isteyeceğinizi belirtin. (İpucu: Görüşler rastgele sıralanmış görünebilir. Ancak bu sıralamada belirli bir örüntü vardır. Bu örüntüyü görüp göremediğinize bir bakın ve anlamının ne olabileceğini düşünün.)

1. Sınıfa yeni gelen şu öğrenci pek iyi biri değil. _____
2. Erkekler öyle salak ki! _____
3. Öğretmen, kompozisyon ödevlerine haksız not vermiş. _____
4. En iyi sporcular beysbolculardır. _____
5. Basketbol beysboldan daha iyi bir spor. _____
6. Matematik, tarihten daha işe yarar bir ders. _____
7. Klasik müzik çok sıkıcı. _____

8. Dindar insanlar pek eğlenceli tipler değil. _____
9. Bence felsefe çok ilginç. _____

Yukarıdaki dokuz görüşe birkaç dakikanızı daha ayırıp bir kez daha bakın. Sıralamada bir örüntü görebiliyor musunuz? Önce tek tek insanlarla ilgili başlayan görüşler, daha sonra grupları, okuldaki konuları ve ardından insan etkinliklerini kapsıyor. "En iyi" görüş en sona saklanmış çünkü felsefe, önceki sekiz görüşün hepsiyle birden doğrudan ilgili; tabii nice başka görüşle de!

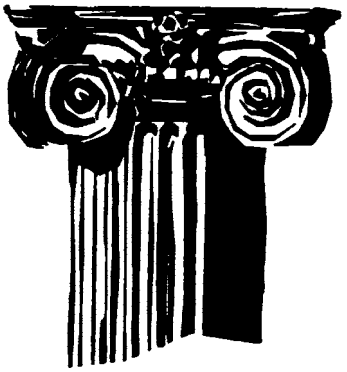
Görüşlerin hepsinin yanına "evet" yazdıysanız, sizin kişisel konulardan sanat, din ve felsefe gibi önemli konuları içeren konulara kadar her şeyle ilgilenmeyi sevdiğiniz rahatlıkla söylenebilir. Birkaç tane görüşe "evet" dediyseniz, bu konular konuşulurken sizin de katılmak istediğinizi ya da söz konusu konular hakkında okuyarak bilgi edinmek istediğinizi belirtmiş oldunuz. Sonuç olarak burada yer alan görüşlerin birçoğu tartışmalı konular, hatta bazıları biraz saçma bile olabilir.

Yukarıdaki bu görüşlerden herhangi birinin etrafında dönen bir konuşmada, muhtemelen tartışılan konu hakkında kendi inançlarınızı ifade edip fikir geliştirirken konular ve kendiniz hakkında bilgi edinirsiniz.

"Karşısındakini dinlememe hastalığı...
İşte benim başımın belası da bu."
William Shakespeare — şair ve oyun yazarı

Biraz Daha Düşünelim

1. Birkaç dakika düşünüp hayatta inanılmaz sıkıcı bulduğunuz beş şeyi ya da etkinliği listeleyin. Bu listeyi tamamladıktan sonra, kendinize şu soruyu sorun ve dürüst olun: Bu beş şeyin her birini tam olarak neden bu kadar sıkıcı buluyorsunuz? İyi nedenleriniz var mı, yoksa şu anda sıkıcı bulduğunuz şeyler üzerinde kapsamlı bir araştırma yapmadığınız için mi sıkıcı buluyorsunuz?
2. Birinci maddede yaptığınızı bir dostunuza ya da sınıf arkadaşınıza da yaptırın ve sonuçları karşılaştırın. Karşılıklı olarak listelerinizdeki etkinlikleri ilginç bulmamanızın nedenlerini anlatın ve diğerinin nedenlerinde bir hata olup olmadığını bulmaya çalışın. Bu iyi bir eleştirel düşünme alıştırmasıdır ve sonuçları sizi bir hayli şaşırtabilir.

33. Soru:

İnsanları ya da görüşlerini eleştirmeli misiniz?

Bazı durumlarda birileriyle konuşurken söylenen şeylerin yanlış, yanıltıcı, ilgisiz ya da anlaşılmaz olduğunu düşünebiliriz. Böyle hissettiğimizde, bizi rahatsız eden noktaları hemen dile getirmeli miyiz? Getirmeliysek, bunu nasıl yapmalıyız?

Duyduğumuz, okuduğumuz ya da tartıştığımız konunun açık olması çok önemlidir (kitabın 31. sorusuna bakın) ancak diğer insanların söylediklerinin ya da yazdıklarının daha açık olmasını sağlamak kolay iş değildir. Öte yandan, bizi olumsuz etkileyen bir görüşe karşı nasıl tepki göstereceğimizi bilebilmek de o kadar kolay değildir.

Aşağıda, birinin bir iddiası karşısında verilebilecek tepkilere örnek üç diyalog verilmiştir. Diyalogları dikkatle okuyup hemen ardından gelen teste hazırlanın.

1. *Mary:* Günümüzde birçok sinema filmi aşırı şiddet öğesi içeriyor.
   Bill: Tam da bir kızdan beklenecek bir yorum.

2. *Adolf:* Demokrasi, en iyi yönetim biçimidir.
   Josef: Bir Amerikan vatandaşı olarak, başka bir sistemi nasıl düşünebilirsin ki?

3. *Jenny*: Felsefe dersinde, Thomas Aquinas'ın Tanrı'nın varlığını nasıl kanıtladığını gördük. Bence çok anlamlıydı.
   Jill: Aquinas bir Katolik'ti, değil mi? Senin yerinde olsam, Tanrı hakkında söylediklerine fazla aldırış etmezdim.

Şimdi de test. Aşağıdaki soruları "evet" ya da "hayır" seçeneğini işaretleyerek yanıtlayın:

1. Sizce Bill, tespiti yapanın bir kız olduğunu söyleyerek Mary'nin sinema filmlerinin aşırı şiddet içermesi konusundaki tespitinin yanlış olduğunu göstermiş oldu mu?

   Evet _____ Hayır _____

2. Adolf'un, demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğu yönündeki tespiti, Josef'in bu tespiti yapanın Amerikan vatandaşı olduğunu belirtmesiyle *çürütülmüş*, yani yanlışlanmış oldu mu?
   Evet _____ Hayır _____

3. Jill, Jenny'ye Aquinas'ın bir Katolik olduğunu belirterek, Aquinas'ın Tanrı'nın varlığı ile ilgili kanıtının, söz konusu kanıt her neyse, yanlış olduğunu mu göstermiş oldu mu?
   Evet _____ Hayır _____

Yukarıdaki soruların üçüne de "hayır" yanıtını verdiyseniz, birinin ne söylediğiyle kime söylediği arasındaki farkı ayırt edebiliyorsunuz demektir. Sorulardan birine ya da birkaçına, belki üçüne de "evet" yanıtını verdiyseniz, bir safsata olan ve *"insan karalama"* adı verilen suçtan hüküm giydiniz demektir.

Şimdi sorulara bir kez daha teker teker bakalım:

1. Kendinize sorun: Bir erkek çocuk, Mary'yle aynı iddiada bulunabilir miydi? Elbette bulunabilirdi. Söyleyen *erkek* olduğu için iddianın doğru olduğunu söyler miydiniz? Elbette söylemezdiniz. Bu durumda, iddia sahibinin erkek ya da kız olmasının bir önemi var mı? Bazı filmlerin aşırı şiddet içermesi, doğru da yanlış da olabilecek bir görüştür. Ancak bu görüşün doğruluğu ya da yanlışlığı, onu söyleyen kişinin cinsiyetine bakarak belirlenemez. Mary'nin görüşünün doğru ya da yanlış olduğuna karar vermek için Mary'ye değil, sözü geçen filmlere bakmamız gerekir.
2. Bütün ABD vatandaşları, demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğuna inanmak zorunda mıdırlar? Hayır. ABD vatandaşı olabilir ve ülkeyi başka bir şekilde yönetmenin mümkün olup olmadığını sorgulayabilirsiniz.

   Aslına bakarsanız, filozoflar en iyi yönetim biçimini 3000 yıldır tartışıyorlar. Günümüzde, bir ABD vatandaşı gerçekten demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğuna inanıyor olabilir. ABD vatandaşlarının çoğu da bu konuda onunla hemfikir olabilir. Ama devlet yönetimi hakkındaki bu görüş doğruysa, bunun nedeni demokrasinin kendisidir; demokrasiyle yönetilen bir ülkenin vatandaşı, demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğunu söylemesi değildir. Adolf'un en iyi yönetim biçimi hakkında söylediklerinin Adolf'un ABD vatandaşı olmasıyla bir ilgisi yoktur.
3. Üçüncü örnek, ilk iki örnekten biraz daha kurnazca kurgulanmış bir örnek. Jill, Jenny'yi doğrudan karalamıyor; bunun yerine Jenny'nin onayladığı görüşün sahibi Aquinas'ın bir özelliğini öne çıkarıyor. Aquinas gerçekten de Katolik oldu-

ğundan, Jill'e göre Jenny, sırf bu nedenle Aquinas'ın Tanrı'nın varlığına ilişkin uslamlamasını kabul etmemelidir.

Aquinas'ın Tanrı'nın varlığına ilişkin kanıtının (kitabın 26. sorusuna bakın) geçerli olup olmaması, onun dinî inancına bağlı değildir. Aquinas bu girişiminde bir hata yapmış olsaydı, bu hatayı Katolik olduğu için değil, bir filozof olarak yeteneklerinin sınırlı kalması nedeniyle yapmış olurdu. Katolik filozoflarla Katolik olmayan filozoflar uslamlamalarını tam olarak aynı yollarla yaparlar. Aquinas'ın kanıtının ikna edici olmaması kanıtı geliştiren filozof Aquinas'ın Katolik olmasıyla değil, kanıtın kendisiyle ilgilidir.

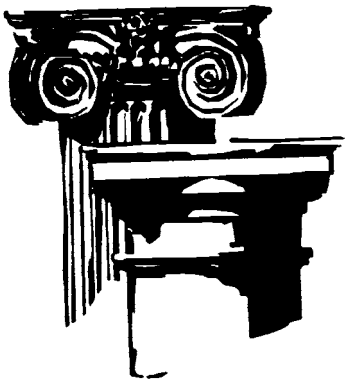
Buradaki asıl konu, birinin söylediği ya da yazdığı bir şeyi değerlendirmek istediğimizde, *kimin söylediğine* değil, *söylenenin ne olduğuna* yoğunlaşmamız gerektiğidir. Birisiyle konuşurken, hatta tartışırken ortada kanlı canlı bir insan olduğundan biraz fazla etkilenmeye eğilimliyiz. Ancak iyi bir eleştirel düşünme uygulamasında, *söyleneni* ve *söyleyeni* ayrı tutmak şarttır. Bu şekilde, konuşulan konunun doğruluğunu ve değerini ölçebileceğimiz bir açıdan bakabilir, tartışmaya katılan insanlar hakkında ilgisiz yorumlar yapmamış oluruz. Felsefede görüşler ve bakış açıları değerlendirilir, insanlar değil.

Biraz Daha Düşünelim

1. İnsanları karalama safsatası ne sıklıkta görülen bir davranıştır? Böyle bir safsatanın üreten tarafı olduğunuz bir olay hatırlıyor musunuz? Hatırlıyorsanız, aklınızda o durumu yeniden canlandırıp bu kez karşınızdaki kişinin bakış açısıyla daha ilgili bir eleştirel düşünme biçimi geliştirmeyi deneyebilir misiniz?

2. İyi bir uslamlama için genelde mantıksal safsatalardan uzak durmak önemli olsa da bazı durumlarda, normalde mantıksal safsata olabilecek bir yöntem, öngörülü bir tartışma stratejisi olabilir. (a) Karşınızdaki kişinin söylediği şey yerine (b) o kişinin kendisine saldırmakta haklı olabileceğiniz bir durum düşünebilir misiniz?

"Eleştiriyi, vasıfsız bir övgü olduğu sürece çok severim."
Noel Coward — oyun yazarı

34. Soru:

Neden "çünkü" kelimesi bu kadar önemlidir?

"Tanrılar, insana sundukları güzelliklerin en büyüğünü,
ona akıl vererek yaptılar."
Sofokles — şair ve oyun yazarı

"Çünkü öyle!" Birinin (annenizin, babanızın, belki bir öğretmeninizin) sorduğunuz bir soruya karşılık, *"Çünkü öyle"* dediğini duydunuz mu hiç? Duyduysanız, bu sorduğunuz soruyu yanıtlamış oldu mu? *"Çünkü öyle"* yanıtı, en azından o an için daha fazla soru sormanızın önüne geçmiş olabilir ama bu yanıtın ciddi olarak sorulmuş bir soruya etkili ve yeterli bir karşılık olabilmesi zordur.

Neden bir soruya *"Çünkü öyle"* diye yanıt veririz? Belki yorgun olduğumuz için, belki konu ilgimizi çekmediğinden ya da soruyu soran kişiye sinir olduğumuzdan... Bunun birçok açıklaması bulunabilir ve hepsi de insanların, hem de herkesin günlük yaşamlarında sıklıkla karşılaştıkları durumlardır.

Ama bir soruda ciddiysek, yanıtında da ciddiyet bekleriz. Aşağıdaki etkinlik, daha önce kendi kendinize düşünmüş olabileceğiniz bir soruyu içeriyor.

John, Mary'ye şöyle diyor: *"Ben zeki biriyim!"*
Mary, John'a şöyle diyor: *"Nereden biliyorsun?"*

John'un ya da herhangi birinin zeki olduğuna inanmasının nedenini aşağıdaki şekilde açıkladığını düşünün. Bu nedenlerin, John'un iddiasını ne kadar iyi açıkladığını düşünüyorsanız, yanlarına aşağıda verilen puanlama tablosundaki değerlere bağlı olarak bir puan yazın. 1'den 4'e kadar olan puanların karşılıkları şöyle:

1 = İyi düşünmüşsün!
2 = Yeterli bir neden.

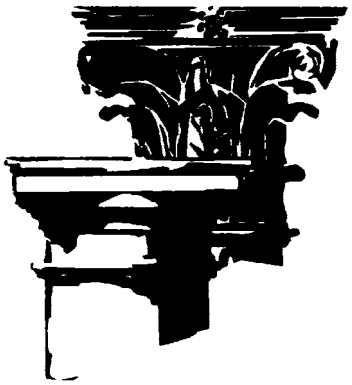
3 = Bunun mantıklı olduğundan emin misin?
4 = Kusura bakma, hiç ikna edici değil!

a. Çünkü ben insanım. _____
b. Çünkü akıllıyım. _____
c. Çünkü kitap okumayı seviyorum. _____
d. Çünkü annem ve babam zeki. _____
e. Çünkü her zaman zeki biri oldum. _____
f. Çünkü kelime dağarcığım kusursuz. _____
g. Çünkü okulda en yüksek notları ben alıyorum. _____
h. Çünkü ülke genelinde yapılan sınavlarda çok başarılıyım. _____
i. Çünkü bütün yakın arkadaşlarım zeki. _____
j. Çünkü *Çocuklar için Felsefe* kitabındaki etkinlikleri yapmayı seviyorum. _____
k. Çünkü okulda gördüğümüz konuların hepsini seviyorum. _____
l. Çünkü pek çok farklı şeyde gayet iyiyim. _____

Biraz Daha Düşünelim

1. Bu puanlama etkinliğini bir arkadaşınıza da yaptırın ve sonra yanıtlarınızı karşılaştırın. Önce 1 ve 2 puan verdiğiniz nedenleri, sonra da aynı puanları verdiğiniz diğer nedenleri gruplayın. Ardından, bu seçenekleri bu şekilde puanlamanızın nedenini tartışın ve eleştirel gözle değerlendirin.
2. Zekâyı açıklamaya *tek başına* yeten ve 1 puan verdiğiniz bir neden oldu mu? Olmadıysa, daha iyi bir açıklama yapmak için birden çok nedeni birleştirmek gerekir mi? Birden fazla nedene 1 verilebilir mi?
3. Bu etkinlik bir şeyleri, özellikle de zekâ gibi karmaşık bir kavramı açıklamak için "çünkü" dediğimizde değerlendirmeye katılacak pek çok farklı yön olduğundan, yeterli bir açıklama yapmanın zor olduğunu unutmamamız gerektiğini gösterir.
4. Yukarıdaki etkinlikte verilen 12 neden, belli bir önermenin doğru olup olmadığını nasıl bilebileceğimiz yönündeki soruyu da yanıtlamayı hedeflemektedir. Genel olarak, bilgi sahibi olmanın ne demek olduğuna ilişkin tartışma için kitabın 16. sorusuna bakın.

"Zihnim eğilip bükülecek yapıda değil;
ama dizlerim öyle."
Michel de Montaigne — deneme yazarı

35. Soru:

Bir şeyin olmasının nedenini açıklamak her zaman kolay mıdır?

"Bu işi senin yaptığını biliyorum."
"Nereden biliyorsun?"
"Çünkü olaydan hemen önce oradaydın!"

Televizyonda bir gerilim filmi izlerken, iki karakterin yukarıdaki konuşmayı yaptığını duysanız, bu uslamlama hakkında ne düşünürdünüz? Pek de iyi değil, öyle değil mi? Peki neden? Yanıt kolay görünüyor: Çünkü bir olay sırasında birinin orada olması, olayın nedeninin o kişi olduğundan emin olmamızı gerektirmez.

Bu tür düşünme biçimleri ne yazık ki birçok başka durumda da kullanılabiliyor. Aşağıda verilen açıklamaları okuyun ve hepsinde ortak olan bir yapı keşfedip keşfedemeyeceğinizi bakın:

1. Bu yıl notlarım düştü. Umarım gelecek sene daha kolaycı öğretmenlerim olur.
2. Mary üşütmüş ve hasta olmuş. Ona, yeterince kalın giymediğini söylemiştim.
3. Adam borcunu gıcır gıcır bir 200'lük kâğıt parayla ödedi. Şu haberlerde duyduğumuz banka soygununu yapan hırsız bu olmalı.
4. ABD yasalarında hâlâ geçerli olan idam cezası, suç oranlarının artmasına neden oluyor.
5. ABD Federal Hükümeti eğitim sistemine el attığından beri, endüstri çağında okuma-yazma bilmeyen nüfusun en yüksek olduğu ülke olduk.
6. Deney başarısız oldu; kimyasalları doğru oranda karıştırmamış olmalıyım.
7. William arkadaş edinmekte zorluk çekiyor, evde mutsuz olmasından kaynaklanıyor olmalı.
8. Kaybettik. Antrenörümüzün bize yanlış taktik verdiğini biliyordum!
9. Jan seçimleri kaybetti çünkü seçim kampanyası duyuruları için yeterince para harcamadı.

Yukarıdaki cümlelerde verilen örneklerde izlenen yapı, en basit haliyle "X çünkü Y", yani bir olay ya da şey ile başka bir olay ya da şey arasında nedensel bir bağlantı olarak

açıklanabilir. Acaba bütün örneklerde sunulan açıklamalar bu nedensel ilişkiyi kurmaya yeter mi? Kanıtlar yeterli *değilse* bu cümleyi kuran kişiler *"tartışmalı sebep"* safsatasından suçludur.

Örneğin birinci örnekte, bu yıl notlarınızın düşmesinin nedeni, bu yıl derslerinize giren öğretmenlerin çok disiplinli ve sıfırcı olması olabilir. Ama bundan başka birçok açıklama da bulunabilir (örneğin, bu yıl daha fazla televizyon seyredip bilgisayar oyunu oynamış olabilirsiniz). Dolayısıyla, notların düşmesini açıklamak istediğinizde nedensel sonuca varmadan önce bütün olasılıkları düşünmeniz gerekir.

Bir şeyin ya da bir olayın, başka bir şey ya da olay "nedeniyle" meydana geldiğini söylediğimizde, bu iki şey veya olay arasında bir bağlantı kurarız. Bazı durumlarda bu bağlantı kolaylıkla görülür ve sorgulanmaz. Hava sıcaklığı 40 dereceyken, hızlı bir yürüyüş yaptıysanız aşırı terlemeniz bedeninizin sıcaklığa verdiği tepkiyle açıklanabilir. Ancak, kendinizi gergin hissetmenizin nedeni açıklamak her zaman bu kadar kolay olmayabilir.

"Neden" kavramının öneminin ve karmaşıklığının farkında olmamız önemlidir. Günlük hayatımızda, bir şeylerin başka şeylerin ortaya çıkmasına neden olması hakkında uzun uzadıya düşünecek zamanı bulamayız. Ancak neden ve sonuca dikkat etmememiz genelde bize zarar vermez ya da peşinde koştuğumuz hedefe ulaşmamızı etkilemez. Yine de iki "şey" arasında nedensel bir "bağlantı" olduğundan emin olmadığımız sürece bir şeyin başka bir şeye neden olduğunu söylerken çok dikkatli olmalıyız. Aslında olmayan nedensel bağlantılar olduğunu iddia etmek istemeyiz!

Biraz Daha Düşünelim

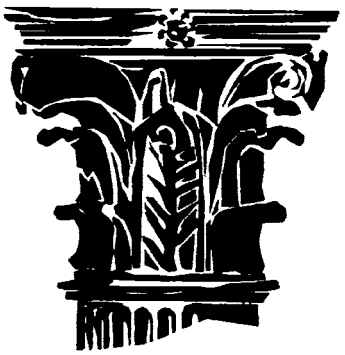
1. Tartışmalı sebep safsatasının ele alındığı yukarıdaki örnekler eğitim, yönetim, spor, bilim, din, günlük hayat gibi çok çeşitli bir etkinlik yelpazesini kapsamaktadır. Gerçek olan nedenleri doğru şekilde belirlemenin en kolay olduğu etkinlikler hangileridir?

   Aşağıdaki altı etkinliği genel olarak nedensel kesinliğin en yüksek olabileceğini düşündüklerinize 1, ikinci en yüksek örneğe 2 şeklinde puanlar vererek derecelendirin:

   Bilim _____
   Din _____
   Felsefe _____
   Siyaset _____
   Spor _____
   Günlük Hayat _____

2. Yukarıdaki etkinlikleri neden bu şekilde puanladınız? Neden bazı etkinlik alanlarının diğerlerinden daha çok ya da daha az kesin olabileceğini düşünüyorsunuz? Bu soru *nedensellik* kavramına odaklanır. Birçok filozof bu önemli kavramı çözümleyip açıklamaya çalışmıştır. Uslamlamanın en ilginç ve zorlu uygulamalarından biri, kitabın 15. sorusunda işlenmiş ve bu soruda nedensellik bilimsel "kanunlar" bağlamında incelenmiştir.
3. Bu etkinliği ne kadar iyi anladığınızı sınamak için, verilen dokuz örneği kullanarak (varsayılan) nedeni belirleyin ve sonra da bu nedenleri değerlendirin. Verilen nedeni zayıf buluyorsanız, neden zayıf olduklarını açıklayın. Bu türden eleştirel düşünmenin ne kadar ilginç, bilgilendirici ve eğlenceli olduğunu göreceksiniz.

"Bazıları satranç, bazıları kâğıt, bazıları borsada oynar.
Ben, neden ve sonuçla oynamayı tercih ederim."
Ralph Waldo Emerson — deneme yazarı ve şair

36. Soru:

Birçok insan bir şeyin doğru olduğuna inanıyorsa, o şey doğru mudur?

"Hemen hepimiz,
görüşlerin esiriyiz."
William Hazzlitt — deneme yazarı ve ressam

"Dünya düzdür. Bunu herkes biliyor!" 1450'lerde ya da öncesinde Avrupa'da böyle bir şey söylenseydi neredeyse herkes bu görüşe katılırdı. Ne de olsa Dünya düzdü! En azından çoğunluk böyle olduğuna inanıyordu.

Bugün bizler Dünya'nın düz değil, yuvarlak olduğunu biliyoruz. Şimdi biri çıkıp *"Dünya düzdür"* dese, ona tuhaf gözle bakılır. İnsanlar bu kişinin ya şaka yaptığını ya da bir çeşit piyes peşinde olduğunu düşünürdü. Elbette Dünya 1450'lerde de yuvarlaktı, şimdi de yuvarlak. Yani, 1450'lerde herkesin Dünya'nın düz olduğuna *inanmasının* Dünya'nın şekli açısından bir anlamı yoktu. Taşıdığı tek anlam bu inancın yanlış olmasıydı.

Pek çok insanın bir şeyin doğru olduğuna inanması, o şeyin *gerçekten* doğru olduğu anlamına gelmez. Bugün de hemen hemen bütün insanlar, Dünya'nın yuvarlak olduğuna inanıyor. Ama "Dünya yuvarlaktır" önermesinin doğru olmasının nedeni, çoğu inanın buna inanması değildir. "Dünya yuvarlaktır" önermesi doğrudur çünkü... nasıl desek, Dünya yuvarlak ve bu durum gözlemle kanıtlanabilir. Yani bu önermenin doğruluğu, insanların ona inanıp inanmamasına bağlı değildir (kitabın 12. sorusunda işlenen ünlü filozofun doğruluk kuramına bakın).

Birçok insan bir şeyin *doğru olduğuna inanıyor* diye o şeyin doğru olduğu sonucuna varmak mantıksal safsatadır. İnsanların, doğru kabul ettikleri inançları birbirinden farklıdır. Aşağıdaki önermelerin yanlarındaki boşluklara "hiç kimse", "bazıları" ya da "birçoğu" yazarak, bu önermelere, konuyu bilen ve önem veren insanların ne kadarının inanacağını düşündüğünüzü belirtin.

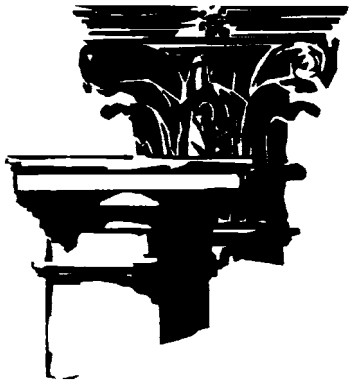
1. Michael Jordan gelmiş geçmiş en iyi basketbol oyuncusudur. _____
2. Mars'ta bir zamanlar insan yaşamını sağlayacak koşullar vardı. _____

3. Erkekler duygularını pek sık açığa vurmazlar. _____
4. Sigara içmenin yanlış bir yanı yoktur. _____
5. Çok alıştırma yapmak mükemmelliğe ulaştırır. _____
6. İyilik, her zaman kötülüğü yener. _____

Biraz Daha Düşünelim

1. Bu altı görüşe verdiğiniz yanıt, görüşe bağlı olarak farklılık gösteriyordur. Neden? Bu soruya getireceğiniz açıklama (a) görüşün ne dediğine mi, (b) yoksa insanların bu görüşe tepkilerine mi bağlı? Çevrenizdeki dostlarınıza ya da sınıf arkadaşlarınıza da bu etkinliği yaptırın ve aldığınız sonuçları sizinkilerle karşılaştırıp sonuçlar üzerine tartışın.
2. İnsanların, bir görüşe inanarak, o görüşü doğru *hale* getirmesi mümkün müdür? Örneğin, dünya üzerindeki herkesin bir zamanlar Mars'ta hayat olduğuna inanması, Mars'ta hayat olduğunu gösterebilir mi? Elbette göstermez. Peki, dünya üzerindeki herkes, "Çok alıştırma yapmak mükemmelliğe ulaştırır." görüşüne inanırsa, insanlar bir şeyi defalarca yaparak o şeyde mükemmel hale gelebilirler mi?
3. İnanç ve bilgi arasındaki farkı merak ediyorsanız, kitabın 16. sorusunda, epistemolojinin bu önemli ayrımı üzerine geliştirilen tartışmaya bakın.

"Son tahlilde görüşlere duygularla ulaşılır,
zekâ ile değil"
Herbert Spencer — filozof

37. Soru:

İki yanlış birbirini götürür ve bir doğru eder mi?

Bazen yapmamamız gereken şeyleri yaparız. Bazen yapmamamız gereken şeyleri yaparken *yakalanırız*. Bu olduğunda, doğal olarak, özellikle de bizi yakalayan ebeveynimizden biri ya da öğretmenimizse kendimizi savunmaya çalışırız.

Böylesi bir durumda bir savunma geliştirmek çok fazla düşünmeyi gerektirir. Ama bazı düşünceler, diğer düşüncelerden daha etkindir. Hele bir de durum uygunsuz davranışlar içeriyorsa, bir yandan bir savunma geliştirmeye çalışıp bir yandan açık bir şekilde düşünmeye çalışmak çok zordur. Bütün duygularımız çıldırmış gibi olur. İşte o zaman kendimize, bu beladan kurtulmak için ne yapabileceğimizi sorarız.

Şu örneği düşünün: John bir sınava giriyor. Sıraların arasından Bill'e doğru baktığında, Bill'in kopya çektiğini görüyor (Bill, bir sorunun yanıtı için Mary'nin kâğıdına bakıyor). John kendi kendine şöyle düşünüyor: *"Eğer Bill kopya çekebiliyorsa, ben de çekebilirim."* Ancak öğretmen John'u kopya çekerken yakalayıp ona vereceği cezayı belirlemek üzere sınavdan sonra odasına çağırıyor. John, kendini savunmak için şöyle diyor: *"Bir tek beni cezalandıramazsınız. Bill de kopya çekiyordu!"*

Kendinizi, az önce John'un yaptığı gibi savunmaya çalıştığınız oldu mu hiç? Belki hiçbir sınavda kopya çekmediniz ama yapmamanız gerektiği halde yaptığınız ve kendinizi o durumdan kurtarmaya çabalarken, başka birinin de aynı şeyi yaptığını söylediğiniz olmuştur. Bu tür bir savunma ne kadar başarılı olabilir?

Yukarıdaki duruma benzer başka örnekler düşünelim. Durumu dikkatle inceleyin ve sonra "evet" ya da "hayır" seçeneklerinden size uygun geleni işaretleyin. Yanıtlarınızda mümkün olduğunca dürüst olmaya çalışın.

(İpucu: Aşağıda verilen beş durum belli bir düzende sıralanmıştır. Bakalım bu düzeni keşfedip nasıl bir anlamı olduğunu bulabilecek misiniz?)

1. Biri size hakaret ederse, siz de o kişiye hakaret etmekte bir sakınca görmezsiniz.
   Evet _____ Hayır _____

2. Biri size kızıp vurursa, siz de o kişiye kızıp vurmakta bir sakınca görmezsiniz.
   Evet _____ Hayır _____

3. Biri sizden bir şey çalarsa, siz de o kişiden bir şey çalmakta bir sakınca görmezsiniz.
   Evet _____ Hayır _____

4. Bazı yetişkinler, vermeleri gereken vergiler konusunda devleti aldatıp yalan beyanda bulunarak vergi kaçırıyorsa, yetişkin olduğunuzda siz de aynı şeyi yapıp vergi kaçırmakta bir sakınca görmezsiniz.
   Evet _____ Hayır _____

5. Bir devlet başka bir devletin savunma sırlarını çalarsa, ikinci devletin de birinci devletin savunma sırlarını çalmasında bir sakınca görmezsiniz.
   Evet _____ Hayır _____

"İki yanlış bir doğru etmez" ilkesi çok iyi bilinen bir ilkedir. Bu deyim genellikle, kendisine yöneltilen yanlış davranışa yanlış davranışla yanıt veren kişinin kendini haklı gösterme çabasını çürütmek için kullanılır. Peki, bu ilke her zaman doğru mudur? İki yanlışın bir doğru ettiği durumlar olabilir mi?

Biraz Daha Düşünelim

1. Yukarıdaki önermelerin 1. ve 2.sine "hayır" demek çok kolay olmuştur. Peki, böyle durumlarda gerçekten yapmamız gereken şeyi yapmak kolay mı? Biri bize hakaret edip kızgınlıkla vurursa, karşılığında aynı şeyi yapmamak oldukça zordur. Kendinizi durduramayıp aynı biçimde şiddetle karşılık vermeniz doğru olur mu? Birine hakaret etmek ya da kızgınlıkla vurmak doğru değilse, böyle yapan birine aynı biçimde karşılık vermek doğru mudur? Yanıt elbette "hayır".
2. Üçüncü örnekte, bir şey çalmaya karar vermemiz gerekiyor. Ama çalmak doğru değilse, sizden bir şey çalandan sizin de bir şey çalmanız doğru olur mu? Çalmak, çalmaktır! O halde koşulların önemi de yoktur. Biri sizden bir şey çalarsa, sizin de karşılık olarak ondan bir şey çalmanız yanlıştır.
3. Dördüncü örneğin *dikkatle* düşünülmesi gerekiyor. Vergi beyanında devleti kandırırsanız, yakalanmayacağınızı umduğunuz bir yoldan yaparsınız. Ama birçok insan böyle yapıyor diye sizin de aynı şeyi yapmanız doğru olur mu? Elbette, olmaz.

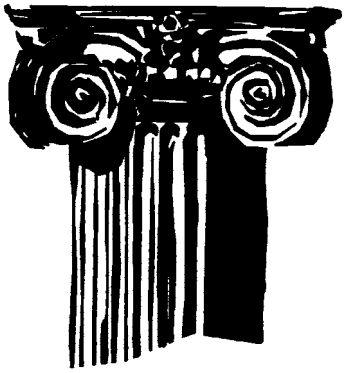
4. Beşinci örnekte bir devletin başka bir devlete karşı eylemi inceleniyor. Bu örnekte, ilk hırsızlık bir devlet kurumu tarafından yetkilendiriliyor. Burada ikinci devletin eyleminin haklılığını belirlerken bu unsur dikkate alınmalı mıdır?

Yukarıdaki beş örnekte izlenen düzen, duygusal olaylardan başlayıp uslamlama içeren olaylara, oradan bu uslamlamanın resmî olarak devlet tarafından onaylandığı bir örneğe uzanıyor. *"İki yanlış bir doğru etmez"* ilkesi buradaki bütün şıklar için geçerli mi? Örneğin beşinci örnekte, savunma sırlarının bir devletin temsil ettiği milleti koruyabilmesi açısından hayati önem taşıması, söz konusu ilkenin burada geçerli olmamasını gerektirir mi? İkinci devlet (sırları çalınan) de kendi *milletini* korumak amacıyla birinci devletin savunma sırlarını çalmayı gerekçelendirebilir mi?

Tereddüt ediyorsanız *"İki yanlış bir doğru etmez"* ilkesi her zaman doğru değil demektir! Beşinci örneği tekrar düşünün ve neden bu ilkenin bu durumda geçerli olmayacağını ya da olacağını açıklamaya çalışın. İlkenin gerçekten de beşinci örnek için geçerli olmadığını düşünüyorsanız, o zaman önceki örnekler için de geçerli olmayabilir.

Bu örnekler üzerine düşünmek, genel ilkeleri belirli durumlara uygulama açısından iyi bir alıştırmadır ve filozofların bunu hemen her zaman yapmaları gerekir (kitabın 1. sorusuna bakın). *"İki yanlış bir doğru etmez"* elbette pek çok durum için geçerlidir. Peki her durumda geçerli midir?

"Yanlışlar, başladıkları yerde bitmezler,
yeni hasarlar vererek yollarına devam ederler."
Samuel Daniel — şair ve tarihçi

38. Soru:

'Yalan söylüyorum.' Doğru mu, yanlış mı?

Aşağıda bugüne kadar karşınıza çıkan en kolay doğru/yanlış testini göreceksiniz:

1. Ay, yeşil peynirden yapılmıştır. Doğru _____ Yanlış _____

2. Bazı elmalar kırmızıdır. Doğru _____ Yanlış _____

Bu zor sınav, mantığın genellikle önermelerin doğru ya da yanlış olduklarını varsaydığını gösterir. Elbette bütün önermeler ya doğru ya da yanlış değildir. Örneğin, *"Yarın yağmur yağacak"* önermesi, aslında ne doğrudur ne de yanlış çünkü bu önerme geleceğe yöneliktir ve gelecek de bilinmeyendir. Ama mantık, en azından temelde sıradan konuşmalarımızda kullandığımız birçok önermenin doğru ya da yanlış olduğunu varsayarak işler. (Unutmadan söyleyelim: 0 yanlıştır, 1 doğrudur.)

Ancak doğruluk ya da yanlışlık açısından bakıldığında çok tuhaf davranan bazı basit önermeler vardır. Bu önermelerin bazıları da felsefe için ilginç ve önemlidirler. *'Yalan söylüyorum'* önermesini düşünün. Doğru/yanlış değerlendirmesiyle devam edelim:

3. Yalan söylüyorum. Doğru _____ Yanlış _____

Burada olanlara dikkat edin: Eğer "Yalan söylüyorum" önermesi doğruysa, yalan söylediğimi söylediğim için yalan söylediğim yanlıştır. Ancak "Yalan söylüyorum" önermesi yanlışsa, yalan söylediğimi söylediğimde doğru söylemiş olurum. Yani "Yalan söylüyorum" doğru olduğunda yanlış, "Yalan söylüyorum" yanlış olduğunda doğrudur.

Burada Neler Oluyor?

Kafanız karıştı mı? Karışmasın. Biraz önce, MÖ 4. yüzyılda bilinmeyen bir Yunan filozof tarafından keşfedilen "Yalancı Açmazı" adı verilen olguyla tanıştık. *Açmazlar* oldukça kafa karıştırıcı ve anlaşılması güç durumlardır. Buradaki açmaz, çelişkili sonuçlar üreten bir cümledir. Böyle cümleleri anlamak çok ama çok zordur.

Yalancı Açmazını tam olarak anlamanın yollarından biri mantıkçı Raymond Smullyan

tarafından yazılan kitabın adını düşünmektir. Bu kitabın adı şöyledir: *'Bu Kitabın Adı Ne?'*

Aşağıda verilen diyalog, bir dostunuz ya da sınıf arkadaşınızla karşılıklı okuyarak oynayabileceğiniz ve sözü geçen kitabın adıyla Yalancı Açmazı arasındaki ilişkiyi gösteren bir oyundur. Oyun için tek bir aksesuara ihtiyacınız olacaktır: "Bu Kitabın Adı Ne?" cümlesini bir kâğıda basıp kenarlarından kestikten sonra bir kitabınızın (herhangi bir kitap olabilir) ön kapağına yapıştırın. Bulabilirseniz, Profesör Raymond Smullyan'ın bu eserini alıp onu da kullanabilirsiniz!

Sahne: Bir sınıf.
Rol Dağılımı: Bir öğretmen, Bertrand (bir öğrenci)

Öğretmen: [Elinde tutuğu kitabı havaya kaldırır, kitabın kapağını sınıfa gösterir] Çocuklar, bu kitabın adı ne?
Bertrand: [Heyecanla elini sabırsızca havaya kaldırır] Bu Kitabın Adı Ne?!
Öğretmen: Evet, Bertrand, soru bu!
Bertrand: Yanıt da!
Öğretmen: Neyin yanıtı?
Bertrand: Bu kitabın adı ne?
Öğretmen: Bu benim sorum!
Bertrand: Ve benim de yanıtım!!
Öğretmen: Ne yanıtı?
Bertrand: Bu kitabın adı ne?
Öğretmen: Evet.
Bertrand: Evet, ne?
Öğretmen: Bu kitabın adı ne?
Bertrand: Söyledim ya!
Öğretmen: Ne söyledin?
Bertrand: Sorunuzun yanıtını.
Öğretmen: Bu kitabın adı ne?
Bertrand: Aynen!
Öğretmen: [Söylenerek tahtaya döner] Bu öğrenciler eskiler gibi zeki değiller.
Bertrand: [Söylenerek sırasına oturur] Bu öğretmenler eskiler gibi zeki değiller.

Biraz Daha Düşünelim

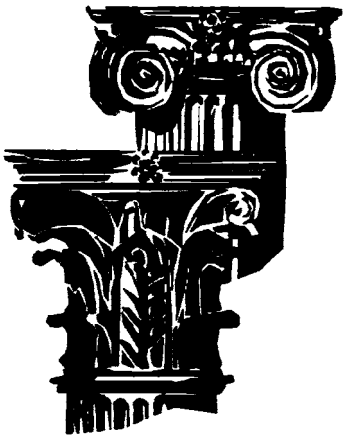
1. Yukarıdaki diyalogdaki anlaşmazlığın nedenini görebiliyor musunuz? (İpucu: Biri yalan söylediğinde kelimelerin ne yaptığını düşünün. Örneğin, *"Kurabiyeyi ben almadım"* dediğimde, aslında kurabiyeleri ben almışsam, yalan söylemiş olurum.

Şimdi *"Kurabiyeyi ben almadım"* cümlesine bir kez daha bakalım. Bu önerme neye işaret ediyor? Yaptığımı inkâr ettiğim bir eyleme, kurabiyeyi alma eylemine işaret ediyor. Yani, yalan söylediğimizde belli bir hareketle ilgisi olan önermeler kurarız.

Şimdi tekrar *"Yalan söylüyorum"* önermesine bakalım. Bu cümledeki kelimeler neye işaret ediyor? Aha! *"Yalan söylüyorum"* önermesi kendisine işaret ediyor! Öte yandan *"Kurabiyeyi ben almadım"* önermesi, kendisinden başka bir şeyi gösteriyor ve bu şey, belli bir eylem. Açmazın kaynağı da işte bu. Filozoflar –büyük laflar etmeyi daima severler– *"Yalan söylüyorum"* gibi önermeleri *"kendine göndermeli"*, yani kendisine gönderme yapan önermeler olarak adlandırırlar. Kendine göndermeli birçok önerme vardır ve çoğu da oldukça komiktir. Belki komik içerikli birkaç örnek düşünebilirsiniz.

2. Yalancı Açmazını çözmenin bir yolu, *anlam* ve *gönderme* arasındaki farkı tanımaktır. Bir önermenin doğru ya da yanlış olduğunu anlamak için, (a) önermenin neye gönderme yaptığı ve (b) önermenin ne anlama geldiği konusunda açık olmamız gerektiğini şimdi anlıyoruz. Yalancı Açmazı, çarpıcı ve eğlenceli bir biçimde, söz konusu ayrımın önemini ortaya koyar. Bu arada, dil konusundaki çalışmalar, çağdaş felsefede oldukça öncelikli bir yere sahiptir. Konuşmak, insanların yaptığı en muazzam şeylerden biridir!
3. Felsefede, anlam ve gönderme arasındaki fark çok önemlidir. Yalancı Açmazı kadar karmaşık bir başka açmazı anlatan örnek için kitabın 11. sorusuna bakın.
4. Yalanlar, genellikle başka insanlara söylenir. İnsanın kendisine yalan söylemesi mümkün müdür? Kitabın 18. sorusunda, Fransız filozof Jean-Paul Sartre'ın, bu karmaşık soru üzerine düşüncelerine bakın.

"Yalan söyleyemeyenler, doğrunun ne olduğunu bilmez."
Friedrich Nietzsche — filozof

39. Soru:

Mantıklı bir şey anlamsız olabilir mi?

"Hiç mantıklı değilsin!"
"Hayır, öyleyim!"

Bu atışma size tanıdık geldi mi? Birini mantıksız olmakla suçladınız ya da biri tarafından mantıksız olmakla suçlandınız mı hiç?

Kendinize, mantıklı biri olup olmadığınızı sorun. Birçok insan bu soruya "evet" diyecektir. Ama kendinizin mantıklı biri olduğunu nasıl bilebilirsiniz? Her şeyden önce, mantıklı olmak ne demek? Aşağıda verilen çoktan seçmeli soru, sizin felsefi açıdan mantıklı olup olmadığınızı ortaya çıkarmanıza yardımcı olacaktır:

1. "(A): Bütün atlar dört bacaklı hayvanlardır" *önermesi doğruysa*
   ve
   "(B): Bütün dört bacaklı hayvanların ayağı vardır" *önermesi doğruysa,*

O zaman A ve B önermeleri birleştirildiğinde, yani A ve B arasında uslamlama sonucunda aşağıdaki dört önermeden hangisi söylenebilir?

a. Bütün hayvanlar attır.
b. Bütün hayvanlar dört bacaklıdır.
c. Bütün atların ayağı vardır.
d. Ayağı olan hiçbir şey dört bacaklı olmaz.

C şıkkını mı seçtiniz? Öyleyse, mantıklısınız demektir. A ve B önermelerinin birleştirildiğinde mantıksal olarak c şıkkındaki önermeyi verirler. Peki, bu önermelerin birleşiminin yeni bir mantıksal önerme çıkarmalarının nedenini açıklayabilir misiniz? Nedeni açıklayamıyorsanız, biraz mantıklı birisiniz diyebiliriz. Yani, mantıklı olanı en azından o anda tanıyabiliyorsunuz ancak neden böyle olması gerektiği konusunda net değilsiniz. Dolayısıyla, bir dahaki sefere mantıklı olmanız istendiğinde, olamayabilirsiniz!

Şimdi bir başka soru deneyelim; belki de bu sorunun yanıtı, mantığın neden mantıksal olduğunu açıklamaya yardımcı olacak. (Bu soru biraz daha zorca, yanıtı tam olarak anlayabilmek için gerçekten çok iyi düşünmeniz gerek.)

2. Eğer (C): bütün evler antilopsa
   ve
   Eğer (D): bütün antiloplar komikse

   O zaman C ve D önermelerini birleştirerek yaptığımız uslamlama sonucunda aşağıdaki dört önermeden hangisi söylenebilir?

   e. Bütün antiloplar evdir.
   f. Bütün evler komiktir.
   g. Bütün komik evler pahalıdır.
   h. Evler antilop olamaz ve antiloplar da komik olamaz. Dolayısıyla bu örnek mantıklı değildir.

Kitabın 39. sorusu *"Mantıklı bir şey anlamsız olabilir mi?"* diye soruyor. Yukarıdaki (C) ve (D) önermelerine tekrar bakın. Bunlar doğru mu, yanlış mı? Bütün evlerin antilop olduğunu söylemek yanlış bir önerme, çok da tuhaf; bütün antilopların komik oldukları da yanlış bir önerme, bu daha da tuhaf. Ancak burada sorulan soru, kendileri anlamsız olsa da C ve D önermeleri birleştirildiğinde ortaya *mantıklı* bir şeyin çıkıp çıkmayacağı. Yanıt: Evet, mantıklı bir şeyler çıkar. Ama ne çıkar?

1. örnekle 2. örneği karşılaştırdığınızda, eksik olan bir şey görebiliyor musunuz? 1. örnekte, A ve B önermelerinin ikisi de "önermesi doğruysa" ifadesiyle bitirilmiştir. Mantıkta bu ifade önemlidir. Neden olduğunu tahmin edebiliyor musunuz?

Şimdi de 2. örneğe dönelim. *"Bütün evlerin antilop olduğu"* doğru değil, ayrıca *"bütün antilopların komik oldukları"* da doğru değil. Ama –işte burası en can alıcı yeri– *"bütün evlerin antilop olduğu"* doğru olsaydı ve *"bütün antilopların komik olduğu"* da doğru olsaydı, ardından ne gelirdi? *"Bütün evler komiktir"* gelirdi. Eğer 2. örnekte f şıkkını seçtiyseniz, siz kesinlikle mantıklısınız demektir. (f) şıkkını seçmediyseniz bile (f) seçeneğinin neden mantıklı olduğunu anlayabiliyor musunuz? (C) ve (D) önermelerinin doğru olduğunu varsayarsanız, bunların birleşiminden (f) seçeneğinin doğru olduğu sonucuna ulaşırsınız. Böylece, kitabın 39. sorusuna verilecek yanıtı da görebiliriz: Evet. Bir şey gerçekten de mantıklı olduğu halde anlamsız olabilir. *"Bütün evler komiktir"* hiçbir anlam ifade etmese de (C) ve (D) önermeleri doğruysa, mantıksal olarak bu sonuç da anlamlıdır.

Bu sıra dışı sonucun nedeni nedir? Bir yerde, (f) şıkkını seçmenizi anlamıyorsanız ve seçiminizi açıklayamıyorsanız tam olarak mantıklı sayılmazsınız. Bu konuda bir şey yapıp yapamayacağımıza bakalım.

Aşağıda bu bölümün üçüncü çoktan seçmeli sorusu yer alıyor (doğru yanıtı yuvarlak içine alın):

3. (A) ve (B) önermeleri ile (C) ve (D) önermelerinde aynı olan unsur nedir?

   a. Hiçbir şey. (A) ve (B) hayvanlar, atlar ve bacaklar hakkında; (C) ve (D) evler, antiloplar ve komiklik hakkında.
   b. Bu iki önerme kümesi, benzer bir sıralamaya ya da yapıya sahip.
   c. Her iki önerme kümesi de okulda öğretmenlerin söylediği cinsten şeyler.
   d. Böyle önermeler ancak filozofların aklına gelirdi!

(c) ve (d) ciddi yanıtlar değil. Siz (a) şıkkını seçmiş olabilirsiniz. Bu durumda, verilen iki önerme kümesinin yapısına tekrar bakın. Bunu yaptığınızda doğru yanıtın (b) olduğunu göreceksiniz: Bu iki önerme kümesi gerçekten de benzer bir sıralamaya ya da yapıya sahip.

Verilen iki önerme kümesinin temel unsurları için kısaltmalar kullanalım:

Örnek 1	**Örnek 2**
Atlar = A	Evler = A
Dört bacaklı hayvanlar = B	Antiloplar = B
Ayak = C	Komiklik = C

İlk örnekteki uslamlama şu hale getirilebilir:
Bütün A'lar B'dir.
Bütün B'ler C'dir.
Dolayısıyla, bütün A'lar C'dir.

İkinci örnekteki uslamlama da şu hale getirilebilir:
Bütün A'lar B'dir.
Bütün B'ler C'dir.
Dolayısıyla, bütün A'lar C'dir.

Bu önermelerin harflerle ifade edilmesi, her iki örnekteki uslamlamada neler olduğunu anlamamıza yardımcı oluyor. Örneklerin her ikisi de iki nesne sınıfını birbirine bağladığından aynı mantıksal yapıya sahip. 2. örnekteki önermelerin saçma ya da yanlış olması uslamlamanın mantığını etkilemiyor çünkü 2. örnekteki üç önerme de tıpkı 1'de olduğu gibi bağlandığından 1. örnekte mantıksal uslamlama yapılabiliyorsa 2. örnekte de yapılabilir.

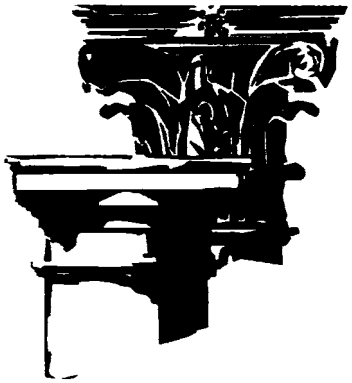
Sınıf, bir ya da birkaç ortak özelliği paylaşan şeylerden oluşan gruptur. Örneğin, evler birçok değişik şekilde olurlar ve pek çok değişik malzemeden yapılırlar ancak evler dendiğinde insanların yaşadığı mekânlar anlaşılıyorsa, bütün bu tür binalar ev sınıfını oluştururlar.

Uslamlama sırasında sık sık zihnimizdeki sınıfları kullanırız: Atlar, evler, dört bacaklılar, antiloplar, şakalar ve benzeri... Uslamlamayı sınıfların belirli bir şekilde düzenlenmesine göre yaptığımızda, uslamlamamız doğrudur. Bu da bize evleri, antilopları ve komikliği birleştiren bir uslamlama örneğinin kendi başına hiçbir anlamı olmayan *"Bütün evler komiktir"* gibi "mantıksal" olarak doğru bir sonuca ulaştırabildiğini açıklıyor. Böylece, bir şeyin hem mantıklı hem de anlamsız olabileceğini görmüş oluyoruz!

Filozoflar uslamlamanın bu özelliğine geçerlilik adını verirler. Buradaki 2. örnek geçerli uslamlamadır. Filozoflar dâhil hiç kimse normalde komik olan evlerden ve ev görünümlü antiloplardan bahsetmese de uslamlama biçimi doğrudur.

Biraz Daha Düşünelim

1. Geçerli olan bir uslamlama ve bir şeyin doğru olduğunu söyleyerek sonuca ulaşan uslamlama arasındaki fark nedir? (İpucu: 1. örnekteki önermelerle 2. örnekteki önermeleri karşılaştırın. Aralarında ne fark var?)
2. Geçerli uslamlama mı, bir şeyin doğru olduğunu söylemek mi daha önemli? (Felsefede, bir şeyin doğru olduğunu söylemenin anlamına ilişkin tartışma için kitabın 12. sorusuna bakın.)
3. Sınıfların düzenlenme ve önermelerde birleştirilme biçimi açısından geçerli olmayan bir uslamlama düşünebiliyor musunuz?
4. 1. ve 2. örneklerin her ikisinde de üçer önerme bulunuyor ve bunlardan üçüncüsü, ilk iki önermeden (bunlara *öncül* deniyor) türetilen bir sonuç olarak çıkıyor. Uslamlama için her zaman en az iki önerme mi olmalıdır?

40. Soru:

"Acaba" bir şeyi tanımlamak ne demektir?

"Benimle sohbet etmek istiyorsan,
önce koşullarını tanımla."
Voltaire — yazar ve filozof

Hepimiz bir konuşmaya ya da tartışmaya başlarken, taraflardan birinin Voltaire'in sözüne benzer bir şey söylediğini duymuşuzdur. Böyle zamanlarda, tartışma en azından sözün yöneltildiği kişi genellikle de karmaşık olan (aksi halde tartışma konusu olmazlardı) koşulları ya da terimleri tanımlayana kadar duraklar. Bize bir tanım lazım!

"Tanım nedir?" sorusunun kendisi zaten felsefenin önemli sorularından biridir. Koşulları ya da terimleri açıklarken farklı şeyler yaparız ve bu işlevlerden biri de "tanım" olarak adlandırılmıştır. Bu farkları görmemiz önemlidir.

Aşağıda iki alıştırma verilmiştir: Birinci alıştırma gayet kolay; ikincide ise felsefi açıdan tanımlar hakkında düşünme becerinizi sergileyebilirsiniz.

Terimi verilen boşluğa yazarak aşağıda verilen terimleri ardından gelen tanımlarla eşleştirin.

Terimler:
(a) sentor (b) ısı (c) kapitalizm (d) kara delik

Tanımlar:
1. Kütleçekiminin etkisiyle tamamen çökmüş bir yıldız. _____
2. At vücutlu ve insan başlı mitolojik bir yaratık. _____
3. Moleküllerin düzensiz hareketleriyle bedende ortaya çıkan bir enerji biçimi. _____
4. Ekonomik dünyada özgürlük. _____

Yukarıdaki terimlerin karşılıklarına bakmak için sözlüğe de başvurabilirsiniz, elbette. Bu anlamda, buradaki tanımlar da "sözlük anlamlarıdır". Şimdi, tanımları bir kez daha

dikkatle incelediğinizde, kendi aralarında önemli farklılıklar olduğunu göreceksiniz. Sözlükler bu farklılıkları saptamada pek işe yaramazlar ama felsefe yarar!

Aşağıda, en çok kullanılan dört tanım türünün kısa açıklamaları verilmiştir:

Şartlı Terimi belirli, genellikle de yeni bir şekilde kullanmayı önerir (örneğin, "googol" terimini, "10 üzeri 100" sayısını tanımlamak için kullanma).

Sözlüksel Zaten geniş bir kullanıma sahip bir terimi tarif ederken kullanılır. (örneğin "ev", "Bir kimsenin ya da ailenin içinde yaşadığı yer, konut" olarak tanımlanır.)

Kuramsal Terimin tanımını, bilimsel ya da felsefi açıklamanın parçası olabilecek şekilde yapar. (Örneğin "sınıf", "bir grubun ortak özelliği ya da özellikleri" olarak tanımlanır.)

İknaya Yönelik Dinleyiciyi belirtilen terimin tanımlanan kelimeyi yeterli düzeyde temsil ettiğine ikna etmeye yönelik dil kullanma. (Örneğin "demokrasi", "halk egemenliğinin en özgür biçimi" olarak tanımlanır.)

Şimdi, gerçekten felsefi bir alıştırma yapalım. Sorunun başında tanımlar 1'den 4'e kadar numaralandırılmıştı. Aşağıdaki listede de yukarıda anlamları verilen tanım çeşitleri veriliyor. Sorunun başındaki tanımların türlerini belirlemeyi deneyin. Aşağıdaki tanım türlerinin yanında verilen boşluklara ilgili tanımın numarasını yazın. Bu alıştırmayı yapmanız farklı tanım türlerini ayırabildiğinizi ve belirleyebildiğinizi gösterir.

Şartlı _____
Sözlüksel _____
Kuramsal _____
İknaya Yönelik _____

Biraz Daha Düşünelim

1. Tanım çeşitlerini ayırt etmek, ince ve karmaşık bir iştir. Bir terimi tanımlarken kullanılacak yöntemleri belirlemede ne kadar becerikliyseniz, bu terimlerin tartışmalarda kullanılma biçimleri hakkında eleştirel düşünme yetiniz de o kadar gelişmiştir.
2. Genel inanışa göre, tanımlarla ilgili sorularda son sözü sözlük söyler. Bir kelimenin anlamıyla ilgili tartışma çıktığında sıklıkla duyduğumuz bir öneri "Sözlüğe

bak!" olur. İyi de "adalet" ya da "zaman" gibi kavramlar için sözlük nasıl bir tanım verebilir? Daha da önemlisi, bu tanım, söz konusu kavramların anlamları üzerine çıkan herhangi bir felsefi tartışmayı çözümlemekte bize yardımcı olabilir mi? Sözlükler son derece yararlı kaynaklar olmakla birlikte, iş bazı kavramlara geldiğinde sınırlı kalırlar. Bu sınırlara ulaşıldığında size yalnızca filozoflar yardımcı olabilir!

"Doğru biçimde sınıflandırıp tanımlayabilenler, benim ilahım olur."
Ralph Waldo Emerson — deneme yazarı ve şair

Son Bir Kere Daha Düşünelim

Çocuklar için Felsefe kitabının sonuna geldiniz. Son bölüm, tanımlama sanatının önemli yönleri üzerine çalışma fırsatı sundu. Aslında, bu kitabın Eleştirel Düşünme bölümündeki tüm başlıklar sizi daha fazla felsefeye hazırlamakla kalmaz, okuduğunuz ve başkalarıyla tartıştığınız her şeyi daha açık bir şekilde anlamanıza da yardımcı olur.

Filozoflar tanımları düşünmeye oldukça fazla enerji ve zaman harcadılar. Bununla birlikte kabul görmüş tanımlarla hangi sonuçlara ulaşabildiklerini de düşündüler. Burada, asıl olan olabildiğince güvenli tanımlara ulaşabilmektir. Ancak bundan daha da önemlisi bir filozof ve tabii sizin için bu kitapta yer alan 40 sorunun konusu olan sorunlar üstüne *düşünmeye* istekli olmaktır.

Çocuklar için Felsefe'nin sorularını düşünmekten keyif aldıysanız ve bu deneyimi bilgilendirici bulduysanız Ek Felsefe Okumaları başlıklı bölüme de göz atabilirsiniz. Bu bölümde farklı bakış açılarından ve farklı üsluplarla sunulan başka felsefe sorularına ulaşabileceğiniz kitaplar bulabilirsiniz.

Uzun zaman önce, Yunan filozof Sokrates sorgulanmayan bir hayatın yaşanmaya değmediğini söylemişti. *Çocuklar için Felsefe*, filozofların açtığı yollarda yaşamınızı sorgulamaya başlamanıza yardımcı oldu. Bu tür sorgulamalar önemlidir, vazgeçilmezdir ve oldukça da keyiflidir. *Çocuklar için Felsefe* okuyucuları için gerçek eğlence daha yeni başlıyor!

Filozof Değilseniz Nasıl Felsefe Yaparsınız?

Kendinizi hiç filozof olarak görmediyseniz, hatta felsefeye eğilimli olduğunuzu bile düşünmediyseniz, aslında herkesin en azından bir dereceye kadar filozof olduğunu öğrendiğinizde biraz şaşırabilirsiniz.

Ne zaman bir şeyin "en iyisi" ya da "sizin için en iyisi" olduğunu düşünseniz, felsefi davranmış olursunuz. Çıkarlarınızı tanımlayabilmeniz sizi ilgilendiren şeyleri ve rahatlıkla göz ardı edebileceğiniz şeyleri ayırabildiğiniz anlamına gelir. Dünya işlerinin sonsuz karmaşasının ortasında bu ayrım yatar. Bu ayrıma vardıktan sonra en azından o anda değerlendirebildiğiniz kadarıyla sizin için "en iyi" olanı araştırırsınız. Bu araştırma etik açısından temel bir alıştırmadır. Etikte değer ve bu değerin yaşamınızın pratik boyutlarını nasıl etkilediğini araştırırsınız. Bu değer hissi çeşitli ve karmaşık bir bağlamda, insan olarak siz, aileniz, arkadaşlarınız, akranlarınız, eviniz, yaşadığınız şehir ve ülke, kısacası dünyanız bağlamında çözümlenir ve etkinleştirilir.

Diğer bir açıdan bakıldığında, dünyanıza giren tüm verileri özümseyebilmeniz ve sonraki kararlarınıza zemin oluşturacak ve bu kararları belirleyecek unsurları seçebilmeniz için "bilen" (yani duyumsayan, algılayan, anlayan) bir birey olarak sizin çeşitli yönleriniz devreye girmelidir.

Son olarak, bu kararlar sizin için gerçekliğin doğasını oluşturan şeylere, kritik olarak görülmeye başlayana kadar gerçek görünen ve çıkarlarınız açısından önemli bir değeri olmayan, yalnızca görünürde gerçek olduğu anlaşılan şeylere ilişkin varsayımlara dayanır. Örneğin, diğer insanların sizin hakkınızdaki düşünceleri ne kadar "gerçektir"? Sizce bu gerçekliğin önemli bir boyutu mudur, yoksa başkalarının görüşlerini umursamaz mısınız? Bu soruya verilen yanıt tavırlar, düşünceler ve kararlar açısından, sizin dünyanızın gerçekliğini kısmen belirler.

Değerlere dayalı kararlar vermek, çevrede olup bitenleri bilmek, gerçeklikle açık ve mantıklı bir biçimde ilişki kurmak günlük yaşamın "olayıdır". Filozofların üzerinde düşündükleri konular da tam olarak bunlardır. Filozof ve filozof olmayan biri arasındaki tek fark, filozofun her şeyi düşünmeye zaman ayırması ve günlük yaşamın ezici karmaşası için bir düzen ve sistem kurmaya çalışmasıdır. Dahası, filozofun bütün bunları yaparken kullandığı geleneksel araçlar, bütün insanlarda olan araçlardır: Düşünceler ve kavram, önerme, açıklama ve uslamlama biçiminde kullanılan kelimeler.

Kimse felsefeden ürkmemelidir. Bir şeyleri felsefi olarak okuyup düşündüğünüzde, her gün bizi saran ve içine alan hayatın muazzam ve hayati öneme sahip dokusuyla etkileşim kurarsınız. Dolayısıyla, felsefeye en üst düzeyden düşünsel bir macera olarak yaklaşılırsa öğretmenler ve ebeveynler felsefeyi sorumlu oldukları gençlere rehberlik etmek ve gençlerin rehberliğinde ilerlemek için kullanabilir. Haydi işe koyulalım!

Bu bölümde, öğretmenlere ve ebeveynlere Çocuklar için Felsefe kitabının kullanımıyla ilgili bazı öneriler verilmektedir. Bölüm dört ana başlık altında toplanmıştır:

Düzen: Kitabın temel yapısı üzerine ayrıntılı bir açıklama.

Sınıf Yordamı: Kitabın sınıfta ve uygun uyarlamalarla evde kullanılmasına yönelik fikirler.

Soru İncelemeleri ve Öğretme İpuçları: Her sorunun özeti, etkinliğin sunumuna ve her sorunun içeriğini geliştirmeye yönelik belirli öneriler içeren "Öğretme İpuçları".

Müfredat Bütünlüğü: Daha genç öğrencilere yönelik standart konularla *Çocuklar için Felsefe* içindeki çeşitli soruları bütünleştirme seçenekleri.

Düzen

Çocuklar için Felsefe kitabı, dört bölüme ayrılmıştır. **Değerler**, **Bilgi**, **Gerçeklik**, **Eleştirel Düşünme** başlıklı bu bölümler felsefenin dört ana alanını temsil etmektedirler. Bu alanların teknik adları şöyledir: **Etik** (değerler), **Epistemoloji** (bilgi), **Metafizik** (gerçeklik), **Mantık** (eleştirel düşünme). Felsefe, kendi içinde daha birçok bölüme ve alt başlığa bölünebilir ancak bu dört alan genellikle bu disiplin açısından temel kabul edilir.

A. **Soruların Sırası:** Bu dört alan, düzen açısından temel bir ilkeye göre sıralanmıştır. Bölümler değerlerin sosyal ya da etkileşimsel yakınlığından daha soyut konulara, nasıl bildiğimizle ilgili sorulara, sonra da gerçekliğin ne olduğuna ilişkin sorulara ilerler. Bu sıralama, gençlerin genel ilgi alanlarını yansıtmak amacıyla izlenmiştir. Gençler sık sık değerlerle ilgili soruların *("Haksızlık bu!" ya da "Sen benim gerçekten arkadaşım mısın?")* ağına düşerler ve bu nedenle de kitabın açılış bölümlerinde adalet ve arkadaşlık konuları işlenmiştir. Bilme üzerine çeşitli konular, sorular daha az kişisel oldukları için 2. bölümde ele alınmıştır. Gerçekliğin doğası hakkındaki sorunlar genellikle bir yandan en soyut bir yandan da keşfedildiğinde ve gençlerin merakını tam olarak uyandırdığında en ilginç konu olarak 3. bölümde karşımıza çıkar. Son olarak, 4. bölümün konusu olan eleştirel düşünme açık ve mantıklı düşünme hakkında sorular sorar. Bu bölümdeki tartışmalar ilk üç alanda geçerli olmakla kalmayıp öğrencilerin eğitim hayatları boyunca görecekleri hemen hemen her konuyla da ilgili olduğundan kitabın kapanışını oluştururlar.

B. **Soruların Dizilişi:** İlk üç bölümde yer alan sorular, her bir sorunun ilgi odağı olan filozofun felsefenin başlangıcından günümüze dek uzanan zaman aralığındaki tarihsel yerini izler. Bu nedenle de ilk üç bölüm bir Antik Yunan filozofuyla açılır. Soruların düzeninde benimsenen bu ilke, dolaylı bir biçimde de olsa felsefenin önemli bir tarihsel boyutu olduğunu ve daha yakın dönem filozoflarının eskilerden birçok şey öğrendiklerini gösterir.

   Bir kişi kitapta verilen 40 sorunun tümünü sırasıyla işlediğinde felsefenin tarihsel gelişiminin izlendiği ve etik, epistemoloji, metafizik ve mantık başlıklarının (sırayla) incelendiği bir felsefeye giriş dersi almış olur. Kitabı böyle kapsamlı biçimde ele almak, elbette, okurun tercihidir. Öğretmenler ve ebeveynler kitap içinde gezebilir, istedikleri soruyu inceleyebilirler.

C. **Kitap İçindeki Bağlantılar:** 40 sorunun kendi aralarında ve bölüm içlerindeki bağlantıları her soruda kendini göstermektedir. Örneğin, 2. soruda tartışılan Aristoteles'in arkadaşlık kuramı, 1. soruda ele alınan Platon'un "adil olma" yaklaşımına gönderme yapar. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, soruların birbiri içine geçmesi felsefenin organik bir disiplin olduğu gerçeğini yansıtır. Böylece, herhangi bir konuya duyulan ilgi, asıl konuyla doğrudan bir ilgisi yokmuş gibi görünen başka bir konuya yönlendirebilir. Felsefede her şey her şeye yol açabilir.

Sınıf Yordamları

A. **Hazırlık:** Etkinliklerin amacı, tek bir sonuca ya da "doğru" yanıta ulaşmak değil topluca ele alındığında tartışma için zengin bir zemin oluşturabilecek olasılıklar sunmaktır.

1. Sınıf için seçtiğiniz soruyu okuyun, sorunun içeriğini ve etkinliğin yapısını tanıyın. Sonra da öğrencilerden gelebilecek her türlü soruya hazırlıklı olmanız gerektiğini kendinize hatırlatın.
2. Kitaptaki sorular daha önce 4. sınıftan 10. sınıfa kadar olan öğrencilerle sınandı. Tartışmalar ilgi uyandırmak ve açıklama vermek üzere tasarlandığından, bu çalışmalarda etkinliklerin ve tartışmaların öğrencilerin ilgisini çektiği görüldü. Bu tür bir ilgi geliştiğinde etkinlikler bağımsız çalışmalara döner. Genellikle bir değerle ilgili ikincil bir tartışma doğarsa ve öğrenciler de tartışmaya katılırsa, düşünceleri kışkırtan alışverişleri kesip etkinliğe dönmeye çalışmak yerine, "kendinizi akışa bırakmak" ve bu tartışmanın günün konusu olmasına izin vermek daha iyi olabilir.
3. Her sorunun sonundaki **Biraz Daha Düşünelim** bölümlerinde tartışma üretmek ve sorunun ana konusunu daha da geliştirmek için araç olarak kullanılabilecek sorular ve yorumlar yer alır.

B. **Sınıfta:** Öğretmenlerin sınıfta sanatlarını nasıl icra ettikleri elbette çok kişisel bir konudur. Buradaki öneriler de kural değil, yalnızca öneridir. Yine de bu öneriler yıllarca felsefe öğretmenliği yapmış yazarın çok işine yaramıştır ve kitabın içeriğinin etkin bir şekilde sunulabilmesi için genel bir rehber olarak yararlı olabilirler.

1. *Tartışmayı başlatmak için somut örnek kullanın.* Öğrencilerin somut örnekleri üzerine kurulu, anıların anlatıldığı uzayıp giden konuşmalara girmekten kaçınılması gerektiğini aklınızdan çıkarmayın. Böyle durumlarda tartışma, verilen konunun ayrıntılı çözümlemesi olmaktan çıkıp ilgi çekici de olsa kişisel öykülerin anlatıldığı sohbetlere döner.
2. *Açık fikirli olun.* Bir sorunun odak noktası olan kavram ya da sorun hakkında katı görüşleriniz olabilir. Ancak öğrencilerin sorunun içeriğine verebilecekleri yanıtları düşünerek kendi yorumunuzu bastırmaya çalışın. Elbette, her zaman sorunlara işaret edebilir, sizin yaklaşımınızın doğru olduğunu varsayan sorular sorabilirsiniz, en azından bu akla yatkın bir olasılıktır. Ancak bir öğrencinin yanıtı beklentilerinizle ya da inançlarınızla örtüşmediğinde "Yanılıyorsun!" dememeye, hatta bunu ima bile etmemeye çalışın. Ne de olsa tartış-

manın amacı öğretmenin kişisel inançları için sağlam bir kanıt üretmek değil, öğrencilerin kendi yaklaşımlarını olabildiğince kapsamlı ve tutarlı bir biçimde geliştirmelerine olanak tanımaktır.

3. Yine aynı amacı gözeterek, *öğrencilerin sizinle ya da birbirleriyle olabildiğince çok konuşmalarına izin verin.* Öğretmen uzun konuşmalar yapmaya eğilimi olursa, öğrenciler de bütün konuşmaları öğretmenin yapmasını bekler, öğretmen konuşmayı bıraktığında bile! Sokrates neredeyse hiçbir zaman uzun konuşmalar yapmamış, her zaman yanıtları dikkatle dinlemeyi tercih etmiştir.
4. *Tartışmaların yönünün değişebileceğini kabul edin.* Çocukların sorulan bir soruya belirli bir şekilde yanıt vereceklerini varsayabilirsiniz. Bazen, tam da düşündüğünüz gibi yaparlar. Ancak böyle yapmadıkları durumlar daha sıktır. Gençlerin 40 sorudan herhangi birini ilgili ya da ilgisiz alanlara çekebilecek yaratıcılıklarına karşı hazırlıklı olun. Sorularla ilgili tartışma konunun görünen sınırlarını aşmaya başlarsa çok katı olmamaya özen gösterin. Gençlerin kendi sorularını ürettiğini ve açıkça sunulan ve tartışılan çeşitli konular arasında bağlantılar keşfettiklerini görmek heyecan vericidir. Konuşmayı sorunun ana konusuna yönlendirme ve üretilen konuyu sürdürüp nereye varacağını görme arasında o anda karar vermek için biraz alıştırma yapmanız gerekebilir.

   Sorular okullarda sınanırken, pek çok öğretmen metinde etkinliğe yönlendiren giriş tartışmasının kendiliğinden sorular ve anlaşmazlıklar ürettiğini belirtti. Örneğin Aristoteles ve arkadaşlık hakkındaki 2. sorunun açılış paragrafında arkadaşı olmayan birinin yalnız ve mutsuz olacağı söylenmektedir. Bir grup beşinci sınıf öğrencisi bilgisayar oyunlarına gömülmüş bir kişinin mutlu bir yaşam sürmek için başkalarına ihtiyaç duymayacağı gerekçesiyle bu iddiaya itiraz etmişlerdir. Burada öğrenciler yazarın ve tabii Aristoteles'in apaçık olduğunu düşündüğü bir konu hakkında felsefe yapmaya başlamışlardır bile. Etkinliklere yönlendiren tartışmaların öncelikle açıklayıcı olması amaçlandıysa da öğrencilerin soru ve tartışma üretmesini sağladıklarında tartışmanın sürdürülmesine ya da etkinliğe devam edilmesine öğretmen karar verecektir.
5. *Her şeyin yanıtını bilmediğinizi kabul edin.* Bu çok önemlidir. Gençler bir soru sorduğunda ya da bir gözlem yaptığında aklınızdan ilk geçen "Bilmiyorum" veya "Bunu biraz düşünmem gerek" olursa, "Bilmiyorum" veya "Bunu biraz düşünmem gerek" demekten çekinmeyin. Felsefi soruların ardından gelen hareketli çaba genellikle coşkun bir aydınlanma arzusu ile kesilen bir şaşkınlığa yol açar. Bu mesleğin getirdiği bir risktir, yine de canlandırıcı bir etkisi vardır. Kişi serbest akışlı bir felsefi tartışmaya girdiğinde kişisel risk söz konusudur. Ancak bu tür tartışmaların ödülleri olan temel sorunları daha iyi anlama ve erdem, kişinin yüksek egosunu korumasından çok daha besleyicidir.

Felsefede kimse bütün yanıtları bilmez. Yanıtları bildiğimizi sandığımızda bile ancak kısmen biliyoruzdur. Ünlü matematikçi ve filozof Alfred North Whitehead'in de dediği gibi "Tüm gerçekler ancak yarım gerçektirler." Herkes gibi sizin de her şeyi bilmediğinizi kabul etmek için aslında biraz dürüstlük yeterlidir. Bunu rahatlıkla ve utanç duymadan kabul ettiğinizde, öğrenciler insan olarak size daha çok saygı duyar ve sizi erdeme giden yolda birlikte yürüdükleri yol arkadaşları olarak görmeye başlarlar.

Soru İncelemeleri ve Öğretme İpuçları

Bu bölümde kitaptaki 40 soru filozofun adı ve varsa filozofun sorunun temel aldığı eseri ile birlikte özetlenmektedir. Her özetin ardından "Öğretme İpuçları" bölümü gelir. Bu ipuçlarından bazıları şunlardır:

1. Her sorunun sunumu üzerine öneriler;
2. Önceden bilmekte fayda olan öğrenci tepkileri, ve
3. Her sorunun felsefi içeriğini öğrencilerle tartışırken yol gösterebilecek tamamlayıcı notlar.

Öğretme İpuçları bölümünün yapısı felsefi içeriğe ve etkinlik türüne bağlı olarak sorudan soruya değişir. Aşağıda verilen Öğretme İpuçları'nın sıralanmasında ve her sorunun Biraz Daha Düşünelim başlığında numaralandırılmış ilgili girişler arasında herhangi bir ilinti olmadığını unutmayın.

1. BÖLÜM

Değerler

Soru 1. Adil bir insan mısınız?

Platon *(Devlet)*

Sokrates adaleti tanımlamak için yapılan pek çok girişimi ayrıntılı biçimde değerlendirmiştir. Bu bölümde tanımlama ve bir tanımı değerlendirme kavramları da sunulur.

Öğretme İpuçları

1. Sorunun çeşitli örneklerde ne yapılması "gerektiğini" sorması önemlidir ve vurgulanmalıdır. Sokrates ahlaki sorunun yanıtını öğrenmek ister. Çoğu insanın verilen durumda ne yapacağıyla ilgilenmez. Ne de olsa, çoğu insanın tercih edebileceği davranış son tahlilde doğru şey olmayabilir.

2. Öğrenciler I etkinliğini tamamladıktan sonra onlardan II etkinliğini yapmalarını isteyin. Ardından E, F ve H şıklarındaki üç yoruma katılıp katılmadıklarını sorun. Öğrencilere bu yanıtların ilgili, doğru ve adil olup olmadıklarını sorun. Anlaşmazlık durumunda yanıtlarını açıklamalarını isteyin.

3. Kitabın Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, **Biraz Daha Düşünelim** (bundan sonra **BDD** olarak kısaltacağız) bölümlerindeki sorular daha fazla tartışma üretmek ve bu soruda adalet olan incelenen konunun geliştirilmesi için kullanılabilir. **BDD 1** açık uçludur (yani tartışmada adalet hakkında söylenenler düşünüldüğünde kesin bir yanıtı yoktur). Bu soru, öğrencilerin arkadaşlarıyla ilişkilerinde adaletin önemini daha iyi anlamaları için de kullanılabilir. (Bu soru arkadaşlıkla ilgili 2. soruya gönderme yapar.)

4. **BDD 3**'te Platon'un Devlet adlı eserinden tanıdığımız yaklaşımı hakkındaki kısa tartışma, Platon'un bu diyalogunda adalet hakkında belirtmek istediklerine yalnızca bir giriştir.

5. **BDD 2** ve **3**, kişinin kendisine adil davranmaması hakkında keskin bir tartışmaya yol açabilir (bu maddeler 4. soruda sunulan görev kavramıyla da doğal olarak bağlantılıdır). Tartışmayı başlatmak için öğrencilere kendilerine adil davranmadıkları bir durum olup olmadığını sorun. Sınavda kopya çekmek ya da ödevde intihal yapmak bu türden adaletsizlik örnekleri midir?

6. Adalet kavramını tanımlamak isteyen bir öğrenci olup olmadığını sormak da ilginç olabilir. Önemli bir filozof olan Sokrates'in yöntemini izlemek isteyen diğer öğrencilerin bu tanımlama girişimini dikkatle değerlendireceğini belirtmeyi unutmayın. Tartışmalar ateşli ve verimli olacaktır!

Soru 2. Kimin arkadaşınız olduğunu nasıl anlarsınız?

Aristoteles *(Nikomakhos'a Etik)*

Aristoteles arkadaşlığın tanımını yapar ve üç değişik arkadaşlık türünün açıklaması verilir.

Öğretme İpuçları

1. Aristoteles'in konuya bakışını incelemeye başlamadan önce, öğrencilerden kendi arkadaşlık tanımlarını yapmalarını isteyin. Kuşkusuz, birbirlerinin arkadaşlık tanımlarını büyük bir hevesle ve eleştirel olarak değerlendireceklerdir. Bu tartışmaları, gençlerin oturmuş bir arkadaşlık tanımı (Aristoteles'inki) duymak için felsefi iştahları iyice artana kadar sürdürün.

2. Aristoteles'in arkadaşlık tanımına geçmeden önce öğrencilerin A, B ve C örneklerinde verilen üç arkadaşlık türünü kabul etme ya da etmeme nedenlerini tartışmaya zaman ayırın. Bu ön sorgulama, Aristoteles'in tanımını değerlendirirken, gençlerin eleştirel farkındalıklarının daha keskin olmasını sağlayacaktır.

3. Aristoteles'e göre üç arkadaşlık türünden biri yararlılık üzerine kuruludur. Gençler bunun diğer kişiyi "kullanmak" anlamına geldiği gerekçesiyle bu arkadaşlık türünü onaylamama eğilimindedir. Ancak yararlılık tabanlı bir arkadaşlığın Aristoteles'in arkadaşlık tanımında verilen üç gereksinimi de karşıladığını unutmayın. Her iki tarafın da birbirini "kullandığı" doğrudur ancak her iki taraf da kullanıldığını bilir. Yararlılık üzerine kurulu arkadaşlıklarda herhangi bir ikiyüzlülük olamaz; varsa arkadaşlık tanımının birinci şartı olan karşılıklı iyi niyet besleme şartı ihlal edilmiş olur. Bu durumda bir taraf diğerini amaca giden yol olarak kullanıyordur ve bu da açıkça arkadaşlık değildir.

4. **BDD 3**: Bazı öğrenciler arkadaşlıklarının belirli bir yüzdesinin ahlaki iyiliğe dayandığını söylerse buradan *"Ahlaki iyilik nedir?"* sorusu doğar. Öğrencilerin bu soruyu kendi kendilerine soracakları varsayılabilir. Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'te bu kavrama oldukça geniş yer vermiştir. Ancak bakışı "doğru şeyi doğru nedenle yapmak" olarak özetlenebilir. Ancak bu ifadenin neden olacağı sorular, yanıtladıklarından çok olacaktır. Öğretmen burada felsefede her şeyin tek seferde açıklanamayacağını söyleyerek yanıt verebilir. Ahlaki iyilik sorusu önemli olsa da arkadaşlık konusu gündemdeyken tartışılamaz. Aristoteles'e göre gerçekten erdemli bir avuç insan olduğundan ahlaki erdem temelli arkadaşlıklar da çok azdır (elbette onun erdem anlayışı açısından).

Soru 3. Okulda gösterdiğiniz çabaların karşılığında ödüllendirilmeli misiniz?

Konfüçyüs *(Analekta)*

Konfüçyüs aforizmalarından birinde, gösterilen çabanın sonuç kadar önemli olmadığını ima eder. Çaba ve sonuç arasındaki çelişki okulda gençler için çok gerçektir. Bu bölümdeki alıştırmalar, akademik bağlamda çabanın mı, yoksa sonuçların mı daha önemli olduğuna karar vermenin hiç de kolay olmadığını gösterir.

Öğretme İpuçları

1. Öğrenciler buradaki etkinliği yaparken öğretmen rolü oynamaktan çok hoşlanacaktır. Bu durum onlara, not vermenin ne kadar zor bir iş olduğuna dair de fikir verecektir. Öğrencilerin not vermelerini isteyin ve sonuçları (yani kaç kişinin öğrenci No.1'e D, C verdiğini ve diğer notları) tahtaya yazın. Daha sonra, öğrencilerin bu notları vermelerinin nedenlerini sorun.

2. Konfüçyüs'ün çabaya yaklaşımı, genellikle derin bir anlaşmazlık doğurur. Ancak günümüz öğrencileri çabanın ödüllendirilmesi gerektiğini düşünse de bunun her zaman doğru olduğunu söylemek kolay değildir. Öğrenciler çabanın ödüllendirilmesi gerektiğini söylediğinde, bu yorumlarını açıklamalarını isteyin.

3. **BDD** başlığı altında verilen üç soru genelde yoğun ilgi uyandırır. Genellikle yetenekli çocuklar, akademik olarak kendilerinden daha zayıf öğrencilerin en büyük savunucusu olurlar ve bunu da A, B ya da C maddelerine (veya bunların birleşimlerine) başvurarak yaparlar. Öğrencilerin kendi zihinsel becerileri hakkında söylediklerini dinlemek büyüleyicidir. Burada genelde karşılaşılan sorun tartışmayı sonlandırmanın en iyi yolunu belirlemektir. İçerik iyiyse, Konfüçyüs hakkındaki oturumu ikinci güne sarkıtabilirsiniz.

4. Modern yaşam açısından bakıldığında Konfüçyüs'ün faydacı yaklaşımını savunmak zor görünür. Öğrencilere **BDD 2**'de verilen soruyu düşünürken Konfüçyüs'e bir filozof olarak hakkını vermeleri hatırlatılmalıdır. Konfüçyüs'ün aforizmaları genellikle duyarlı, nazik ve zariftir.

Soru 4. Küçük şeylerin sizi rahatsız etmesine izin vermeli misiniz?

Marcus Aurelius *(Meditasyonlar)*

Roma İmparatoru, varlıkların rahatlığı açısından stoacı tavrın ve insanların görevlerini yerine getirmesinin önemini vurgular.

Öğretme İpuçları

1. Bu soruların olabildiğince dürüstçe yanıtlanması gerektiğinin altını çizin. Ayrıca sorularda verilen durumlar herkes için geçerli olmayabilir. Örneğin bazı öğrenciler spordan hoşlanmayabilir, 7. madde onlar için anlamsız olabilir.

2. "Küçük şey" ve "büyük şey" arasındaki çizginin yerini tam olarak belirlemek her zaman kolay değildir. Bu ayrım için bir ölçüt çıkarmaya çalışmak sonraki tartışmalar için iyi bir konudur. "Küçük" (ve Marcus Aurelius için yok sayılabilir) ve "büyük" (düşünülmesi gereken konu) arasındaki farka nasıl karar verilebilir?

3. Öğrencilerin ebeveynlerine, öğretmenlerine, arkadaşlarına ve kendilerine karşı görevlerini yazmaları için birkaç dakika verin. Ardından her ilişkideki görevlerine örnek vermelerini isteyin ve verilen her örneği katılıp katılmadıklarını tüm sınıfa sorun. Bu tartışma oldukça zengin ve çekişmeli olacaktır!

Soru 5. Bağış yapmak göreviniz midir?

Moses Maimonides

Maimonides, bağış yapmanın görev olduğunu savunur. Bu yaklaşımı Tanrı'ya ve onun sözü olan *İncil*'e olan inancına bağlamıştır. (Peki, sırf insan olduğumuz için başka insanlara karşı görevlerimiz olup olmadığı tartışılabilir mi?)

Öğretme İpuçları

1. Bu etkinliğe verilecek yanıtların olabildiğince dürüstçe düşünülmesi gerektiğinin altını çizin (sınıf kaç kişi olursa olsun, bir dizi yanıt çıkacaktır). Öğrencileri "evet" değil de "hayır" dedikleri için "biraz bencil" olarak tanımlamak Maimonides'in bağış konusundaki yaklaşımının doğru olduğunu varsaymaktır. Öğrenciler kararlarının bu şekilde nitelenmesine itiraz edebilirler.

2. **BDD 2**'de yer alan tartışmada, ekonomik olarak daha iyi durumda olan bir grup tanımlanır. Buradaki temel felsefi soru da yoksullara yardım etmenin görev olup olmadığıdır. Sorunun odağı ahlakidir, yani insanlar yoksullara yardım eder mi değil, insanlar yoksullara yardım etmeli midir yorumu sorgulanmaktadır. Bu konu genellikle ateşli tartışmalara yol açar. Bazı öğrenciler yoksulların tembel olduğunu ve bu insanlara bağış yapmanın bir işe yaramayacağını düşünür. Maimonides taraftarları bu doğru olsa bile tembel olup olmamalarına bakmadan yoksullara yardım etmenin görev olduğunu savunur.

3. Öğrencilerden görevi genel olarak (bağış yapma özeli dışında) tanımlamalarının istemek bu soru için canlı ve tartışmalı bir kapanış olacaktır.

Soru 6. Eğlenmek, sizi ders çalışmaktan daha mı fazla mutlu eder?

John Stuart Mill *(Yararcılık)*

Mill'in yaklaşımı bu soruyu doğrudan "evet" diye yanıtlamamıza olanak tanıyacak gibi dursa da alıştırmalarda uzun vadede ders çalışmanın televizyon izlemekten ya da bilgisayar oyunu oynamaktan daha "eğlenceli" olduğu, yani mutluluğa daha çok yaklaştıracağı fikri ortaya atılır.

Öğretme İpuçları

1. Buradaki *sekiz örneğin* de mutluluk açısından çok önemli sayılması gerektiğinin altını çizin. Başka örnekler de türetilebilir ancak buradaki sekiz örnek insan etkinliklerinin geniş yelpazesini temsil edecek şekilde seçilmiştir. Öğrenciler bir örnekteki belirli bir içeriğe karşı gelirse örnek gerektiği gibi değiştirilebilir ve ilgi düzeyi korunabilir. Bu durumda örneğin bir öğrencinin dondurmaya alerjisi varsa, dondurma yerine pizza (ya da öğrencinin sevdiği bir yemek) ile bir örnek oluşturulabilir.

2. Mutluluğun unsurlarını derecelendirme etkinliği özellikle grupla yapıldığında heyecan vericidir. Mutluluk söz konusu olduğunda neye ne derece verileceği görüş ayrılıklarına ve çatışmalara yol açabileceğinden, tartışma pedagojik açıdan stratejik bir şekilde denetlenmelidir.

3. Sekiz örneğin sıklık düzeylerine göre değil, önemlerine göre derecelendirilmesi gerektiğini vurgulayın. Yaşamı sürdürmek için yemek yemek elbette önemlidir ancak insan yediği her şeyi severek yemez. Bu nedenle, bir kişi mütevazı bir diyetle çok da mutlu olabilir.

4. Öğrenciler (her yaşta) mutluluğun tamamen öznel olduğunu ve kişinin yapmaktan hoşlandığı şeylere "bağlı olduğunu" söyler. Mill'in mutluluk yaklaşımı bu göreliliği iki açıdan keser:

   (a) Bir kişinin sonunda mutluluk vereceğini düşünerek bir başkasına zarar vermesi (örneğin alay ederek ya da zorbalık yaparak) kabul edilebilir bir davranış değildir. Mutluluğa ulaşma çabasında başkalarına zarar verilemez çünkü zarar gören kişi sırf zarar gördüğü için mutluluğundan olur.

(b) Mill'in yaklaşımı bazı eylemlerin diğerlerinden daha fazla arzu edildiğini ya da değerli olduğunu iddia eder. Öyleyse, ders çalışmak gibi yapmaktan hoşlanmadığımız, ancak uzun vadede işimize yarayacak şeyleri yapmaya biraz zaman ayırmakla kendimize karşı yükümlü oluruz. (Görev ve kişinin kendine karşı görevleri hakkındaki tartışma için 4. soruya bakın.)

Soru 7. Yalan Söylemeniz Gerekebilir mi?

Immanuel Kant *(Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi)*

Bu soruya verilecek yanıt elbette "hayır" gibi görünmektedir. Ancak alıştırmalar bazı durumlarda "evet" yanıtının da çekici olabileceği fikrini uyandıracak şekilde düzenlenmiştir. Kantçı yaklaşım "hayır" yanıtını açıklayıp gerekçelendirmek için ilginç ve önemli bir bakış açısı sunar.

Öğretme İpuçları

1. Soruların dürüstçe yanıtlanmasının önemini vurgulayın. Öğrenciler bu soruyu aslında yapacakları şey yerine, kendilerinden beklenenleri düşünerek yanıtlarsa sorular anlamını yitirir.

2. Örnekler çok basit olsa da daha genç öğrencilerin örneklerin ayrıntılarına daha pratik ve faydacı bakmaya eğilimli olabileceği unutulmamalıdır. 5. soru iyi bir örnektir. Servete nasıl sahip olunacağının önemli olmadığını, önemli olanın burada servet olan amaca ulaşmak için kullanılan yolun yalan söylemek olduğunu sürekli hatırlatın.

3. Buradaki felsefi soru yalan söylemek ahlaki sayılmazken, yalan söyleme eyleminin yararlı sonuçlarının amaca giden yol olarak yalan söylemeyi haklı çıkarıp çıkarmayacağıdır. Öğrencilere yalanın sonuçlarının yalan söyleyen kişinin bir insan olarak bütünlüğüne ya da doğasına zarar vermesinin önüne nasıl geçebildiğini sorun.

4. Öğrenciler eylemin ahlakiliğini belirleyen unsur olarak sonuçları seçerse, bu inancı bir ilke biçiminde ifade etmelerini isteyin (örneğin *"Sonuçları yararlı olan bir davranış ahlakidir"*). Görüşlerini bu şekilde seslendirdikmek oldukça genel anlamda düşünmeyi gerektirir ancak böyle bir ilkeyi ifade etme çabası öğrenciler ve öğretmen için canlandırıcı ve bilgilendirici olacaktır. (Amaç ve amaca ulaşmak için kullanılan yol kavramlarının sosyal bağlamda kullanıldığı bir tartışma için 8. soruya bakın.)

Soru 8. Şiddet kullanmak zorunda olduğumuz zamanlar var mıdır?

Martin Luther King, Jr.
(Konuşma ve yazılarından seçmeler)

Gandhi'nin görüşlerini benimseyen King toplumsal adaletin sağlanmasında şiddet kullanmanın hiçbir gerekçesi olamayacağını savunur. Gençler tartışmalar sırasında sıklıkla öfkelenirler (bazen de şiddete eğilimli olurlar) ve buradaki etkinlik bireysel ve toplumsal durumlarda böyle zor bir karar vermek için dikkate alınması gereken bazı unsurları ortaya koyar.

Öğretme İpuçları

1. Toplumsal adaletin şiddet içermeyen yollarla sağlanması hâlâ tartışmalı bir konudur. Bu konuyu sınıfta tartışın. Sınıfınızda farklı etnik kökenlerden ya da ırklardan öğrenciler varsa ciddi ve ateşli tartışmalara hazır olun! Ancak farklı kökenlerden öğrencilerin bulunduğu karışık bir sınıf olmasa da bu konu çok ilgi çekebilir ve güçlü duyguların ortaya çıkmasına neden olabilir.

2. Öğrenciler sıklıkla şiddetsizliğin kişisel saldırılar karşısında da geçerli olup olmadığını sorar. Bu zor bir sorudur. Bu sorunla karşılaştığınızda King'in yaklaşımının toplumsal adaletsizliği ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu ve bu nedenle de bireylerden çok, insan gruplarını konu ettiğini vurgulayabilirsiniz. Bu ayrım şiddetsizlik ve özsavunma arasındaki bağlantı hakkındaki soruyu yanıtlamaz ancak tartışmanın bağlamını önemli ve tartışmaya değer bir alana taşır.

3. Bazen, genç erkekler kendilerine ya da başkalarına "erkek" olduklarını kanıtlamak için kavgaya karışırlar. Öğrencilere bu tür davranışların amacının ya da yönteminin ahlaki gerekçesi olup olmadığını sorun.

4. Evde, okulda ya da işte ortaya çıkabilecek çeşitli çatışma örnekleri bulun ve öğrencilere bu çatışmaları çözmek için şiddet içermeyen çözümler bulup bulamayacaklarını sorun.

Soru 9. Bazen, başkalarıyla birlikteyken kendinizi tuhaf hissettiğiniz olur mu?

Simone de Beauvoir *(İkinci Cins)*

Farklı cinsiyet, ırk ya da etnik kökenlerden gençlerin bulunduğu bir grupta çatışma olabileceğini düşünmek için kâhin olmaya gerek yok. Buradaki sorun bir gencin rahat hissedebileceği kişilerin yanında "öteki" olmasına neden olan özellikleri belirlemek ve bu "ötekilik" hissini azaltacak fikirler üretmektir.

Öğretme İpuçları

1. Öğrencilerin yalnızca kişisel olarak yaşadıkları durumlara yanıt vermeleri gerektiğini vurgulayın. Örnekler pek çok öğrencinin yaşamış olabileceği durumları içerecek kadar geniş tutulmuştur.

2. **BDD 1**, sosyal ortamlarda verilen tepkilerdeki *bireysel* farklılıkları hedefler. **BDD 2** ise yine bu durumlarda *grup olarak* verilen tepkilerin farklarını hedefler. Bu tartışmalar özellikle farklı etnik kökenlerden gelen öğrencilerin bulunduğu sınıflarda duygusal bir hal alabilir. Tartışmanın belirli kişileri hedeflemediğini, kişisel deneyime dayalı olarak genel özellikleri ve eğilimleri belirlemek için yürütüldüğünü hatırlatın. (Bu tür tartışmalarda yaygın olarak karşılaşılan mantıksal safsata tartışması için 33. soruya bakın.)

3. J. K. Rowling'in popüler romanı *Harry Potter ve Felsefe Taşı*'nın (ve serinin sonraki kitaplarının) kahramanı Harry Potter büyücülük okulunda öğrenci olup kendine bir yuva bulana kadar dışlanmışlık hissiyle baş etmeye çalışır. Öğrencilere edebiyattan "dışlanan" "öteki" karakter örnekleri bulup bulamayacaklarını sorun.

Soru 10. Biz mi teknolojiyi kontrol ediyoruz, yoksa teknoloji mi bizi kontrol ediyor?

Martin Heidegger *("Teknik Üstüne Soru")*

Gençler bu soruya birinci seçenekle yanıt vermeyi tercih eder. Ancak Heidegger otomobillerin, jetlerin, bilgisayarların, bilgisayar oyunlarının, televizyonun ve diğer teknolojilerin bizim için göründükleri kadar iyi olmayabileceğini düşünür.

Öğretme İpuçları

1. En fazla 10, hatta zamanınız yoksa daha az teknoloji örneği bulun. Birden çok öğrencinin listesini isteyin ve tahtaya asın (listeler üst üste gelsin). Ardından her şey göz önünde bulundurulduğunda, listelerdeki örneklerin avantaj mı, dezavantaj mı sağladığını sorun.

2. Bu sorunun amacı teknolojinin tamamen bizim kontrolümüzde olmadığını, bir anlamda "kendi hayatı" olduğu olasılığını tartışmaktır. Öğrencilerin teknolojinin böyle bağımsız bir şekilde var olduğunu kabul etmeleri gerekmez. Teknolojinin insanların doğayla etkileşim yöntemleri açısından temel bir unsuru temsil ettiğini, kısacası teknolojinin "amaca giden bir yol" olmadığını kabul ettikleri sürece bu soru felsefi açıdan başarılı olmuş demektir.

2. BÖLÜM

Bilgi

Soru 11. Cisimlerin hareket ettiklerini nasıl kesin olarak bilebilirsiniz?

Zenon

Zenon'un öğretmeni filozof Parmenides, hareketin bir yanılsama olduğunu göstermeye çalıştı. Bu kuram inanılmaz görünebilir ama değildir. Zenon bir dizi açmaz üreterek dolaylı olarak bu fikri sunmayı denedi. Bu açmazların en ünlüsü Akhilleos ile kaplumbağanın yarışıdır. Etkinlikte nesnelerin hareket ettiğini bilmenin nesneleri gözlerinizle gözlemlemekten çok daha fazlasını gerektirdiği gösterilir.

Öğretme İpuçları

1. Zenon'un harekete yaklaşımına getirilen en bilindik eleştiri, *sürekliliği* olan bir olayı kesintili ele almasıdır. Nasıl ki bir çizgi tek tek (ya da kesintili) noktalar kümesi değilse, hareket de tek tek ve ayrılabilir kımıltılar kümesi değildir. Buradaki hile hareketin doğal olarak "hareketli" olarak ele alınması ve hareket sürerken bu görüngünün çözümlenmeye çalışılmasıdır. Felsefi açıdan bu pek kolay bir iş değildir.

2. **BDD 2**'de, öğrencilerin bilginin yalnızca duyuların çalışmasıyla değil, zihinsel etkinlikle de oluştuğunu ayırt etmeleri amaçlanır. Hareket olgusunu anlayabiliyoruz ancak bu anlayış duyularla elde edilen kesin kanıtlar ve zihin aracılığıyla sağlama alınmalıdır.

3. **BDD 3** ile öğrenciler sayıları ve matematiği genel olarak görünür nesnelerle değil, yalnızca zihinle uygulanan bir disiplin olarak düşünmeye başlar. Bu nedenle, aritmetikte sayıları topladığımızda aslında bir grup fiziksel nesneyi başka bir grup fiziksel nesneyle birleştirmiyor, zihnin belirli kavramlar hakkındaki kavrayışını kullanarak soyut bir işlev gerçekleştiriyoruz.

4. Bu sorunun birincil hedefi öğrencilerin bir şeyleri nasıl *bildiğimizi* açıklayan gizemli epistemoloji sorunlarına ilgi duymalarını sağlamaktır. Öğrencilerin tartışmalarına konu olduğunda, öğretmen hareket kavramının sorunlu yönlerini araştırmayı seçebilir. Hareket büyüleyici bir kavramdır ve çözümlemesi de oldukça güçtür.

Soru 12. Söylediğiniz bir şeyi, doğru yapan nedir?

Aristoteles *(Kategoriler)*

Aristoteles söylediğimiz bir şeyin, yani bir önermenin olana, yani dünyadaki bir hakikate karşılık geldiğinde doğru olduğunu söyler. Bu sorunun birincil vurgusu gençlerin doğrunun düşündükleri ya da inandıkları ya da söyledikleri bir şey hakkında hissettiklerinin ötesinde olduğunu anlamalarını sağlamaktır.

Öğretme İpuçları

1. Soruları yanıtlarken üzerlerinde dikkatle düşünmenin ve mümkün olduğunca dürüst yanıtlar vermenin önemini vurgulayın.

2. **BDD 1**, kitabın Eleştirel Düşünme kısmında (4. Bölüm) yer alan 36. soruda işlenen "ortak inanç" konusundaki mantıksal safsataya giriş niteliğindedir.

3. **BDD 1**'den **4**'e kadar verilen tartışmalar sıkıştırılmıştır. Öğrenciler bu maddelerde verilen konuları tartışmak, çözümlemek ya da bunlara itiraz etmek isterse izin verin. Önemli olan sınıftaki tartışmanın Aristoteles'in doğrunun nesnel bir durum, yani önermenin karşılık geldiği bir hakikat gerektirdiği savunusu etrafında kalmasını sağlamaktır.

4. Burada ulaşılmak istenen felsefi noktaya öğrenciler doğrunun yalnızca kişisel inançlara değil, dünyadaki bir şeye de bağlı olduğunu, yani doğrunun "öznel" olduğu kadar "nesnel" bileşeni de olduğunu ciddiye aldıklarında ulaşılabilir.

13. Var olduğunuzdan kuşku duyabilir misiniz?

René Descartes *(İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar)*

Bu tuhaf bir soru ancak vermek istediği fikir, bilgi açısından çok önemlidir. Etkinlik kesinliğin kaynağına varmak için Descartes'ın oldukça hayalî yolunu izleyerek kesinlik kavramının önemini anlama fırsatı sunar.

Öğretme İpuçları

1. Kişi bir tür hayal dünyasında yaşıyorsa, ilk üç soruya kolaylıkla "doğru" yanıtı verebilir. Matematiği iyi olan öğrenciler 10'luk sistemden başka bir sistem kullanıldığında 3+5 toplamının 5 olmayacağını söyleyebilir. Bir diğer hile de "3" simgesinin 3 sayısını değil, başka bir sayıyı temsilen kullanıldığında bu toplamın 5 olmayabileceğini ileri sürmektir.

   Descartes'ın buradaki örtük ve dahice hamlesi "kötü cin" fikrini ortaya atmaktır. Öğrenciler bu kötü cinle kastedilenin Şeytan olup olmadığını sorabilir. Descartes *Meditasyonlar*'ın kötü ve hilekâr olmayan Tanrı ile şeytan gibi bir cinin bir arada var olamayacağını savunduğundan, bu soruya verilecek en iyi yanıt "hayır" olacaktır. Ancak kötü cinin insanlar üzerindeki etkilerinden bazıları genelde Şeytan'a atfedilen etkilere benzer. Kötü cinin gizli bir dinsel amaçtansa, tamamen felsefi anlamda söz konusu edildiği tartışılabilir.

2. **BDD 2**'deki tartışmayı geliştirmenin bir yolu da beynimiz olmadan düşünüp düşünemeyeceğimizi kurgulamaktır. Beynimiz olmadan düşünebildiğimizi hayal edebiliyorsak, Descartes'ın ilkesine göre zihnin ve beynin aynı şeyler olmaması hem mümkündür hem de bu durumda olması gerekendir.

3. Descartes günümüzde psikolojide yaygın olarak kullanılan "sağ beyinle" ve "sol beyinle" düşünme arasındaki ayrımı sorgulardı. Descartes için mantıklı uslamlama yaparken (sol beyinle) bütün zihin bu şekilde düşünür. Bir sanat eseri üzerinde çalışırken (sağ beyinle) o zaman da yine bütün zihnimiz bu etkinlikle uğraşır. Descartes sağ beyni ve sol beyni çalıştıran etkinlikleri aynı anda yapamayacağımızdan belirli bir düşünme biçiminde beynin bir tarafı baskın olsa da bu düşünceyi taşıyan ve aktaran, bir bütün olarak zihindir. Burada zihinle kastedilenin beyin olmadığını unutmamak gerekir.

4. Zihin/beyin ayrımını çağdaş bir açıdan irdelemek için kitabın 20. sorusuna bakın.

5. Descartes'ın kesinliğin çıkış noktası olarak belirlediği "düşünen varlık" yaklaşımı doğruysa, Immanuel Kant'ın, kitabın 16. sorusunda anlatılan öznel/nesnel ayrımının bu yaklaşımdan nasıl etkileneceğini araştırmak ilginç ve zorlayıcı olacaktır. (İpucu: Descartes için "nesnel" ne demek olabilir?)

Soru 14. Kimsenin olmadığı bir ormanda ağaç devrildiğinde ses çıkar mı?

"Piskopos" George Berkeley *(Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma)*

Bu sıkıcı soru Berkeley'nin ilkelerinin doğru olduğu varsayılarak yanıtlanabilir. Sorunun yanıtı "bilemeyiz", Berkeley'nin açıklaması da oldukça ilginç. Alıştırmalar öğrencileri bir şeyi algılamanın anlamını ve algının bilgiye dönebilmesi için sağlanması gereken koşulları düşünmeye davet ediyor.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 1**: Buradaki hile gözlemcinin tanım içinde varsayılmadığı bir şekilde tanımlanan ve açıklanan bir örnek bulmak. Gözlemcinin varlığı ortaya çıktığında Berkeley'nin yaklaşımı devreye giriyor! Öğrenci bir karşıt örnek önerdiğinde, dikkatlice değerlendirin ve öğrencinin örneği kendi açıklamasındaki haliyle algılayıp algılamadığına bakın. Kendi açıklamasındaki haliyle algılıyorsa örnek başarısız olur ve Berkeley'nin yaklaşımını çürütmek istiyorsak denemeye devam etmemiz gerekir.

2. **BDD 2**: Ortak akıl (a) şıkkını elbette "hayır" diye yanıtlar. Ancak (b) tartışılırken dünyanın yok olmayacağına kesin olarak inansak da var olup olmadığından emin olamayacağımız sonucuna varır gibi görünüyoruz. (c) seçeneğinde Berkeley'nin verdiği yanıt; Tanrı'nın "algılamadığı" varsayıldığında, Tanrı'nın var olan her şeyi düşünerek her şeyin varlığını sürdürdüğü yönündedir.

Soru 15. Kütleçekimi yasasının, gerçekten bir yasa olduğundan emin misiniz?

David Hume *(İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma)*

Hume, kütleçekimini deneyimlerimizden oluşan alışkanlığa dayalı bir örüntü nedeniyle mi, yoksa doğada gerçekten böyle bir şey olduğu için mi doğa yasası kabul ettiğimizi sorgular. Etkinlik sıradan deneyim örüntüleri ile bilimin dünyada olduğunu iddia ettiği şeyler arasındaki yakın bağlantıyı gösterir.

Öğretme İpuçları

1. Etkinliğin 4-6. maddelerindeki durumların gerçekten olabileceğini vurgulamak için bir giriş yapın: Bir parça tebeşiri ya da tahta kalemini havaya kaldırın ve öğrencilerden bu nesneyi bıraktığınızda düşünce düzeyinde neler olabileceğini düşünmelerini isteyin. Bu durumda pek çok tuhaf olasılığın söz konusu olduğunu hemen fark edeceklerdir. Nesne uçabilir, havada süzülebilir, yok olabilir, şarkı söyleyebilir... Bu yaklaşım doğal düzende gerçekte olduklarından çok farklı olabilecekleri olasılığını düşündürmeye yarar. Bu yaklaşımı konu etmenin bir yolu da J. K. Rowling'in *Harry Potter ve Felsefe Taşı* kitabındaki dünyayı anımsatmaktır. Bu, bizim normalde yaşadığımız "gerçek" dünyanın büyücülerin ve büyünün olduğu bir evrenle bir arada bulunabildiği bir yerdir. (Olasılık kavramı hakkında daha genel bir tartışma için 30. soruya bakın.)

2. Hume'un yaklaşımını aşırı uçlara çektiğimizde bilimin elde ettiği sonuçlara yönelik bir kuşku gelişebilir. Öğrencilerden bilimin vardığı sonuçların yalnızca alışkanlıklara dayalı olmadığını gösteren özelliklerini düşünmelerini isteyin. Olası yanıtlar şunlar olabilir: Deneysel yöntemin öznelerarası özelliği, deneylerin tekrarlanması, bilimin sonuçları öngörme gücü. Bu özelliklerin biri ya da hepsi bu bağlamda kullanılabilir. Aslında Hume kütleçekiminin var olduğunu reddetmez. Hume'un felsefi derdi doğal düzendeki bir şeyin kesin olduğunu düşündüğümüzde aslında çoğunlukla doğada sürekli deneyimlediğimiz şeyleri temel aldığımızı vurgulamaktır.

Soru 16. Bir şeyi bildiğinizi nasıl anlarsınız?

Immanuel Kant *(Arı Usun Eleştirisi)*

Bu dev yapıtın sonunda Kant, bilgiye bakışını titizlikle özetler. Bu soruda verilen etkinlik bilginin nesnel bir bileşen, yani bilen açısından öznel bir kesinlik hissinden çok dünyada bir karşılık gerektirdiğini gösterir.

Öğretme İpuçları

1. Bilgiye bu açıdan bakış Kant'ın nesnel bir unsurun gerekliliğini, bilginin gözlemcinin öznel hislerinden başka bir bileşen gerektirdiğini vurgulaması açısından Aristoteles'in doğru yaklaşımına benzer (kitabın 12. sorusuna bakın). Gençlerin çoğu doğru ve bilgi gibi kavramlara göreli yaklaşır, Kantçı görüş de bu kavramlar kümesine farklı bir açıdan bakılabileceğini gösterir.

2. Öğrenciler neyin "nesnel" olduğunu düşünebilir. Nesnelliğin kesin doğası tartışmalıdır ancak kavram öznelerarası (yalnızca bir gözlemciye dayanmayan) kanıtlarla savunulabilir. (Nesnellik ve kesinlik kavramlarına oldukça farklı bir yaklaşım için kitabın 13. sorusuna bakın.)

3. **BDD 1**: Kant, görüş ve inanç arasındaki ayrımı şöyle açıklar: Bir *görüş* sahibine bir anlamda kesin olmadığı hissini verir. *İnanç* ise kesin kabul edilir ancak bu fikri bilgi saymak için yeterli nesnel neden yoktur. Bu durumda, Kant'a göre bir görüş kanıt oluşturacak nesnel nedenlerle desteklenmediği için inançtan zayıftır.

4. Öğrenciler Kant'ın yaklaşımını "nesnel" ölçütleri bilgi açısından olmazsa olmaz saması gibi herhangi bir nedenle eleştirirse kendi bilgi kuramlarını üretmelerini ya da bilgi sorununa Kant'ın yaklaşımından farklı bir açıdan bakmalarını teşvik edin. Bu şekilde düşünebilenler sıra dışı bir filozof olarak övgüyü hak eder.

Soru 17. Başka biri sizin duygularınızı anlayabilir mi?

Ludwig Wittgenstein *(Felsefî Soruşturmalar)*

Üzgün olduğunuzda ve "Üzgünüm" dediğinizde, bir başkasının bu söylediğinizi anladığından nasıl emin olabilirsiniz? Bu sorun Wittgenstein'ın öncülüğünde çağdaş filozoflar tarafından çeşitli açılardan ele alınmıştır. Etkinlik duygularımızla ilgili ifadelerimizin olabildiğince doğru ya da dil böyle durumlarda ne kadar doğru olabilirse o kadar doğru olması için duygularımızı en doğru şekilde tanımlamanın önemini gösterir.

Öğretme İpuçları

1. Öğrenciler üzüntüden başka bir duygu seçerse istedikleri duyguyu kullanmalarına izin verin. Etkinlikte bu tür değişimler kolaylıkla yapılabilir.

2. Etkinliğin bir doğru ya da yanlış yanıtı olmadığını vurgulayın. Amaç öğrencilerin dil ve duyguları arasındaki ilişkiyi düşünmelerini ve bu duyguları kelimeler aracılığıyla olabildiğinde doğru ve canlı bir şekilde ifade edebilmelerini sağlamaktır.

3. Etkinliğin sonuçları üzerine sınıfta yürütülen tartışmalar büyüleyicidir. Öğrencilere arkadaşlarının fikirleri hakkında yorum yaparken düşünceli ve merhametli olmalarını öğütleyin. Sınıfın belirli bir kelime ya da ifade üzerinde anlaşması yazarın, belirli bir duyguyu anlatmak için kullanılan kelimeye (örneğin "üzüntü") ilişkin dil oyunuyla duygunun kendisi arasında önemli bir bağlantı gördüğünü gösterir. (Aranızdan bir şair bile çıkabilir.)

4. **BDD 4** duyguları çağrıştırma açısından dil ve diğer araçlar arasındaki farkı göstermek için yararlıdır. Sanat eserlerinin duyguları "ifade ettiği" fikri, felsefenin sanatı ve güzelliği ele alan kolu olan estetikte sıklıkla tartışılmaktadır. Bir şiirin ya da şarkının duyguları yeterince aktarıp aktarmadığı sorusu öğrencilerin ilgisini çekebilir, tabii buradan bir tartışma da çıkar!

Soru 18. Kendinize yalan söyleyebilir misiniz?

Jean–Paul Sartre *(Varlık ve Hiçlik)*

Sartre'ın en şaşırtıcı kuramlarından biri de aslında kendimize yalan söylediğimiz ve bunu da sık sık yaptığımızdır. Bu bölümdeki etkinlik, gençlere insanın duyguları ve tavırları hakkında kendisine karşı dürüst olmasının genelde zor ve çok önemli olduğunu gösterir.

Öğretme İpuçları

1. Sartre'ın varoluş yorumunun bu başlık altındaki pek çok farklı felsefeden yalnızca biri olduğunu anımsatın. *Varlık ve Hiçlik* uzun bir çalışmadır ve çağdaş felsefe eserlerinin çoğu gibi teknik bir dili vardır. Ancak Sartre'ın kavramlarını açıklamak için verdiği örnekler genellikle canlı ve etkileyicidir. Sartre 1965 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış ve Marksist ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle ödülü reddetmiştir.

2. B örneğinde üç tepki verilmiştir. Öğrencilere, başka ilgili tepkilerin de mümkün olup olmayacağını ve eğer mümkünse, bu etkinlik için gerekli olup olmadıklarını sorun.

3. Raporlara göre çocuklar arasında sigaraya başlama yaşı sürekli düşüyor. Sigara içen öğrenciniz varsa ilk sigara deneyimlerini düşünmelerini isteyin ve bu deneyimi Örnek B için verdikleri yanıtta kullanın.

4. Bir şey ya da bir kişi hakkında belirli bir şekilde hissediyorsak kendimize öyle *hissetmediğimizi* söylememiz ve buna inanmamız mümkün müdür? Bu ilginç soru başka birinin duygularımızı anlayıp anlayamayacağını araştıran 17. soruyla birlikte düşünülebilir.

Soru 19. Olanları, gerçekten oldukları gibi mi, yoksa size göründükleri gibi mi algılıyorsunuz?

Bertrand Russell *(Felsefe Sorunları)*

Russel felsefenin ana sorunlarına ilişkin tartışmasını "duyu verileri" kuramıyla açar. Bu yaklaşıma göre duyularımızın zihnimize gönderdiği verileri algılarız. Etkinlikte algıladığımız şeylerin duyusal ve algısal deneyimlerimizden bağımsız olarak, gerçekten var olup olmadıkları sorgulanır.

Öğretme İpuçları

1. Yalnızca *gördüklerini* tarif etmeleri gerektiğini anımsatın. Örneğin "masa" kelimesi tarifte kullanılmamalıdır çünkü masa öğrencinin gözlemci olarak *gördüğü* değil, zaten bildiği bir şeydir. Zihin "masa" kelimesini belirli bir şekli ve boyutu olan algılanan bir nesne yerine kullanır.

2. Bu tartışmada kullanılan duyu görmedir ancak duyu verileri kuramı tüm duyuları kapsar. Dolayısıyla tıpkı görülen gibi duyulan, hissedilen ve diğer duyularla algılanan şeyler de kişiden kişiye değişecektir.

3. **BDD 1**'de 23. ve 24. sorularla bağlantılı konuları ortaya koyar. Bu sorulardan birini ya da ikisini de ele alın ve görünüm/gerçeklik tartışmasının öğrencilerin ilgisini çekip çekmeyeceğine bakın.

4. **BDD 2**'de mikroskobik gözlemle elde edilen verilerin çıplak gözle elde edilenlerden daha güvenilir olmadığı ileri sürülmektedir. Yalnızca bilimsel araştırmaların "gerçekleri" gösterdiğine inanma eğiliminde olduğumuz için bu oldukça büyüleyici bir öneridir.

Soru 20. Bilgisayarlar düşünebilir mi?

Daniel Dennett *(İçerik ve Bilinç)*

Dennett öncülüğünde, pek çok çağdaş filozof bu önemli soru üzerinde tartışmaktadır. Alıştırmalar öğrencilerin "düşünme" işinin gerçekleştiğini söyleyebilmek için bazı koşulların oluşması gerektiğini fark etmelerini sağlar. Bunun, bilgisayarlar ve düşünce hakkındaki sorudan önce sorgulanması gerekir.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 1** öğrencilerden yazardan daha iyi bir etkinlik geliştirmeleri istenir. Bu kesinlikle hoşlarına gidecektir! Ancak sorunun beş önermesinde verilenden farklı etkinlikler olup olmadıklarını belirleyerek öğrencilerin önerilerini değerlendirmek öğretmenin sorumluluğudur.

2. Bilim, beynin nasıl çalıştığını hiçbir zaman tam olarak çözemeyebilir. Ancak yalnızca günümüzdeki araştırmaların ve sahip olduğumuz bilginin eksik olmasına bakarak bu sonuca varmak benzersiz tek bir şeyin insanların doğasını tanımladığı fikrine saplanmaktır. Öğrenciler bilimin beyni hiçbir zaman tam olarak çözemeyeceğini savunursa ilkesel olarak gelecekte yapılacak tüm beyin araştırmalarının önünü kesen insan davranışlarını bulmak da onların işidir. Bu ilginç ve örtük bir sorundur ve dil ile insan duyguları arasındaki ilişkinin ele alındığı 17. soruya bağlanabilir.

3. BÖLÜM

Gerçeklik

Soru 21. Hiçbir şey düşünmemek mümkün müdür?

Parmenides

Erken dönem Yunan düşünürleri "İyi bir öğrenci değil" ifadesindeki "değil" kelimesinin anlamını kavramakta oldukça güçlük çektiler. Parmenides "değil" ve "hiç" kavramlarının nihai anlamlarını açıklamak için ilginç nedenler öne sürdü ve etkinlikte de bu çaba ele alınmaktadır.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 1**: Sentorlar, bildiğimiz kadarıyla, bizim dünyamızda var olmasa da mitolojide varlar. Kişinin metafizik bakışı mitolojik canlıların varlığını kabul edebiliyorsa, sentorlarla ilgili önermeler de kurulabilir. (Metafiziğin önemli konularından biri olan varlığın farklı yorumları için 24. soruya bakın.)

2. Anlam/gönderme ayrımının başka bir uygulaması olan Yalancı Açmazı için 38. soruya bakın.

3. "Değil" kavramının öğrencilerin kafasını karıştırması normaldir. Hayatının ilerleyen zamanlarında *Sofist* adlı diyaloğunu yazana kadar Platon da "değil" için geçerli bir yorum bulamamıştı. Bu eserde Sokrates "değil" kavramının "Atina, New York değildir" cümlesinde kullanılan birincil anlamının "başka" olduğunu açıklar. Bu durumda, bir şeyin öyle olduğunu reddettiğimizde X'in "başka bir şey" olduğunu söylemiş oluruz. Örneğin "Atina, New York değildir" demek aslında "Atina, New York'tan başka bir şeydir" demektir. Ancak "hiç", "değil" ve benzeri kelimelerde olduğu gibi, olumsuzlama kavramının işlevi karmaşıktır ve Platon'un Sofist'te verdiği yanıt, orijinal ve derin olsa da hikâyenin yalnızca bir kısmını anlatır.

4. *Harry Potter ve Felsefe Taşı*'nı okuyan öğrenciler aşağıdaki olayı anımsayacaktır. Okuyan yoksa da yalnızca burada alıntılanan kısım kendi içinde anlamlıdır ve ele aldığımız felsefe sorununu keyifle ve coşkuyla keşfetmek için iyi bir fırsattır. Aşağıdaki konuşmayı canlandırın ve öğrencilerin bu sohbetin neden eğlenceli (ve Filch için sinir bozucu) olduğunu fark edip etmeyeceklerine bakın:

Zalim Filch Harry ve arkadaşlarını kovalarken tam da genç kahramanımızı yakalamak üzereyken hortlak Peeves ile karşılaşır ve aralarında şu sohbet geçer:

"Nereye gittiler, Peeves?" diyordu Filch. "Çabuk, söyle bana."
"'Lütfen' diyeceksin."
"Benimle dalga geçme, Peeves, söylesene *nereye gittiler*?"
Peeves'in o sinir bozucu sesi, şarkı söyler gibi çınladı:
"Lütfen demezsen hiçbir şey demem."
"Peki, *lütfen*."
"Hiçbir şey! Ha haaa! Sana söyledim, lütfen demezsen hiçbir şey demem! Ha ha! Haaaaaa!"
Ve çocuklar (Harry ve arkadaşları) Peeves'in bir hışırtıyla uzaklaştığını, Filch'in öfkeyle küfrettiğini duydular.

Bu sohbeti felsefi olarak şöyle çözümleyebiliriz: Peeves "lütfen demezsen hiçbir şey demem" dediğinde Filch, kibarca "lütfen" demediği takdirde Peeves'in bir şey söylemeyeceğini anlar. Ancak Filch görev gereği "lütfen" dediğinde, Peeves "Hiçbir şey" der. Burada Filch'in beklediği gibi Harry'nin nerede olduğuna dair anlamlı bir bilgi vermek yerine, "hiçbir şey" *ifadesini* kullanır. Peeves kurnaz bir şekilde anlam ve gönderme arasındaki ayrımı çökertir. Sonradan anladığımıza göre, Filch Peeves'in "hiçbir şey demem" demesinin konuşmayacağı *anlamına* geldiğini düşünürken Peeves yanıtında aslında hiçbir şey *ifadesine gönderme* yapar. Mantık ve metafizikle gizlice bütünleşen bu eğlenceli bölüm bu harika eserin pek çok felsefi boyutundan yalnızca biridir.

Soru 22. Herhangi bir şey şans eseri olabilir mi?

Demokritos

Batı felsefesinin materyalizme yönelik ilk sistematik girişimi atomlar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu yaklaşım her şeyin atomların etkinlikleri gereği olduğunu ileri sürer. Sorunun etkinliği şans kavramına ve Demokritos'un ilkelerine göre bu kavramın anlamlı olup olmadığına odaklanır.

Öğretme İpuçları

1. Her şey zaten belirlenmişse özgür irade fikrini korumak güçleşir. Bu uygulama metafizik ve etik arasındaki yakınlığın iyi bir örneğidir. Demokritos'un atom kuramı (metafizik) "özgür seçim" fikrinin anlamlı olduğunu (etik) savunmayı güçleştirmektedir. Özgür iradeye farklı bir bakış için 28. soruya bakın.

2. **BDD 2**: Madde rastgelelik veya düzensizlik boyutunu içeriyorsa, olayların şans eseri gerçekleşmesi mümkün görünür. Bu, şans eseri olayların olası olduğunu doğrulayan bir gerçeklik yorumudur.

3. **BDD 3**: Atomların hareketinde bir düzen yoksa nesne sınıflarının olmasını açıklamak zor olduğundan bu konuyu kanıtlama işi Demokritos'a düşüyor. Sınıfların varlığı sorusu metafizikçilerin çözmekte hep güçlük çektiği bir konu olmuştur.

4. Yanıtlar açısından **BDD 4** açık uçludur. Bu soru öğrencilerin bilim ve bilimin açıklamalar açısından "nihai" bir hedefi olup olmadığı hakkında ne düşündüklerini ortaya çıkarmaya yarar. Öğrencilerin yanıtları ister olumlu ister olumsuz olsun, yanıtlarını değerlendirirken özenli olunmalıdır.

5. Öğrencilere sorulacak büyüleyici ve kafalarını çalıştıracak bir soru da Demokritos'un mekanik nedenlerinin nihai *kaynağı* hakkında bir açıklama yapıp yapamayacaklarıdır. Atomların yaptıkları şeyleri onlara yaptıran nedir? Bu soruya çok çeşitli yanıtlar almaya hazırlıklı olun ve sorunun hedefini, kitabın 26. sorusuna bir giriş olarak aklınızda tutun.

Soru 23. Sayıları kullanmadığınızda onlara ne olur?

Platon *(Phaidon)*

Platon'a göre sayılar onları düşünen zihinlerden ayrı olarak vardır. Gençlerin çoğu sayıların yalnızca zihinde var olduğunu, başka bir yerde var olmadıklarını düşünür. Etkinlik bu görüşün dikkatle incelenmesi gerektiğini gösterir.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 1**: Sayıların ve matematiksel kavramların genellikle uzlaşım ürünü olduğunu ve uzlaşımsal olarak tanımlandığını öne süren *uzlaşımcılık* aracılığıyla yaklaşılabilir. Diğer deyişle, matematikçiler kendi aralarında bazı temel kavramların belirli bir anlamı olduğu konusunda anlaşırlar. Bu kuram Platoncu yaklaşımdan oldukça uzaktır.

2. Platon doğal sayıları her sayının ardılı üzerinden tanımlanan bir dizi olarak görmez. Bu soru nasıl çözümlenirse çözümlensin, matematiksel varlıkların kendi başlarına mı var oldukları, yoksa var olmak için kendilerini düşünen bir zihne mi ihtiyaç duydukları metafiziğin sorularından biri olmaya devam edecektir.

3. Genel olarak, bir şeyin var olmasını sağlamak için o şeyi düşünen biz zihin gerekli midir? Bir şeyin var olması için zihnin gerekli olduğunu savunan kuram hakkındaki tartışma için 14. soruya bakın.

Soru 24. Sayılar ve insanlar eşit düzeyde mi gerçektirler?

Aristoteles *(Metafizik)*

5 sayısıyla bir basketbol takımını karşılaştırın. 5 ve basketbol takımı aynı şekilde mi gerçek? Aristoteles'in en temel ilkelerinden biri "varlığın pek çok farklı biçimde dile getirilebileceğidir". Etkinlik gençleri gerçekliğin kimi örtük ve kolaylıkla görülemeyen çok farklı tonlarla tanımlandığını fark etmeye çağırır.

Öğretme İpuçları

1. Bu bölümde ele alınan konu, *Çocuklar için Felsefe*'nin en soyut sorularından biridir. Yine de genç okurlarda bir tepki uyandırır. Tartışma burada ele alınan metafizik konulara kolaylıkla yanıt vermelerini sağlamaktansa, öğrencilerin zihinlerindeki gerçekliğin farklı olabileceğini anlatmayı hedeflemelidir.

2. **BDD 1**: Sayıların sonsuz olduğu kabul ediliyorsa, bir sayı gibi sonsuz bir şeyin sonlu varlığıyla sınırlanan bir varlıktan "daha fazla gerçek" olduğu söylenebilir. Sürekli varlığın süreksiz varlığa göre "daha iyi" olduğu inancı bu yaklaşımı güçlendirir. (Yine de siz bu yaklaşımı benimsemeyi düşünüyorsanız bir tartışmaya hazır olun!)

3. **BDD 2**: İnsanlar taşlardan daha karmaşıksa, yani daha belirgin özelliklere sahipse insanların taşlardan "daha fazla gerçek" olduğu iddia edilebilir. Bu yaklaşımın temelinde karmaşıklığın farklı ve daha yüksek bir gerçeklik derecesi getirdiği görüşü yatar.

4. Bu soru öğrencilerin ilgisini çekerse gerçekliği tanımlamalarını isteyin. İlk altı yanıtı tahtaya yazın ve sınıftan bu tanımları eleştirel bir gözle değerlendirmelerini isteyin.

Soru 25. Zaman saate baktığınızda gördüğünüz şey midir?

Aziz Augustinus *(İtiraflar)*

Zaman bize sıradan deneyimlerimizin "malzemesini" sunar ancak biz zamanın ne olduğunu nadiren düşünürüz. Augustinus zamanın yalnızca zihinde var olduğunu savunur. Buradaki alıştırmalar da gençlere bu görüşü sınama fırsatı sunar.

Öğretme İpuçları

1. Bu, öğrenciler arasında çok tutulan bir konudur. Augustinus'un yaklaşımının yanlış olduğundan emindirler ancak nasıl emin olduklarını açıklamakta güçlük çekerler. Bu konuya dinozorlara ait fosil kanıtlarından bahsederek giriş yapabilirsiniz. Dinozorların soylarının tükenmiş olması zamanın zihinlerimizin dışında var olduğunu kanıtlamaz mı? Yanıt: Kanıtlamaz! Fosillerin yorumlanması gerekir, bu yorumlama da insan zihni tarafından gerçekleştirilir. İnsanlar dinozorların "milyonlarca yıl önce" var olduğunu söylediğinde bu engin zaman aralığı var oldu, ama yine insanların zihninde! Augustinus dinozorların bir zamanlar var olduğunu ve şimdi soylarının tükendiğini inkâr etmezdi. Dinozorlar dünyada dolaşırken o dönemi gözlemleyen insan olmadığı için o dönemde zamanın var olduğunu inkâr ederdi. Hareket (dinozorlarınki) ve zaman metafizik kavramları olarak olduğu kadar gerçeklikte de birbirlerinden çok farklı şeylerdir!

2. **BDD 2**: Bu geliştirildiğinde Augustinus'un zaman açıklamasının eksik kaldığını gösteren önemli bir sorudur. Augustinus'a göre tamamen insanca bir kavram olarak düşünülmediğinde zaman başlangıçtan beri var olan uzay-zaman ortamında bir bileşen olmak zorundadır. Bilimle özellikle ilgilenen öğrenciler bu soruyu biraz daha genişletmek isteyecektir.

3. Zaman kavramı hakkındaki güncel yaklaşımlar (Aziz Augustinus'un konuyla ilgili bir sözünü de alıntılayan) bilgilendirici bir tartışma için Michael D. Lemonick'in Time'da yayımlanan "The Riddle of Time (Zaman Bilmecesi)" başlıklı makalesine bakabilirsiniz (Time, 27 Aralık 1999, s. 142-144).

Soru 26. Evren Büyük Patlama'dan geldiyse, Büyük Patlama nereden geldi?

Aziz Thomas Aquinas *(Summa Theologica)*

Aquinas evrendeki düzenin bir tasarımcısı olması gerektiğini savunarak "Büyük Patlama" kuramını dolaylı olarak öngörmüş ve eleştirmiştir.

Öğretme İpuçları

1. Paralel bir evrenin araç olarak kullanılması insanların henüz var olmadığı bir evrende zamanın doğası hakkında sorular gelmesine neden olabilir. Aziz Augustinus'a göre zaman böyle bir evrende var olamayacağından (25. soru) 25. ve 26. sorular art arda işlenebilecek, iyi bir ikilidir.

2. Pek çok öğrenci için hassas bir konu olduğu için Tanrı tartışmaları özenle yürütülmelidir. Tartışmanın tamamen felsefi olduğunu ve hiç kimsenin dinî inançlarının söz konusu edilmediğinin altını çizin.

3. **BDD 1**'in sorusu **BDD 2**'de yanıtlanmaktadır. **BDD 2**'ye geçmeden önce öğrencilerin kendi başlarına bu soruya nasıl yanıt vereceklerine bakın.

4. **BDD 3**: Madde sonsuzsa Düzen ile Amaç savı önemli ölçüde sorunludur. Evrenbilimciler zaman içinde sonsuz maddenin evren kadar karmaşık bir şeyi rastgele ortaya çıkarmasının mümkün olduğunu söyler. O halde, evrenin ilk tohumunu atması için ilahi bir varlığa gerek yoktur. Bu soru uzmanlar arasında uzun ve ateşli tartışmalar çıkarmaya devam etmektedir. Bu konuyu çözüme ulaştırmaya çabalamayın, öğrencilerin ne düşündüğünü belirlemeniz yeterlidir. (Bu konu öğrenciler arasında her zaman ilk sıradadır.)

Soru 27. Beş yıl önceki siz ve bugünkü siz aynı kişi mi?

John Locke *(İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme)*

Hem evet hem hayır. Bu sorunun hilesi bir kişi söz konusu olduğunda aynı olmanın ve aynı olmamanın anlamı konusunda açık olmaktır. Locke'un yanıtı bilince ve özfarkındalığa yönelik kesin bir kuramsal anlayış içerir. Etkinlikler de bu farkındalık hissini beslemeyi amaçlar.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 1**: Locke benzersiz bir insan olmamızı sağlayan kimliğimiz için önemli olanın anılarımızın niteliksel *gücü* ya da *zayıflığı* değil, anılarımızın *içeriği* olduğunu savunur. Hayal meyal anımsadığımız bir şey de anıdır. Locke'un bu bağlamda vurguladığı bu anının benzersizliğidir.

2. Bir gencin benzersiz bir birey olmasını sağlayan şey özellikle bu yaşlarda, doğal ve sürekli ilgi uyandıran bir konudur. Sorunun doğası öğrencilerin kendileri hakkında uzun uzadıya düşünmelerine olanak tanır. Bu nedenle, öğrenciler Locke'un kişisel kimlik yaklaşımına itiraz etmek isterlerse akıllarındakini söylemelerine izin verin. Sınıfın Locke'un anılar hakkındaki yaklaşımını açıklama temeli kabul ederek alternatif bir kuramı değerlendirmesi eleştirel düşünme açısından iyi bir alıştırmadır.

Soru 28. Özgür iradeye sahip misiniz?

Thomas Hobbes

Bu, insanların eylemlerinden sorumlu tutulup tutulmayacağı gibi pek çok temel ahlaki bağlam içinde önemini koruyan, çok eski bir etik sorusudur. Sağduyulu yanıt evet, özgür irademiz vardır olacaktır. Ancak etkinlikte öğrenciler Hobbes'un özgür irade reddine katılabilecekleri bir noktaya gelebilirler.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 2**: Hobbes özgür iradenin olmadığı düşünüldüğünde gerekçelendirilemese de cezanın caydırıcı olması nedeniyle toplum için değerli olduğunu kabul eder. Diğer bir deyişle, adil olmayan bir davranışın cazibesine kapılan insanlar bu şekilde davranıp yakalandıklarında toplumun vereceği cezaları düşünüp bu davranıştan vazgeçmeye karar verebilirler.

2. Bölümün başında Samuel Johnson'ın bilinen bir sözü yer almaktadır. Öğrencilere Johnson'ın özgür iradenin varlığını basit bir şekilde kabul ederek soruyu baştan savdığı ifadesinin felsefi bir yönü olup olmadığını sorun. Özgür iradeye sahip olduğumu düşünmem özgür iradeye gerçekten sahip olduğumu gösterir mi?

Soru 29. Her şey her şeyle bağlantılı mıdır?

Georg Hegel *(Mantık Bilimi)*

Uyumlu her insan mutluluğunun başka insanlara ve şeylere bağlı olduğunu kabul eder. Peki bu bağlılığın bir sınırı var mıdır? Hegel'in dünya görüşüne göre her şey her şeye filozofun keşfetmesi ve açıklaması gereken temel bir seviyede bağlantılıdır. Etkinlik öğrencilerin bu yaklaşımı, soyutluğunun güzelliğiyle kavramalarına yardımcı olur.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 1**: Hegel'in yaklaşımı her şey hakkında bilinebilecek her şeyi (ya da bir şey hakkında bilinebilecek her şeyi) bilmemizi gerektirmez. Belirli bir şeyin gerçekliğinin bu şeyin bireyselliğinin diğer tüm gerçeklik boyutlarına bağlı olarak tanımlanmasını gerektirir. Bir insanın bilinebilecek her şeyi bilemeyeceği gerçeği Hegel'in bütünlüğe yönelik metafizik kaygısını ve vurgusunu kendiliğinden çürütmez.

2. **BDD 2**: Hegel'in bakış açısına göre, belirli bir varlığa ilişkin doğru bir önerme, bu varlık ve diğer her şey arasındaki ilişkileri açığa çıkarmayacağından ancak *kısmen* doğru olabilir. Bu yaklaşım genellikle *tutarlılık doğruluk kuramı* olarak adlandırılır ve doğrunun her bir şeyin diğer her şeyle ne kadar "tutarlı" olduğunu göstermesi gerektiğini savunur. Yakın dönem filozofları *uygunluk doğruluk kuramı*nın (12. soruya bakın) "doğru" teriminin genel anlamını baş rakibi tutarlılık doğruluk kuramına göre daha iyi tanımladığını düşünür. Ayrıca, itirazlar karşısında tutarlılık doğruluk kuramını savunmanın, uygunluk doğruluk kuramını savunmaktan daha güç olduğu kabul edilir.

Soru 30. İmkânsız şeyler, olası hale gelir mi?

Yuvarlak karelerin imkânsız olmasının nedeniyle, hareketin ışık hızından daha hızlı olmasının imkânsız olmasının nedeni aynı mıdır? Etkinlik olasılık ve imkânsızlık kavramlarının anlamlarının farklı olduğunu göstermeye yardımcı olur.

Öğretme İpuçları

1. **BDD 1**: Bu bölümdeki tartışma bu kadar sıkıcı bir değerlendirme için gerekli malzemeleri sağlar.

2. **BDD 2**: Çelişkiler üzücüdür çünkü gerçek anlamda kendilerini geçersiz kılarlar. *"Bu top kırmızıdır ve bu top kırmızı değildir."* cümlesini düşünün. Böyle bir top var olamayacağından bu önerme hiçbir şey söylemez. Bir filozof çelişkili bir şey söylediğinde hiçbir şey söylememiş gibidir! Çoğu insan gibi filozoflar da görüşlerini anlatmak, başka insanların tartıştığını görmek ister. Ancak bir filozof çelişki ürettiyse zaten hiçbir şey söylemediği için kimse ona kulak vermez.

   Filozofun yazılarının çelişki (hatta daha kötüsü çelişkiler) içerdiğini göstermeye çalışmak felsefi eleştiride en yaygın kullanılan yöntemlerden biridir. Günümüzde sayıları 200'ü aşan felsefe dergilerinde gördüğümüz makaleler bu stratejiyle doludur.

4. BÖLÜM

Eleştirel Düşünme

Soru 31. Anlaşılabilmek için konuşmak ve yazmak önemli midir?

Kelimelerle oynamak eğlencelidir ancak kelimeler ciddi şeylerdir. Burada yer alan etkinlik, düşünürken, konuşurken ve yazarken olabildiğince açık olmanın önemini vurgular.

Öğretme İpuçları

1. Bu etkinlik sınıf için çok uygundur. Bir öğrenciden 1. önermeyi eğik yazılan kelimeleri vurgulayarak okumasını isteyin. Ardından sınıfa bu vurgularla okunduğunda cümlelerin ne anlama geldiğini sorun. Önermenin beş yorumu da okunduktan ve çeşitli anlamlar üretildikten sonra farklı anlamları tahtaya yazın.

2. Bu alıştırmanın hedefini biraz daha genişletmek için öğrencilerden kelimeler yanlış sıralandığı için belirsizleşen bir önerme bulmalarını isteyin. Buna çok anlamlılık safsatası adı verilir. Bu safsata kelimeler ya da ifadeler yanlış yerleştirildiğinde önermenin anlamı çatallandığında ve önerme belirsiz, hatta bazen komik olduğunda ortaya çıkar.

32. Diğer insanların görüşlerini her zaman dinlemeli misiniz?

Bu sorunun yanıtı "evet" olmalı gibi duruyor ancak gençler özellikle karşı görüşü savunan birini dinlemeleri gerektiğinde sabırsız davranabiliyorlar. Alıştırma bu örtük konunun anlaşılmasını amaçlar.

Öğretme İpuçları

1. On görüşün konuları gençlere uygun olması amacıyla geniş ve genel bir yelpazeye yayılsa da bazı öğrenciler etkinlikte sunulan bir ya da daha çok görüşle hiç ilgilenmeyebilir. Bu öğrenciler bu görüşlere "hayır" deme eğilimindedir. Dolayısıyla bir öğrencinin altı görüşe "evet" yanıtı vermesi bu öğrencinin ilgi alanlarının dar olduğu ve başkalarının görüşlerini dinlemeyeceği anlamına gelmez. Etkinliğin amacı konuşulan konuyla doğrudan ya da hemen ilgilenmeseler bile, hatta özellikle böyle durumlarda başkalarını dinlemeye istekli olmaları gerektiğini anlatmaktır. Öğrenciler etkinliğin bu amacını düşünerek yanıtlamaya teşvik edilmelidir.

2. Öğrenciler etkinlikte verilen görüşlerin birini ya da hepsini tartışmak isteyebilir. Bu, 32. sorunun nihai amacını örneklemesi açısından iyidir ancak etkinliğin birincil amacı öğrencilere başkalarının söylediklerini dinlemenin uzun vadede kendileri için en iyisi olduğu fikrini vermektir. Verilen görüşler üzerinde tartışmalara izin verip vermeyeceğinize siz karar verin.

Soru 33. İnsanları ya da görüşlerini eleştirmeli misiniz?

Herhangi bir ciddi tartışmada, insanların kendileriyle düşüncelerini ve inançlarını birbirinden ayrı tutmak çok önemlidir. Buradaki etkinlikte, bir konu ussal bir şekilde tartışılırken bu konu hakkında görüşünü savunan kişiye saldırmak yerine, bu ayrımın bir ön koşul olarak alınması gerektiği gösterilmektedir.

Öğretme İpuçları

1. Öğrencilerin üç yanıt grubunda tartışılan şeyler hakkında düşünmeleri gerektiğini anımsatın. Mary, Adolf ve Jenny'nin cümlelerini dikkatle incelemelerini, ardından Bill, Josef ve Jill'in yanıtlarını da aynı dikkatle incelemelerini isteyin.

2. Üç yanıtı kısaca tartışmanın amacı yorumdaki safsatayı, yanıt veren kişinin mantık kitaplarının insan karalama safsatası olarak adlandırdığı suçu işlediğini göstermektir. Bu safsatada yanıt veren kişi eleştirel yorumunu tartışılan konuya değil, "kişiye" yönlendirir. (a) Kişiye saldırma ve (b) kişinin yaklaşımını eleştirel bir bakışla değerlendirmeyi birbirinden ayırmak için gerekiyorsa bu tartışmaları genişletebilirsiniz.

3. **BDD 3**: Siyasette ve bir avukatın tanığın ifadesini bozmaya çalıştığı davalarda insan karalama temelli yanıtlarla sık karşılaşılır. "Kişiye saldırma" yönteminin kullanıldığı durumları tartışmak etkinliğin vurgusunu güçlendirmek için ilginç ve verimli olacaktır.

Soru 34. Neden "çünkü" kelimesi bu kadar önemlidir?

Eleştirel düşünce açısından "çünkü" kelimesinin doğru kavranması çok önemlidir. Etkinlik insan doğasının genellikle öğrencilerin ilgisini çeken bir yönü hakkındaki inancı açıklamak ya da haklı çıkarmak için "çünkü" kelimesinin çeşitli anlamlarda nasıl kullanıldığını göstermektedir.

Öğretme İpuçları

1. "Neden" kelimesi "açıklama" ile eşanlamlıdır. *Uslamlama* zihnin bir önermeden sonuca hareketidir. Bir şeyin nedenini belirtmek için uslamlama şart değildir. Ancak bu bölümdeki etkinlik belirli bir önermenin nedenlerinin belirtilmesini vurgulasa da verilen (daha dar anlamda ve açıklamaya yönelik) bir nedeni gerekçelendirmek için her zaman (daha geniş anlamda ve mantıksal) uslamlama yapılmalıdır.

2. Sınıfın ilgisini en çok çeken ve tartışma yaratan nedeni seçin. Ayrıca öğrencilere zekâyı açıklamak için diğer nedenlerin eklenmesi gerektiğini düşünüp düşünmediklerini sorun. Etkinlikten ya da öğrencilerden gelen nedenleri kullanarak zekâyı açıklamaya çalışırken büyüleyici tartışmalara girebilirsiniz. Bu tartışma elbette bir fikir birliğine bağlanmayacaktır, zaten felsefede fikir birliği çok nadir görülür. Ancak öğrenciler bunun bu karmaşık kavramı anlamak için değerli bir alıştırma olduğunu kabul edecektir. (Zekâ kavramının önemli rol oynadığı bir diğer konu için 3. soruya bakın.)

3. Başlıktaki soruya benzer daha geniş bir tartışma için öğrencilere *"Neden 'Neden' kelimesi bu kadar önemlidir?"* diye sorun. "Neden" kelimesiyle başlayan cümleler genellikle bir merakı ifade eder. Bunlar tam da felsefe maceralarında ilgi uyandırabilecek türden cümlelerdir. "Neden" kesinlikle çok önemli bir kelimedir!

Soru 35. Bir şeyin olmasının nedenini açıklamak her zaman kolay mıdır?

Olayları neden ve sonuç bağlamında açıklamak insan zekâsının doğal işlevlerinden biri gibi görünmektedir. Ancak çoğu zaman verilen bir nedeni, üzerinde fazla düşünmeden kabul edebiliyoruz. Bu *"tartışmalı sebep"* safsatasıdır. Etkinlikte bu eğilimi gösteren bir dizi örnek verilmektedir. Tartışmaysa öğrencilere nedensellik ilişkisi kurarken dikkatli olmaları gerektiğini anlatır.

Öğretme İpuçları

1. Etkinlikte 12 açıklama incelenmeli ve altta yatan örüntü belirlenmelidir. Öğrenciler bu örüntüyü rahatlıkla görebilir. Etkinliğin amacı açıklamaları, belirtilen nedensel bağlantıların geçerli olup olmadığı açısından değerlendirebilmektir.

2. Öğrenciler **BDD 1**'deki etkinlik türlerini derecelendirdiyse çok çeşitli yanıtlara hazır olun. Nedensel kesinlik söz konusu olduğunda, öğrencilerin daha çok ya da daha az kesin olduğuna inandıkları alanlar oldukça farklılık gösterebilir. Derecelendirmelerin sonuçlarından bir cetvel çıkarırsanız öğrencilerin derecelendirmelerinin nedenlerini tartışabilirsiniz. Bu tartışma neden-sonuç ilkesini kullanarak öğrencilerin bilgi ve görüş arasındaki fark hakkında ne düşündüklerini ortaya çıkarır.

Soru 36. Birçok insan bir şeyin doğru olduğuna inanıyorsa, o şey doğru mudur?

Bu tartışma "yaygın inanç" olarak bilinen safsatayı örneklemektedir. Birçok kişinin bir şeyin doğru olduğuna inanması o şeyin bu nedenle doğru olduğu anlamına gelmez.

Öğretme İpuçları

1. Burada öğrencilere etkinlikte listelenen görüşlere inanıp inanmadıklarının değil, bazı insanların ya da pek çok insanın, hatta bütün insanların bu görüşlere inanacağını düşünüp düşünmediklerinin sorulduğunu anımsatın. Öğrenciler her görüşü inceleyip yanıtlarını bu görüşe insanların genel olarak nasıl tepki vereceklerini düşünmelidir.

2. **BDD 1** bir görüşün *içeriği* ile insanların bu içeriğe verdiği tepki arasındaki ayrımı vurgulamayı hedefler. Örneğin, Michael Jordan çok göz önünde olan bir sporcuydu ve insanlar onun yaptıklarına kendi izlenimlerine göre tepki verebilirler.

3. **BDD 2**'nin hedefi de **BDD 1**'de olduğu gibi bir görüşün *içeriği* ile insanların o içeriğe verdiği *tepki* arasındaki ayrımı vurgulamaktır. Görüş bir tavır ya da insan etkinliği içeriyorsa insanların bu görüşe yönelik algıları veya tepkileri görüşün doğruluğuna bağlı olabilir. Bu durumda, "Çok alıştırma yapmak *her zaman* mükemmelliğe ulaştırır mı?" Bir insanın doğal yetenekleri bir işi mükemmel yapmasını engelleyebilir gibi görünmektedir.

Soru 37. İki yanlış birbirini götürür ve bir doğru eder mi?

Bu bölümdeki etkinlik ve tartışma, gençler arasında oldukça yaygın kullanılan bir haklı çıkarma *("Ama o da yaptı!")* yöntemi olan *"iki yanlış bir doğru eder"* safsatasını açıklamaktır.

Öğretme İpuçları

1. Beş örneğin düzenini dizi bütün olarak incelendikten sonra kendini göstereceğini anımsatın. Öğrenciler bu düzeni fark edemezse **BDD 4**'teki açıklamadan yararlanabilirler. Bu düzenin ortaya çıkması 37. soru açısından şart değildir.

2. Beş örnekteki *"kabul edilebilirlik"* ile *ahlaki* açıdan kabul edilebilirliğin kastedildiğinin altını çizin. Bu soruların amacı bu durumlarda ne *yapacağınız* değil, ne *yapmanız gerektiği*dir.

3. **BDD 1-3** belirtilen sonuçları haklı çıkarmayı hedefler. Ancak öğrenciler bu tartışmalarda yürütülen uslamlamayı sorgulamak ve tartışmak istemiyorsa öğrencileri buna teşvik edin.

4. Öğrenciler 5. örnekte açıklanan koşulların *"iki yanlış bir doğru etmez"* ilkesinin bu durumlarda geçerli olmayacağını ima ettiğini söylerlerse neden böyle düşündüklerini açıklamalarını isteyin. Bu tartışma sonuçlara dayalı ahlaka yaklaşımı güçlendirebilir (muhtemelen de güçlendirir). *"İki yanlış bir doğru etmez"* ilkesi körü körüne uygulanır ve bunun sonucunda ülkemiz yerle bir olursa, kararımızın ahlaki açıdan doğru olduğundan emin olamayız. (Bu durumla ilgili ahlak yaklaşımı için 6. soruya bakın.)

   BDD 4'teki tartışmanın belirsiz bir şekilde sonlanacağını unutmayın. Öğrenciler *"iki yanlış..."* ilkesinin pek çok durumda kabul edilebilir bir ilke olduğuna ikna olabilir ancak bu her durumda geçerli olabilecek bir kural değildir.

5. Burada konu edilen safsatanın mantıksal açıdan verimli bir uygulaması için şiddetin şiddetsizlikle düzeltilmesini ele alan 8. soruya bakın. Bir grup insana adaletsizce davranılıyor ve bu insanlar şiddetten zarar görüyorsa, bu insanların kendilerine şiddet uygulayan kişilere aynı şekilde karşılık verme hakları var mıdır? İki yanlış bir doğru eder mi?

Soru 38. 'Yalan söylüyorum.' Doğru mu, yanlış mı?

Bu, 2000 yıldan eski ve "Yalancı Açmazı" olarak bilinen ünlü bir mantıksal açmazdır. Bu açmazın pek çok farklı yorumları bulunmaktadır ve bugün hâlâ bulmacalarda kullanılır. (Laf aramızda, bu soru çocukları çılgına çeviriyor. 20. yüzyıla kadar filozofların da çok başını ağrıtmıştır.) Etkinlikte doğru ile yanlış önermeler ve bir önermedeki anlam ile gönderme arasındaki temel farklılıklar açıklanmaktadır.

Öğretme İpuçları

1. *"Yalan söylüyorum"* ifadesinden sonra gelen paragraf açmazı özetleyerek kısaltılmıştır ancak genellikle mantıksal alternatifleri göstermek için yeterlidir.

2. *Açmaz* kelimesinin başka anlamları da vardır ancak bunların mantıksal bir yönü yoktur. Yalancı Açmazının karakteri açık ve nettir, bu mantıkçıların ve filozofların bu açmazı verimli ve çalışmaya değer bulmalarının nedenidir. Çok farklı ve metafizik alanında bir bu kadar önemli bir açmaz için 11. soruya bakın.

3. Diyalogdaki repliklerin kesik kesik, atışma gibi sunulması yanıtların içindeki Samuel Beckett tarzını güçlendirir.

4. **BDD 4**: Uygulamada ve kuramsal olarak uslamlama yaparken genellikle en az iki önerme kullansak da uslamlama tek bir önerme kullanarak yapılabilir.

5. Öğrenciler söyledikleri ya da yazdıkları bir şeyin anlamı ile söylemlerinin *gönderme* yaptığı şey arasındaki farkı kavrarsa etkinlik ve Yalancı Açmazı amacına ulaşmış demektir. *"Ne demek istiyorsun?"* sorusu sorgulanan ifadenin gönderme yaptığı şey belirtilerek yanıtlanamaz. İfadenin anlamı çözümlenmeli ve ardından netleştirilmelidir.

Soru 39. Mantıklı bir şey anlamsız olabilir mi?

Bu tartışmada savın içeriği tuhaf, hatta delice olsa da savı mantıksal olarak doğru yapan biçimsel koşulları ifade eden *geçerlilik* kavramı ele alınmaktadır. Buradaki örnekler bu kısmen soyut kavramı açıklamanın eğlenceli bir yolunu sunar.

Öğretme İpuçları

1. Mantıksal bağlamda uslamlama genellikle yeni bilgi veren bir sonuç üretmek üzere temel alınan önermeler (cümleler) arasında bağlantı kurmak olarak anlaşılır.

2. Bu etkinliğin cümlelerin içeriğindense, *biçimine* odaklanacağını anımsatın. Mantıkta geçerlilik kavramı önermelerin içeriğinden soyutlayıp önermelerin biçimsel olarak nasıl yapılandırıldığına bağlıdır. Etkinliğin ilerleyen kısımlarında *biçim* kavramından sıkça bahsedilmektedir.

3. Öğrenciler "... doğruysa ..." ifadesinin konuyla ilgisini hemen kavramazsa endişelenmeyin. Konu tartışma içinde açıklanmaktadır.

4. **BDD 1**: Uslamlama mantıklı olmadan da geçerli olabilir, 2. örnekte de görüldüğü gibi. Mantıklı bir çıkarım doğru önermelerle yapılırsa geçerli bir çıkarımdır (1. örnekteki gibi). Tüm mantıklı çıkarımlar geçerlidir ancak tüm geçerli çıkarımlar mantıklı olmayabilir.

5. **BDD 2**: Genellikle uslamlama sonucunda doğru olan önermelere ulaşmak isteriz. Bu nedenle de uslamlamamızın yalnızca geçerli değil, mantıklı olmasını da tercih ederiz.

6. **BDD 3**: Geçersiz uslamlama olasılıkları sınıfların düzgün olmayan bir şekilde düzenlenmesi ve birbirine bağlanması nedeniyle sonsuzdur. Bir örnek verelim:

   Bütün köpekler hayvandır.
   O halde, bütün kediler köpektir.

   Öğrencilerden bu çıkarımdaki hatayı bulmalarını isteyin. (Yanıt: Tüm kediler sınıfı ve tüm köpekler sınıfı tüm hayvanlar sınıfının hepsini kapsamaz. Bu çıkarımda sınıflarla ilgili varsayımların yanlış olması nedeniyle çıkarımın sonucundaki gibi kedileri köpekler olarak tanımlamak biçimsel olarak yanlıştır. Dahası, önermelerin içeriği ne olursa olsun, bu biçimde yapılacak *tüm* çıkarımlar da geçersiz olacaktır.)

40. "Acaba..." Bir şeyi tanımlamak ne demektir?

Bu son etkinlik, bir terimi tanımlamanın ne demek olduğuna odaklanır. Burada dört tanım türü öğrencilerden bu türlere ilişkin örnekler bulmalarını isteyen alıştırmalarla açıklanmaktadır.

Öğretme İpuçları

1. Dört tanım türünün birine ya da hepsine ilişkin örnekler daha uygun olacaksa değiştirilebilir. Sorunun hedefi tanım türleri arasındaki farkın anlaşılması için kuramsal bir zemin oluşturmak ve bu türlerin örneklerini tanımlama alıştırmaları yaptırmaktır. Örneklerin kendileri tanımlar arasındaki *farklar* kadar önemli değildir.

2. Yanıtlar şöyledir:
   Şartlı = kara delik
   Sözlüksel = sentor
   Kuramsal = ısı
   İknaya Yönelik = kapitalizm

3. İki ayrı sözlükten felsefe için önemli terimlerin (örneğin adalet, zaman, arkadaşlık vb.) tanımlarına bakın. Öğrencilerden iki tanımı karşılaştırıp eleştirel düşünme becerilerini kullanarak bu tanımları felsefi açıdan değerlendirmelerini isteyin. Terimlerin anlamları konusundaki tartışmaları çözmek için kullandıkları eserleri eleştirecekleri nden bu alıştırma öğrenciler için zorlayıcı olduğu kadar eğlenceli de olacaktır!

Müfredat Bütünlüğü

Aşağıda verilen öneriler, kitapta yer alan 40 sorunun, müfredatın diğer konularıyla ilişkilendirilmesi için sunulmuştur. Yaratıcı öğretmenler, aşağıda listelenen önerilerden çok daha fazlasını da keşfedeceklerdir.

Dil

31.-40. soruların yer aldığı *Eleştirel Düşünme* bölümü bilgilendirici denemeler yazmaya ya da münazaralara hazırlık için tamamen, parça parça ya da tek tek kullanılabilir. Ünlü ve 2000 yıldan eski, çözmeye çalışırken şaşkınlığa ve aşırı eğlenceye neden olan mantıksal açmazın işlendiği 38. soru bu çalışmanın dışında bırakılabilir. Ancak macerayı seven öğretmenler 38. soruyu da ekleyebilir. Bu alanda yararlı olacak diğer sorular şunlardır:

- 12. ve 16. sorular, hakikatler üzerine birer kompozisyon teması olarak kullanılabilir.
- 17. soru, deneme ya da şiir alıştırması olarak kullanılabilir.

Matematik

- 23. ve 24. sorular, aritmetik ya da cebir üzerine düşünsel bir tavır geliştirmeye ilham olabilirler.
- 25. soru, sayısal ölçüm ve zaman arasındaki ilişkiyi göstermeye yardımcı olabilir.

Fen

- 25. soru, doğal süreçlerdeki hareket türlerini işlerken kullanılabilir.
- 26. soru, evrenin başlangıcı ya da evrimle ilgili tartışmalarda kullanılabilir.
- 15. soru, kanunların bilim içindeki yeriyle ilgili bir tartışma başlatmak için kullanılabilir.
- 22. ve 35. sorular, bilimin her şeyi açıklamasının mümkün olup olmadığı yönünde bir tartışma için kullanılabilir.

Sosyal Bilimler

- 8. ve 9. sorular, toplumsal adaletin önemini ve toplumsal adaleti sürdürmenin en iyi yolunu araştırırken kullanılabilir.
- 5. soru, sosyal sorumluluk ya da toplumsal refah kavramlarıyla ilgilidir.

Özel Durumlar

- 3., 4. ve 6. sorular, dönem başında öğrencilerin o yıl okula bakışlarını etkilemenin bir yolu olabilir.
- 1. ve 2. sorular, uzlaşmazlıkların çözümünde kullanılabilir.
- 10. soru, sınıfa teknolojik bir alet alındıysa, 20. soru da bu alet bir bilgisayarsa kullanılabilir.
- 27. soru bir öğrencinin doğum günü için uygun olabilir, tabii özenli olmak kaydıyla.

Ek Felsefe Okumaları

Aşağıdaki eserler daha fazla felsefe okumak isteyen gençlere önerilmektedir:

Sofie'nin Dünyası: Felsefe tarihi üzerine bir roman
Jostein Gaarder

Dünya çapında çok satan listesine giren bu kitap genç bir kız ve gizemli bir felsefe öğretmeniyle maceralarını anlatan kurgusal öyküyle felsefenin büyüleyici bir karışımıdır. Yunanlardan başlayarak filozoflardan bahseder ve tüm felsefe tarihinde gerçek bilgilere dayanarak dolaşırlar. Felsefenin ilerleyişiyle ilgili kültürel, toplumsal ve dinî unsurlar hakkında genel tartışmalar da öykünün içine serpiştirilmiştir. Felsefe hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen gençler için.

Felsefenin Öyküsü
Will Durant

Bu kitap felsefe tarihini filozofların kendileriyle ilgili ek biyografik bilgilerle birlikte doğru ve rahatlıkla okunabilir bir şekilde anlatır. *Sofie'nin Dünyası*'nda yer alan daha genel açıklamalardan daha zorlayıcı ve yoğun bir kaynaktır.

Felsefe Sorunları
Bertrand Russell

20. yüzyılın büyük matematikçi ve filozoflarından Russell'ın bu ünlü kitabı Yunanlardan bu yana filozofların aklını kurcalayan önemli sorunları (görünüş ve gerçeklik, doğru ve yanlış, bilgi ve görüş vb.) anlaşılır bir şekilde açıklar. Ayrıca felsefenin değeri hakkında müthiş bir son bölüm de bulunmaktadır. Russell istediğinde çok eğlenceli olabilir ancak burada felsefe sorunlarını açık ve dikkatli ifadelerle açıklamaktadır. Biraz daha büyük (ya da ileri düzey) öğrenciler için.

İrrasyonel İnsan
William Barrett

Varoluşçuluk 20. yüzyıl felsefesinin en önemli hareketlerinden biridir. Barrett'ın çalışması da varoluşçuluğun en büyük isimleri olan Kierkegaard, Nietzche, Sartre ve Heidegger'i en açık ve kolay anlaşılır şekilde anlatan eser olarak kabul edilir. Eserde varoluşçuluğun doğduğu koşulların arka planı da incelenir. Barrett'ın dili açıktır, varoluşçların kendilerini felsefeye çeken sorunlara yaklaşımını ve çözümlemelerini anlar. Russell ve Barrett eserlerini okuyan ya da bu eserlere göz atan genç öğrenciler felsefe sorunlarına ve bu sorunlara ilişkin varoluşçu bakış açısına dair sağlam bir temel atmış olurlar.

What is the Name of This Book? The Riddle of Dracula and other Logical Puzzles
Raymond Smullyan

Bu, yüzlerce bulmaca ve açmazla felsefe sorunlarını sunan "eğlenceli" bir kitaptır. Smullyan açık ve eğlenceli bir dille yazar. Mantığı ve eleştirel düşünmeyi seven öğrenciler bu kitaptan büyük keyif almakla kalmayıp mantık ve dil hakkında da pek çok şey öğrenecektir. Bazı bulmacaların ve açmazların karmaşıklığı daha büyük öğrenciler için daha uygun olabilir ancak daha genç öğrenciler (hatta meraklı yetişkinler) de kitabı zevkle okuyabilirler.

There are Two Errors in the the Title of this Book:
A Source Book of Philosophical Puzzles, Paradoxes, and Problems
Robert M. Martin

Martin'in bu eseri bir dizi temel felsefe sorunu ve kavramını konu eder. Bulmaca ve açmazlar hakkındaki tartışmalar Smullyan'a göre daha uzun ve ayrıntılıdır. Martin yaklaşımlarını resmettiği filozofları sıklıkla bulmacaların ve açmazların temelinde yatan felsefe kuramlarını incelemek isteyen herkes için yararlı bir alıştırma olarak tanımlar. Martin'in dili açık ve sıklıkla alaycıdır ancak kitabının içeriğine daha fazla temel felsefe eklemek istediğinden, yer yer zorlaşabilmektedir. Smullyan'ın ilginç ve kışkırtıcı olduğunu düşünen öğrenciler Martin'in kitabından da büyük zevk alacaktır. (Başlıkta yinelenen *the* kelimeleri yazım hatası *değildir*!)

Open Minds and Everday Reasoning
Zachary Seech

Bu, daha geniş bir kitleye ulaşmayı hedefleyen mantığa giriş niteliğinde kitaptır (eser California'da orta okullarda öğrencilerle sınanmıştır). Yazarın dili düz ve doğrudur. Seech

çıkarım, öncül önerme, sonuç, geçerlilik gibi mantık kavramlarını kendi başlarına çalışmak isteyen genç öğrencilerin anlayacağı şekilde açıklamıştır. Safsatalar hakkındaki bölüm özellikle etkileyicidir ve Çocuklar için *Felsefe*'nin Eleştirel Düşünme bölümüne yardımcı olarak kullanılabilir. Özellikle evde eğitim deneyimi ya da merakı olan daha büyük öğrenciler için.

Küçük Prens
Antoine de Saint-Exupéry

Eskimeyen bu kitap okuyucuyu biri elbette felsefe olan pek çok açıdan büyüler ve eğitir. Prens, tilki, yılan, gül ve pilot birbirleriyle arkadaşlık, sevgi ve "öteki" olanla başa çıkma konularında pek çok açıdan etkileşim kurar. Bir edebiyat eserinden doğan önemli konular hakkında derin düşünmek isteyen öğrenciler için.

Yabancı
Albert Camus

20. yüzyılın klasiklerinden olan bu eserde *Küçük Prens* ve *Harry Potter*'da gördüğümüzden bambaşka bir dünya canlandırılır. Kahramanımız (belki de anti-kahraman demeliyiz) Meursault hiçbir şeye karşı derin bir duygu beslemeden dünyasında sürüklenir. Ancak içine düştüğü karmaşık ölüm kalım durumlarında çoğu felsefi olan önemli gerçekleri keşfeder. Ünlü Fransız varoluşçunun çizdiği gerçekliği görmek isteyen daha büyük (ve olgun küçük) öğrenciler için.

Terabithia Köprüsü
Katherine Paterson

Orta sınıflara yönelik bu popüler roman arkadaşlık, kişinin kendini araması, cinsiyet ayrımcılığı ve ölümün doğası hakkında bir tartışmaya yönlendirebilir. Dördüncü sınıfa giden bir çocuk ailesinin beklentilerini karşılayamamanın, bir kızla arkadaş olmayı öğrenmenin ve hayatta hayal gücünün önemini kabul etmenin verdiği hislerle mücadele eder.

Roll of Thunder, Hear My Cry
Mildred D. Taylor

Buhran Dönemi'nde Güney topraklarında geçen bu roman ırksal eşitsizliklerin anlatıldığı unutulmaz sahneler içerir. Orta Afrikalı Amerikalı karakterler toplumsal ve ekonomik açıdan hayatta kalmaya çalışan bir çiftçi ailesidir. Beyazlar okulundan atılan ders

kitaplarını almaya zorlanan "Little Man'in" öfkesinin anlatıldığı sahne en güçlü sahnelerden biridir. Onur, adalet, yoksulluk, "doğru" davranış ve ırklar arası gerginlik işlenir.

Izzy Willy Nilly
Cynthia Voigt

Kitabın kahramanı bir kazada bacaklarını kaybedene kadar çok popüler olan bir genç kızdır. Yaşamın zorluklarıyla mücadele kadar arkadaşlığın doğası da bu romanda güçlü bir şekilde işlenmiştir. Izzy bacağını kaybettiğinde ailesinin ve arkadaşlarının onun ne hissettiğini ne kadar anlayabildiğini sorgular.

Harry Potter ve Felsefe Taşı
J. K. Rowling

Aslında genç Harry Potter bir filozof değil, bir büyücü adayıdır. Ancak içinde yaşadığı dünya felsefi kavramlar, bilmeceler ve açmazlarla doludur. Harry ve arkadaşları Hogwarts Büyücülük Okulu'nda büyücü olmayı öğrenirken çevrelerindeki gizemli ve merak uyandıran şeyleri görmek için tek yapmanız gereken güçlü karakterlerin ve ustaca yazılan öykünün ötesine bakmaktır. Etik (güç, iyilikten daha mı önemlidir?), epistemoloji (Hayaletleri ve trolleri nereden uydurduk?), metafizik (Büyü nasıl işler?) ve daha pek çok konu hakkında sorular bu harika kurguya vereceğiniz doğal tepkilerdir. Bu soruları felsefi açıdan düşünmek Harry'nin büyülü dünyasına girmenize kesinlikle engel değildir!

Fahrenheit 451
Ray Bradbury

Bilim-kurgu felsefi düşünceler için zengin bir zemindir. Bu ünlü klasik eser özellikle verimli bir kaynaktır. Teknolojinin etkileri, mutluluğun doğası, duyguların önemi, yabancıların durumu ("kitaptakiler") ve fikirler hakkında bilgi sahibi olup onları sorgulayabilen bir konumda olmanın anlamı bu kitabın akla getirdiği başlıklardan yalnızca birkaçı.

Kaldırımın Bittiği Yer
Shel Silverstein

Alışılmadık ve zaman zaman karamsar olan bu şiirler gençlerin en özel ve derin düşüncelerini sakladığı yere ulaşır. Yorumlarda şiirlerin "şefkatli, eğlenceli, duygusal, felsefi, absürt ve her yaştan insanlar için olduğu" söylenir. Gençlerin değerler, arkadaşlık ve "kaldırımın bittiği yerden" ötesi gibi felsefi konularla kesişen deneyimlerini uyandırmak için.

Sözlük

Aşağıdaki terimlerin tanımları *Çocuklar için Felsefe* kapsamında verilmiştir. Terimlerden bazıları tartışmalıdır ("anlam", "neden", "doğru") ve filozoflar tarafından farklı şekillerde tanımlanır. Tanım içinde koyu yazılan terimler için sözlükte ayrıca bir başlık bulunmaktadır. Not: Uygun olduğunda, terim *Çocuklar için Felsefe*'deki sorular için özellikle önemli olduğunda ilgili soru tanımın sonunda verilecektir.

açmaz: popüler anlamda, gizemli ya da anlaşılması zor şey. Daha ayrıntılı tanımıyla çelişki gibi görünen sonuçlar üreten bir önerme. (İki farklı felsefi açmaz için 11. ve 38. sorulara bakın.)

aforizma: **doğru** olan bir şeyi ifade eden kısa, öz önerme (3. soru)

algı: kendimiz hakkında içsel olarak ve kendimizden başka her şey hakkında dışsal olarak duyumsayabildiğimiz şeylere yönelik bilinç geliştirme süreci. (14. ve 19. sorular)

amaç: doğal bir sürecin ya da eylemin hedeflenen (bazen de hedeflenmeyen) sonucu. **Yöntem** ile birlikte kullanılır. Örneğin bir meşe palamudunun amacı bir meşe ağacı olmaktır, bir barış yürüyüşüne katılmanın hedeflenen sonucu toplumsal adaleti sağlamaktır.

anlam: bir önermenin anlatmak istediği şey. Önermelerde **gönderme**den ayrı tutulmalıdır.

ayrım: karmaşık bir kavramı çözümlemek ya da daha küçük veya daha kolay anlaşılır parçalara bölme. Adalet kavramı, bireyin başka bireylerle etkileşimini ya da bütün bir insan **sınıf**ını konu etmesine bağlı olarak *bireysel* adalet ve *toplumsal* adalet olarak ayrılabilir.

bilgi: dünyadaki hakikatler ya da işleyiş konusunda nesnel olarak emin olduğumuz zihin durumu. (2. bölümdeki soruların yanı sıra 16. soruya da bakın.)

Büyük Patlama Kuramı: evrenin 20 milyar yıl önce küçük miktarda yüksek yoğunluklu ve sıcaklıktaki maddenin patlamasıyla doğduğunu savunan **evrenbilim kuramı**.

çelişki: yanlış olmak zorunda olan önerme. "*Bu top kırmızıdır*" ve "*Bu top kırmızı değildir*" önermeleri "Bu top kırmızıdır ve bu top kırmızı değildir" olarak birleştirildiğinde bir çelişki oluştururlar.

çıkarım: uslamlamanın temel yapısı, bir **sonuca** ulaştıran öncül önerme.

çürütme: kuramsal bir önermeyi çürütmek uslamlama ya da karşıt örnek aracılığıyla belirli bir felsefi yaklaşımın veya **tanımın** yanlış olduğunu göstermektir. (1. ve 33. sorular)

dil oyunu: filozof Ludwig Wittgenstein'ın dilin nasıl işlediğini ve cümlelerdeki kelimelerin birleşimini yöneten belirli kurallarla nasıl anlamlı olduğunu açıklamak için kullandığı ifade. (17. soru)

doğru: bir kurama önerme ve dünya hakkında bir hakikat arasındaki ilinti. "*Kedi paspasın üzerinde*" önermesi kedi gerçekten paspasın üzerindeyse doğrudur. (12. soru. Farklı bir doğru kuramı için 29. soruya bakın.)

eleştirel düşünme: bir çıkarımı kanıtlamaya çalışan bir uslamlamanın ya da tartışmanın nasıl değerlendirileceğini çözümleyen **felsefe** (ve **mantık**) dalı. (31-40. sorular)

epistemoloji: **felsefe**nin nasıl bildiğimizi araştıran dalı. (11-20. sorular)

etik: **felsefe**nin yaşamda önemli olduğuna inandığımız şeyleri, değerleri araştıran dalı. (1-10. sorular)

evrenbilim: evrenin (ya da kozmosun) yapısına ilişkin felsefi çalışmalar. (26. soru)

felsefe: kelime anlamı "bilgelik aşkı", dünya ve kendimiz hakkında mümkün olduğu kadar çok şeyi anlama ve erdemli olma arzusu. (Bu kitaptaki herhangi bir soru!)

geçerlilik: **mantık**ta, bir çıkarımın öncül önermelerinin doğal olarak bir **sonuca** varması ya da bir sonucu işaret etmesi. (39. soru)

gönderme: önermenin gösterdiği ya da belirttiği şeyin adı. "*Tüm filozoflar mutludur*" önermesi tüm filozoflar sınıfına gönderme yapar. Anlam ile karşılaştırılabilir. (21. ve 38. sorular)

ilke: bir **kuram** üretmeye yarayan temel kavramlar kümesi.

karşıt örnek: bir **tanım**ın belirtilen koşullarını tanımın yanlış ya da eksik olduğunu gösterecek şekilde karşılayan örnek. (1. soru)

kavram: düşünme ve uslamlamanın temel unsuru. Kavram en geniş anlamıyla, zihnin kavrayabildiği bir fikirdir. Örneğin "adalet", "arkadaşlık", "çaba" ve "zaman" kavramları. Filozoflar kavramların anlamlarını çözümlemeye oldukça fazla zaman ayırır.

kuram: gerçekliğin bir yönünün varsayımlara ve ilkelere dayalı olarak, gözlemleme ve uslamlama kullanarak açıklanması. Evrenin doğuşunun bir açıklaması **Büyük Patlama kuramı** ile yapılır.

mantık: uslamlamaların içerik değil, biçimsel yapı açısından doğru ya da yanlış olduğunu araştırma. (39. soru)

materyalizm: gerçekliğin yalnızca maddenin halleri ya da birleşimleri olarak var olduğunu savunan **metafizik kuram**ı. (22. soru)

metafizik: felsefenin gerçekliği genel ve soyut kavramlar kullanan uslamlamalarla açıklayan ve çözümleyen dalı. (21-30. sorular)

neden: bir **sonuca** varmak için öncül önermeleri bir araya getirme. (39. soru)

öncül önerme: çıkarımın, içinden bir **sonuç** çekmek için bilgi ve neden sağlayan önermeleri.

önerme: bir çıkarımdan **anlam**ı taşıyan temel dil birimi. Önerme genellikle beyan içerikli bir cümleye karşılık gelir. ("*Bağış yapmak bir görevdir.*" bir önermedir.)

safsata: yanlış uslamlama kalıbı. (Safsata örnekleri 33, 35, 36 ve 37. sorularda verilmiştir.)

sınıf: aynı özelliği paylaşan şeylerin oluşturduğu grup (ağaçlar sınıfı gibi). Sınıflar bazı önerme türlerinin birincil unsurlarıdır. "*Bazı ağaçlar uzundur*" önermesinde ağaçlar bir sınıfı, uzun şeyler başka bir sınıfı temsil eder.

sonuç: **mantık**ta, uslamlamanın bir öncül önermeyle varılan ürünü; bir çıkarımın göstermeyi hedeflediği önerme olarak belirtilen nokta. (39. soru)

stoacılık: **etik**te acı ya da zevk veya "rahatlık veren şeylere" karşı kayıtsız olma. (4. soru)

tanım: bir **kavram**ın doğasını ya da **anlam**ını belirten kavram açıklaması. (40. soruda dört tanım türü tarıştılmaktadır.)

teoloji: varoluşun, Tanrı'nın ve dinin doğası ile Tanrı'yla ilgili felsefi kavramların kuramsal çalışması.

varoluşçuluk: 20. yüzyıl felsefesinde insanın "varlığının" somut ya da pratik yönlerini vurgulayan akım. Martin Heidegger (10. soru) ve Jean-Paul Sartre (18. soru) varoluşçuluğun en çok bilinen temsilcileridir.

varsayım: filozofun "baştan belirli" olarak, yani uslamlamaya ya da **kuram**a dâhil edilebilmesi için kanıt gerektirmeyen unsur kabul ettiği önerme.

yapay zekâ: bilgisayarların ve benzeri makinelerin işlevlerini bu işlevlerin insan zekâsına benzemesi açısından açıklayan ve çözümleyen disiplin. (20. soru)

yararcılık: **etik**te mutluluğun (a) zevk ve acının olmaması, (b) en çok sayıda insanın iyi olması olduğunu savunan yaklaşımın adı. (6. soru)

yöntem: belirli bir **amac**a ulaşmak için izlenen yol. **Amaç** ile birlikte kullanılır. Barış yürüyüşü düzenlemek belirli bir amaca ulaşmayı hedefleyen bir yöntemdir.

Dizin

acı; 30, 67, 185
açıklama; 61, 103, 105, 108, 126, 128, 157, 162, 169, 170
açmaz; 2, 40-41, 65, 112, 143, 173, 182
adalet; 2, 11-12, 14, 30, 121, 127, 131, 175, 181, 183-184
adil; 10, 11, 12, 19, 39, 85, 127, 131, 132, 163
Aforizma; 17
ahlaki iyilik; 14-15
Akhilleos; 39-40, 143
Alcott, Louisa May; 25
algı; 182
amaç; 67, 182
Amerika; 22, 33
Amiel, Frédéric; 82
Analekta; 134
anı; 77
anlam; 65, 107, 114, 116, 156, 173, 182
anlayış; 143, 162
Aquinas, Thomas (Aziz); 77, 161
Arı Usun Eleştirisi; 52, 150
Aristoteles; 6, 13-15, 40, 43, 58, 71, 87, 95, 127, 129, 133, 145, 150, 159
arkadaşlık; 2, 6, 9, 13-15, 95, 127, 129, 133, 175, 180-181, 184
atom; 67-68, 71, 157
Augustinus (Aziz); 73-75, 160-161
Aurelius, Marcus; 19-20, 22, 135

bağış; 22-24, 136
Barr, Gillian; xiii
Barrett, William; 179
beklenti; 75
Berkeley, (Piskopos) George; 48-49, 148
biçim; 174
bilgi; 2-3, 9, 12, 20, 35, 40, 44, 52-53, 58, 60, 63, 82, 94, 98, 103, 126, 146, 150, 156, 170, 174, 178, 181, 183, 185
bilgisayar; 34, 105, 129, 137, 142
bilinç; 61, 82, 182
bir roman; 61, 178
Blake, William; 49, 87
Bradbury, Ray; 181
Browne, Sir Thomas; 70
Büyük Patlama kuramı; 184

Camus, Albert; 180
Cicero; 93
cogito ergo sum; 46
Cohen, Carl; 96
Coleridge, Samuel Taylor; 51
Copi, Irving M.; 96

Coward, Noel; 101
Crushshon, Elena; xiii
cümle; 55, 65, 88, 95

çaba; 9, 16-18, 58, 72, 129, 155, 184
çelişki; 28, 39, 90, 134, 165, 182, 183

Daczyszyn, Stephanie; xiii
Daniel, Samuel; 111
de Beauvoir, Simone; 31, 32, 141
de Montaigne, Michel; 103
de Saint-Exupéry, Antoine; 180
değer; 10, 17, 22, 42, 61, 66, 125, 140, 173
Delizle, Dr. James; xiii
Demokritos; 67-68, 157
Dennett, Daniel; 61, 154
Descartes, René; 45, 146
Devlet; 11-12, 131
Dickinson, Emily; 18
doğa; 51, 68, 149
doğru; vii-viii, xi, 2-4, 11, 13, 17, 22-23, 26-30, 34-35, 38-39, 42-46, 51-53, 55, 58, 61, 64-65, 70, 72, 74-75, 81, 83, 85, 87-88, 93, 95, 100, 103-105, 107-112, 114, 116-118, 128, 131, 133-134, 136, 145-146, 148, 150-151, 164, 169, 171-174, 178, 181-184
Durant, Will; 178
duygu; 26, 31, 74, 151, 180
düşünme; v, 4, 17, 25, 46, 61, 67, 73, 77, 79, 89, 93, 98, 101, 104, 119-120, 126-127, 146, 154, 162, 175, 183-184

Einstein, Albert; 88-89
eleştirel düşünme; 93, 98, 101, 120, 126-127, 162, 175, 183
Eliot, T. S.; 72
Emerson, Ralph Wando; 14
erdem; 23, 129, 133
Evans, Bergen; 28
evren; viii, 77-79, 88, 161
evrenbilim; 183-184

Fahrenheit 451; 181
farklılık; 17, 60, 108, 170
Felsefe Sorunları; 60, 153, 178
Felsefenin Öyküsü; 178
Felsefi Soruşturmalar; 54
Fontenelle, Bernard; 26

Gaarder, Jostein; 178
Gandhi, Mohandas; 29-31
geçerli; 48, 101, 104, 111, 118, 127, 135, 140, 155, 170, 172, 174
geçerlilik; 118, 174, 180, 184
gerçeklik; 44, 60, 68, 70, 85, 126, 153, 157, 159, 164, 178
gönderme; 65, 114, 127, 131, 155-156, 173, 184
görev; 21-24, 132, 136, 156
görüş; 5, 53, 97-98, 100, 137, 150, 170, 178

hak; 20, 25, 150
Hamilton, Alexander; 12
hareket; vii, 2, 38-40, 61, 67-68, 74-76, 143-144, 176
Harry Potter ve Felsefe Taşı; 141, 149, 156, 181
hayat; 13, 25-26, 34, 67, 105, 108
Hazzlitt, William; 107
Hegel, Georg; 86, 164
Heidegger, Martin; 34-35, 142, 185
Heller, James; xiii

Herakleitos; 6, 38
hiç; iv, 4, 7, 12, 20, 23, 29, 31, 35, 37-38, 40, 42, 48-49, 57-58, 66, 69, 73, 75, 81, 87, 95, 102-103, 107, 109, 115, 118, 125, 134, 155, 161, 167
his; 4
Hobbes, Thomas; 83, 84, 163
Hoffer, Eric; 58
Holmes, Oliver Wendell; 47
Hooper, Ellen Sturgis; 21
Hume, David; 50, 149

İçerik ve Bilinç; 154
İkinci Cins; 32, 141
ikna; 10, 23, 101, 103, 120, 172
İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar; 45, 47, 146
imkânsız; 40, 50, 88-90, 165
inanç; 1, 43, 53, 58, 77, 145, 150, 171
İnsan Anlığı Bir Deneme; 82
İrrasyonel İnsan; 179
İtiraflar; 73, 160

Johnson, Samuel; 53, 83, 163
Jordan, Michael; 88-89, 107, 171

Kaldırımın Bittiği Yer; 181
kanıt; 55, 81-82, 100, 129, 150, 186
Kant, Immanuel; 27, 52, 139, 147, 150
kanun; viii, 50-51
karşıt örnek; 14, 49, 148, 183, 184
Kategoriler; 43, 145
kavram; 2, 65, 67, 126, 128, 150, 160, 184-185
kendini tanı; 58
kesinlik; 45, 146, 150, 170
Kierkegaard; 179
King, Martin Luther Jr.; 29-30, 140
kişisel kimlik; 81-82, 162
Klawitter, Linda; xiii
Klein, Mark; xiii
Konfüçyüs; 16-18, 134
kopya; 25, 83, 109, 132
kozmoloji; 77
kozmos; 77
kötü inanç; 58
kuramsal; 162, 173, 175, 183, 185
kuşku; 45-47, 146, 149
Küçük Prens; 180
kütleçekimi; 50-51

Larrabee, Mary Jeanne; xiii, 193
Lemonick, Michael D.; 160
Leonard, Lisa; xiii
Locke, John; 81-82, 84, 94, 162

madde; 77, 80, 135
Maimonides, Moses; 22, 136
Mantığa Giriş; 96
Mantık Bilimi; 86, 164
mantık; 43, 89, 93, 96, 112, 127, 168, 179-180, 183-184
Markewycz, Luba; xiii
Martin, Robert M.; 179
matematik; 16, 46, 52, 66, 70
materyalizm; 184
McIntosh, Joel; xiii
Meditasyonlar; 19-20, 45, 47, 135, 146
Metafizik; 63, 71, 126, 159
Mill, John Stuart; 25-26, 137
Milton, John; 44
mutluluk; 25-26, 137

neden; viii, 1, 9, 14, 25-26, 32-35, 37, 42-43, 47, 50-53, 56, 60, 62, 66, 68,

78, 81, 84-85, 98, 102-106, 111, 115-116, 133, 140-141, 150, 156, 161, 170, 172, 176, 182, 185
nedensellik; 106, 170
nesnel; 52-53, 145, 147, 150, 183
Nietzsche, Friedrich; 114
Nikomakhos'a Etik; 6, 13, 133
Northwestern Üniversitesi; xi, 91
Novalis, Friedrich; 193

okuma; 3, 104
olasılık; 46, 50, 89, 165

öğretmen; 7, 109, 113, 129, 134, 139, 144
önerme; 50, 65, 87, 89, 112, 114-118, 126, 164-166, 173, 180, 182-183, 185-186
örüntü; 97-98, 149, 170
öteki; 32-33, 141, 180
ötekilik; 32, 141
özellik; 5
özgür irade; 84-85, 157, 163
öznel; 52-53, 137, 145, 147, 150

Parmenides; 6, 38, 64-65, 143, 155
Pascal, Blaise; 56
Paterson, Katherine; 180
Peron, Juan; 30
Phaidon; 69, 158
Platon; 6, 10-12, 29, 58, 69-70, 72, 127, 131, 155, 158, 193
Pope, Alexander; 24
Proust, Marcel; 42

Ranalli, Suzanne; xiii
Roberts, Julia; 88-89
Rodin, Auguste; 69
Roma; 19, 135
Rossi, Lydia; xiii, 7
Rowling, J. K.; 141, 149, 181
Russell, Bertrand; 59-60, 153, 178

safsata; 96, 100-101, 141, 166, 185
sanat; 151
Sandburg, Carl; 33
Saposnik, Suzanne; xiii
Sartre, Jean-Paul; 57-58, 114, 185
sayı; 71, 159
seçim; 12, 104, 157
Seech, Zachary; 179
sentor; 71, 119, 175
Shakespeare, William; 66, 98
sınıf; xi, 3, 7, 16, 25-26, 30-31, 33, 59, 68, 91, 95, 98, 108, 113, 120, 129, 136, 140, 166, 185, 193
Silverstein, Shel; 9, 181
Smullyan, Raymond; 112-113, 179
Sofie'nin Dünyası: Felsefe tarihi üzerine; 178
Sofist; 155
Sofokles; 102
Sokrates; 6, 11-12, 14, 97, 123, 129, 131-132, 155
sonsuz; 49, 67, 125, 159, 161
sorgulama; 63, 133
sözlük; 2, 119-121
Spencer, Herbert; 108
Sprague, Cynthia; xiii
Stiritz, Charlotte; xiii
stoacılık; 19, 185
Stoffel, Dr. Judith; xiii

şans; viii, 67-68, 157
şiddet; 29-30, 99-100, 140, 172
şiir; 61, 176

tanım; 11, 14, 119-121, 148, 175, 185
Tanrı; 30, 46, 77, 79-80, 99-101, 136, 146, 148, 161, 185
tasarım; 67, 77
Taylor, Mildred D.; 180
teknoloji; vii, 34-35, 142
Terabithia Köprüsü; 180
test; xiii, 42, 99
Theodore, JoAnna; xiii
Theologica, Summa; 77, 161
Thompson, Dr. Jennifer; xiii
Thoreau, Henry David; 35
toplum; 163
toplumsal adalet; 30, 183
Treece, Manya; xiii, 91

ussallık; 28

Varlık ve Hiçlik; 58, 152
varoluşçuluk; 58, 185
varsayım; 23, 79, 186
Voigt, Cynthia; 181
Voltaire; 67, 119

Wells, H. G.; 76
White, Colin; xiii
Whitehead, Alfred North; 41, 130
Wittgenstein, Ludwig; 54, 96, 151, 183
Woolf, Virginia; 85
Wordsworth, William; 60
Wright, Frank Lloyd; 62

yabancı; 180
yalan; vii-viii, 1, 27-28, 42, 57-58, 83, 110, 112-114, 139, 152
Yalancı Açmazı; 112-114, 155, 173
yanlış; viii, 2-4, 12, 14, 18, 27-29, 32, 34-35, 38, 40, 42-46, 61, 64-65, 81, 83, 88-89, 93, 95-96, 99-100, 104, 107-112, 114, 116-117, 151, 160, 166, 172-174, 178, 183-185
yapay zekâ; 62, 186
yarar; 14-15, 97, 120, 149, 157
yararcılık; 26, 186
yaşam; 49, 72, 93, 129, 134
yöntem; 28, 101, 186
Yunan; 1, 6, 11, 13, 32, 38-39, 42-43, 58, 64, 67, 69, 71, 112, 123, 127, 155

zaman; viii, xi, 2-4, 9-11, 13, 15-16, 25-40, 42-43, 46, 50-51, 58, 62-65, 67, 69-70, 72-76, 79-82, 84, 87-90, 93, 97, 103-105, 108-111, 115-116, 118, 121, 123, 125-129, 133-135, 138, 146, 154, 160-161, 167, 169-171, 175-176, 181, 184
zekâ; 17, 62, 103, 108, 186
Zenon; 6, 38-41, 65, 143
zevk; 179, 185-186

Yazar Hakkında

David A. White, Toronto Üniversitesi'nde felsefe doktorası yaptı ve 1967 yılından bugüne dek birçok kolej ve üniversitede felsefe dersleri verdi. Felsefe üzerine, edebi eleştiri ve eğitim teorileri konularında (Günümüzün Dahi Çocukları başlıklı makale serisi de dâhil) yazdığı beş kitap ve 50'den fazla makale bulunuyor. 1985 yılında, Platon felsefesinde mitolojinin rolü konulu çalışmasıyla American Council of Learned Societies onursal üyeliğine kabul edildi. 1993 yılından bu yana, özel yetenekler için Chicago'daki özel okullarda açılmış kurslarda, Lincoln Park Lisesi'nde yürütülen özel yeteneklere yönelik uluslararası lisans programlarında ve Notrthwestern Üniversitesi Özel Yetenekleri Geliştirme bölümleri dördüncü sınıf seviyesinden dokuzuncu sınıf seviyesine kadar sınıflarda felsefe dersleri veriyor. Dr. White, aynı zamanda DePaul Üniversitesi felsefe bölümünde yardımcı profesör olarak, DePaul American Studies programında eğitmenlik yapıyor. Yine bir felsefeci olan Mary Jeanne Larrabee ile evli ve Daniel ve Colin isimlerinde iki çocuğu var ve her ikisi de kendisinden daha zeki.

"Son kertede, felsefe bir yuva hasretidir
–nerede olunursa olunsun, yuvaya dönme özlemidir."
Friedrich Novalis — şair